

XVII bob

1

Odam tug'ilishi bilan yashay boshlaydimi?

Bu savol har bir inson bolasiga bema'ni tuyulishi tabiiy. Odam yashamoq uchun bu dunyoga keladi, degan ojiz haqiqat barchaning ongidan muqim o'rin olgan. Ayrim olimlarning aytishicha, chaqaloq tug'ilishi hamon "Ana endi o'ladigan bo'ldim", deb yig'lar emish. Agar bunga ishonilsa, odam bolasi tug'ilishi bilan o'limi onlarini kutish navbatiga turadi. Asli bu yorug' dunyo Azroil do'koni eshigiga tizilgan navbat zanjiridan iborat. Ajabki, o'lim navbatida turib ham ba'zilar boshqalarni o'ldirishni istaydilar. Tirikliklarida birovlarni oyoqosti qilib, o'lganlarida o'zlarining oyoqosti bo'lmaklarini go'yo bilmaganday yuradilar. Azroilning do'koni ko'zga tashlanib, navbat yetgach esa qochmoqqa go'r ham topolmay qoladilar.

Xongirey ayni shu toifadan edi.

Bir kuni Jalil Asadbekka zaharli so'z nishlarini sancha turib: "Agar olamning kuni senlarga topshirilsa, yer yuzida halollik ham, vafo ham, mehr-oqibat ham qolmaydi. Senlar kurtak ochgan niholni sindirib tashlashdan, boychechakmi yo polaponlarnimi ayamay toptashdan toymaysanlar. Hatto bir-birovingni ayamay yanchasanlar. Senlarning huzur-halovatlaring shu yanchishdan. Nima uchun Haydar kessaging bilan do'stsan, aytaymi? Ikkovingning halquming bir, nafsing bir", degan, Asadbek bu haqiqatga qarshi jo'yali javob qaytara olmagan edi.

Agar Jalil Xongireyni tanisa, qilmishlaridan xabar topsa unga ham ayni shu gaplarni aytib, balki undan "Dunyo o'zi yanchish uchun yaralgan, sening uzilib tushgan xazonday ham qadring yo'q", degan javobni eshitarmidi...

Xongireyning turish-turmushi faqat yanchishdan, o'limga hukm etishdan iboratdir, deyish ham insofdan emas. Bir kuni Zelixon unga "Odam o'ldirish bo'yicha chempion bo'lmoqchimisiz, sal orqa-oldingga qarab fikr qil", deb tanbeh berganida u "Men dushmanlarimni o'ldiryapman, dushmanlarim ko'p bo'lsa men aybdormanmi?" deb o'zini oqlagan edi.

Otasini yerga topshirib qaytgach, o'limga hukm etiluvchi odamning unga dushmanligi yo'q, aksincha sadoqati mavjud edi. Aniqroq aytilsa, tasodif bilan qo'lga tushib qolgan yigitini qamoqdan qochishiga o'zi yordam bergan edi. Xongireyni kutib olgan Mamatbey qamoqdan qochgan yigitning Moskvaga yetib kelganini aytib, "xabarning chalasi bor, uni ham aytaveraymi?" deganday unga qarab qoldi.

- Yana nima darding bor, gapir, - dedi Xongirey.

- U bir o'zi qochmabdi, sherigi bor, - dedi Mamatbey.

- Kim?

- Tanimaysiz, men ham tanimayman.

- Kim deyapman?! - Bu safar Xongirey zarda bilan so'radi.

- Mentlardan ekan.

- Nima bilan o'tiribdi?

- Zo'rlash.

- Shu yoqqa boshlab kelibdimi?

- Yo'q. Birga qochib chiqishganu Tyumenda ajralishgan.

Xongirey unga qovoq uyub qaradi-yu, boshqa gap ayt-madi. Idoraga kelishganda Mamatbey uzilib qolgan suhbatni davom ettirdi:

- Aytishicha, ment yaxshi yigitga o'xshaydi. Xizmatga olsak ham bo'larmish.

- Shunaqami? - Xongirey sigaret tutunini yuqoriga qarab pufladi-da, kulini yonida o'tirgan Mamatbeyning tizzasiga qoqdi.

Xo'jayinining kayfiyati buzilganini sezgan Mamatbey kulni qoqishga shoshilmadi. Tag'in ham Xongirey hozir unga nisbatan marhamat qildi. Agar sigaret cho'g'ini yuziga bosganida ham Mamatbey churq etmasdan o'tirgan bo'lardi.

- Demak, xizmatga oladigan bo'lib qolibsanlar-da, a? - dedi Xongirey, - Balki unga toj ham kiydirib qo'ygandirsan?

- Men unaqa demadim, - Mamatbey o'zini oqlamoqchi bo'ldi.

- Aqling zanglabdi, - dedi Xongirey, - u ahmoq senga tavsiya etibdi, sen ahmoq esa bir shilta mentni xizmatga olish mumkin, deb o'tiribsanmi? Qachondan beri mentlarni xizmatga oladigan bo'lib qoldik?

- Axir...

- Nima, "axir"? Gapir!

- Mentlar xizmatimizni qilishadi-ku?

- Rostdanam aqling zanglabdi. Mentlar bizga xizmat qilishmaydi, men ularni xizmat qildiraman. Far-qi bormi? Sen xizmatga loyiq ko'rayotgan ment qamalmasdan avval nega kelmadi? Qamalib, shiltasi chiqib ketgandan keyin aqli kiribdimi? Sen shunga ishon-yapsanmi? Ichimizga kirib olish uchun qilinayotgan nayrang bo'lsa-chi?

- Men ham shuni o'yladim.

- O'ylaganing yo'q, o'ylaganingda menga aytmas eding. MUR[1]dagi Rushaylo xizmatimizni qiladigan bo'ldi, desang ishonardim o'ylab ish qilishingga, - Xongirey shunday deb mulozimining tizzasiga yana sigaret kulini to'kdi.

Mamatbey xo'jayinining hovuri pasayishini kutganday sabr qilib, so'ng so'radi:

- Bola nima qilsin?

- Ment bilan birga bo'lganning qismati bir: endi uning yashashga haqqi yo'q.

- Balki...

- Nima, "balki"? Qonunni o'zgartirmoqchimisiz? Gapir!

- Qonun o'zgaraydi. Joyiga qaytarib qo'ya qolaylik. Tinchisa o'sha yerda tinchiydi. Lager teletaypiga qo'yamiz.

- Mujmallik qilma.

- Krasnoyardagi ish yaxshi bo'ldi. Lekin u yerdagilarga yana bitta va'damiz bor.

- Qanaqa va'da?

- Biz ularga ikkita kurer ro'para qilishimiz kerak edi.

- Buni bilaman. Lekin ketma-ket yuboriladi, de-yilmagan. Orada o'zimiz ham ish qilib olishimiz kerak.

- Ishni boshladik. Hozir Krasnoyarda bizga hech qanday qarshilik yo'q. Mentlar va'dada turishibdi.

- Ularga qattiq ishonvorma. Ehtiyot bo'l. Molni faqat Haydar orqali yubor. Ketsa o'sha ketsin, bu tomonlarga kavlab kelishmasin.

Haydarning yurish-turishi qanaqa?

- Siz o'ylaganday. Selimga toqati yo'q, lekin sir boy bermayapti. Faqat... Asadbek bilan munosabatiga tushunish qiyin.

Asadbekning osongina chetga chiqishi menga yoqmayapti.

- Bek aqlli odam, o'g'illarini o'ylaydi, bolalarining garovda ekanini yaxshi biladi. Lekin... payt poylaydi. Indamay ketaversa men uni aqlli demas edim. Lekin... aqlli odamning uzoq yashashi ham durust emas. Shuni Haydarga yaxshilab tushuntirib qo'y. Bu yog'ini o'zi eplasini, eplolmasa Selimga qo'yib bersin, unga shunday de, - Xongirey sigaret qoldig'ini unga uzatdi-da, o'rnidan turib kerishdi.

Mamatbey tizzasidagi kulni ehtiyotlik bilan kaftiga olib kuldonga tashladi.

- Haydar ta'ziyaga kelmoqchi edi, joyingda o'tiraver, dedim. Fotihaga kelib-ketishmasa tinchishmaydi, ularning odati shunaqa.

- Odatini uyida qilaversin. Aytib qo'y: bu tomonlarda umuman o'ralashmasin. Kerak bo'lsa o'zim chaqiraman. Sen esa bugun meni Markaziy bankdagi odam bilan uchrashtirasan. Ishni cho'zib yubordi. Uni "Lebedinaya pesnya"ga olib bor.

- U yer uncha to'g'ri kelmas deyman. "Pekin"[2]ga ta-yinlab qo'ysak-chi?

- Yo'q. Begona ko'zlardan xoliroq bo'lsin.

Mamatbey boshqa e'tiroz bildirmadi. Telefonda kim bilandir gaplashdi-da, Xongireyga qarab yelka qisdi.

- Bugun iloji yo'q ekan, xotining tug'ilgan kuni emish.

- Shunaqami? - Xongireyning ko'zlarida cho'g' yaltilladi. - Qaerda nishonlar ekan, bilchi, balki bizni ham taklif qilar, a? Shunday tantanadan quruq qolmaylik.

Mamatbey xo'jayinining xayolida bir reja tug'ilganini fahmladi.

Xongirey keyingi paytlarda omadi yurishayotganidan quvonib, qadamni yanada kattaroq tashlashni mo'ljallayotgan edi. Xongirey "Shaxsiy bank ochmoqchiman, nomi "Girey xon" bo'ladi", deganida Mamatbey "Knyaz, bank ishonchsiz narsa", deb ajablangan edi. Bankning ishonchsiz ekani Xongireyning o'ziga ham yaxshi ma'lum. Shu paytga qadar omonat kassaga sariq chaqa ham qo'ymagan. Changaliga tushgan odamlarning uyidan jamg'arma daftarchalarini olganda ularning laqmaligidan kulardi. Yarim yilcha muqaddam bir iqtisodchi bankdan olinishi mumkin bo'lgan foydaning miqdorini aytganda Xongirey bu ishga qiziqib qoldi. Mo'ljalicha, uzog'i bilan ikki oy ichida hal etilishi lozim bo'lgan ishning yarim yilga cho'zilishiga boshqa toqat qilolmadi. Ayniqsa har bir hujjatdagi imzo uchun haq to'lash uning izzat-nafisiga tegardi. "Kuch bilan bitadigan ish uchun haq to'lash ahmoqlikdir", deb so'kinardi. So'kinardi-yu, kuch hamisha ham natija beravermasligiga aqli yetib, o'zini tiyardi. Oqim asosiy to'g'onlardan biriga kelib to'xtatganda uning toqati toq bo'ldi. Mamatbey xo'jayinining kallasiga qanday shumlik kelganini bilmasdi, bilganida ham to'xtatishga qurbi yetmasdi. Chunki Xongirey xuddi Hosilboyvachcha kabi yonidagilardan maslahat so'rardi-yu, lekin o'z bilganidan qolmas edi. Baygildin - ustoz, Mamatbey - yaqin yordamchi hisoblanganlari bilan vazifalari buyruqni bajarish, amrga so'zsiz itoat etishdan iborat ekanini yaxshi bilardilar.

Mamatbey xo'jayinining amri bilan tug'ilgan kun nishonlanadigan joyni aniqlagach, belgilangan vaqtdan yarim soat avval "Praga" restoraniga keldilar. Xongirey yigirma kishiga mo'ljallangan dasturxoniga ko'z yugurtirib, yana o'n stul qo'yishni, dasturxon ustini yanada to'kinroq bezashni buyurdi.

- Ha, gapimga tushunmadingmi? - dedi Xongirey buyruqni bajarishga shoshilmayotgan restoran xo'jayiniga qarab.

- Tushundim, - dedi restoran xo'jayini, - lekin... egalari norozi bo'lisharmikin?

- Egalari deganing bankdagilarmi?

- Ular mehmonlar. Dasturxonni "Orxideya" buyurgan. - Restoran, xo'jayini "shuni ham bilmaysizmi?" deganday qarab oldi.

Xongirey o'z navbatida xuddi shu savol nazari bilan Mamatbeyga qaradi. Mamatbey "xabarim yo'q edi", degan ma'noda yelkasini qisdi.

Temir buyumlar sotish bilan shug'ullanadigan bu firma Xongireyga ma'lum edi. Bugay laqabli o'g'riboshi kasbini o'zgartirib, savdo firmasi tashkil etayotganida Xongireyning maslahatini, aniqroq aytilsa, roziligini olgan edi. To'da kichikroq, kuchsizroq bo'lgani sababli Xongirey ularga to'siq yasamadi. "Praga" restorani ko'p yillardan beri Bugay ixtiyorida ekani, unga cho'tal to'lab turishini ham yaxshi bilardi. Mamatbey tug'ilgan kun "Praga"da nishonlanishini aytganda "bu tasodifmi yo Bugay bilan aloqasi bormi bularning" deb o'ylagandi. Restoran xo'jayinining gapidan keyin buyrug'ini bekor qilib, o'zi uchun hozirlab qo'yilgan joyga borib o'tirdi.

- Bugayning bular bilan qanday oldi-berdisi bor?- dedi Xongirey Mamatbeyga o'tli nigohini qadab. Xo'jayinining g'azablanganini sezgan Mamatbey nimadir deyishga majbur edi. Shu sababli haqiqatni emas, taxminini ayta qoldi:

- Balki Bankdan qarz olmoqchidir?

Xongireyga bunaqa mujmal javob kerak emasdi. U o't oldirgan sigaretini ro'parasida o'tirgan Mamatbeyga qarab otdi-da:

- Shu ziyofat tugaguncha aniq bilib ol, ahmoq! - deb amr etdi.

Mamatbey sigaretni kuldonga astalik bilan qo'yib, o'rnidan turdi. Tashqarida qolgan yigitlarning biriga ammi yetkazib, joyiga qaytdi.

Shodiyonaga aytilganlar birin-sirin kelib, ziyofat boshlangach, Xongirey ularga qarab turib:

- Maoshga yashaydigan halol odamlar shularmi? - dedi piching bilan.

- Ha, bu bechoralarga qiyin, - dedi Mamatbey bu piching ohangini quvvatlab.

- Biz muttahalarmiz, bular esa halol odamlar. Qara, xotini menbop ekanmi?

- Sal qarilik qiladi.

- Bugun uyiga mehmon bo'laman.

Mamatbey "tushundim" deganday bosh iringab qo'ydi-da, cholg'uvchilarga yaqin stol atrofida o'tirgan yigitlarga ishora qildi.

Ulardan biri yaqinlashgach, qulog'iga shivirladi.

Ziyofatda odam kam ekanligidan shubhalanayotgan Xongireyning xayoliga yana bir fikr kelib, hali ko'chaga chiqishga ulgurmagan yigit qo'shimcha topshiriq oldi.

Ular ziyofatning oxiriga qadar o'tirmadilar. Vazifani bajarib qaytgan yigit Mamatbeyga hisob bergach, qo'zg'olishdi. Mashinaga o'tirgan Mamatbey amrga mahtal haydovchiga qaramagan holda:

- Arbatga, - deb qo'yib, Xongireyga hisob ber- di: - bu bechora kambag'alning xotini har oyda bir tug'ilib turar ekan. Yaqinda

"Rossiya"da nishonlashibdi.

- O'tirishlaridan shunaqaga o'xshovdi. Bular kanaga o'xshagan narsa, odamlarni siqib, qonini ichib turishmasa yeganlari ichlariga tushmaydi.

- Bugay Avstriya bilan oldi-berdi qilmoqchi ekan, ish valyutaga qadalib qolibdi. Bu ziyofat o'sha to'g'onni buzarkan.

- Bugay o'g'irligini esdan chiqaribdi. Ishni madaniychasiga hal qilmoqchi bo'libdi-da. E, yo'q, - Xongirey esnab, kerishdi. - Bular bilan madaniy tilda gaplashib bo'lmaydi. Bularning taqdirini o'g'rilardan boshqa hech kim hal qilish huquqiga ega emas. Men

o'g'riman, o'g'ri ekanimdan faxrlanaman. Bular ham aslida mendan battar o'g'ri, lekin "o'g'risan", desang jazavaga tushadi. Qarab tur, sening hujjatlarining uzog'i bilan indinga tayyor bo'ladi. Bugay esa ziyofatga kuyib qolaveradi.

- Knyaz... - Mamatbey "bular o'limga hukm qilindi", deb o'ylab, e'tiroz bildirmoqchi bo'ldi.

- Ovozini o'chir, - dedi Xongirey barmoqlarini qisirlatib. - Men ularni hatto chertmayman.

- Knyaz, uyida qaynonasi bilan ikkita bolasi ham bor.

Xongirey "bo'lsa nima?" deganday qarab qo'ydi-yu, javob bermadi.

Xo'jayinning amri bilan yo'l-yo'lakay bir savat gul olvolishdi.

Yoshi ellikdan oshib, pardozga zo'r bergan ayol gul ko'tarib kelgan odamlardan hadiksiramadi. Qimmatbaho sovg'alar qabul qilib olishga ko'nikkani uchun savatdagi noyob gullarga mensimaygina qarab olib, kiyimilgich tomonni ko'rsatdi-da, "shu yerga qo'ying" deb buyurdi. Mamatbey gulni qo'yib:

- Sharlotta Moiseevnani tug'ilgan kunlari bilan tabriklaymiz, - deb qanday maqsadda gul keltirganini yana takrorladi. Ostonada turgan Xongirey esa ayoldan ko'z uzmay tikilib turdi. Undan "Ie, qizimning tug'ilgan kuni emas-ku", degan gapni kutdi. Ayol kiprik qoqmay tikilib turgan Xongireyga qarab-qarab qo'ydi-yu, Mamatbeyga:

- Boravering, gullaringizni berib qo'yaman, - dedi.

Shundan so'ng Xongirey ostona xatladi. Uning izidan ikki yigit ham kirib, eshik yopilgach, ayolning ko'zlari javdirab, tislandi.

- Sizga nima kerak? - dedi. Keyin ovozi ko'tarib, qichqirdi: - Sanya, militsiyaga qo'ng'iroq qil!

Mamatbey Xongireydan buyruq kutmayoq, tezlik bilan ichkari xonaga o'tdi.

- Margarita Iosifovna, sizni bolaligingizda yaxshi tarbiya qilishmagan ekan. Birov gul olib kelsa, avvalo "rahmat" deyish kerak, - Xongirey ayoldan ko'zlarini uzmagan ravishda bostirib kela boshladi. Ayol esa beixtiyorlik bilan tislanib, chekindi. - Undan tashqari, "Bu ajoyib gullar kimdan sovg'a?" deb so'rash kerak, shundaymi? Siz qo'rqmang.. Meni... tanimayapsiz shekilli, a?

- Tanimadim... - dedi katta xona o'rtasida to'xtagan ayol, so'ng bolalar o'tirgan xona tomonga xavotir bilan qarab qo'ydi-da, titroq ovozda "Bolalarga tegmang", deb yalindi.

- Bolalarga nega tegarkanmiz? Biz yaxshi bolalarni hatto chertib ham qo'ymaymiz. Sizga ham tegmaymiz, qo'rqmang. Biz bosqinchi emasmiz. Siz nega meni tanimadingiz, hayronman?

- Qaerdadir ko'rganman,- dedi ayol ishonchsiz tarz-da.

- Ha, albatta ko'rgansiz, men sizning o'g'lingizman. Gruzin o'ynashingizdan tug'ilganman. Meni Suxumidagi tug'ruqxonaga tashlab ketgansiz, - Xongirey eshikning chap tomonidagi oromkursiga o'tirib, oyoqlarini chalishtirdi, so'ng cho'ntagidan sigaret olib, labiga qistirdi. Ayol esa bu gapdan ajablanib, "mening bunaqa o'ynashim bo'lmagan", deganday javdiraganicha turaverdi. Undan sado chiqmagach, Xongirey sigaretasini tutatib, g'oyat xotirjam ravishda gapini davom et-di: - Men o'gay singlim bilan kuyovimni ko'rgani keldim. Lekin, onajonginam, singlimni qachon tuqqaningizni unutib qo'yibsiz. Axir bugun uning tug'ilgan kuni emas-ku, to'g'rimi?

- Ha...

- Lekin "Praga"da nishonlashyapti. Biz hozir o'sha yerdan kelyapmiz. Biz - yaxshi odamlarmiz, yomonlikni istasak, uyingizga kelib o'tirmas edik. Shuning uchun siz titramang, onajonginam, choy berasizmi yo qahvami, mayli, himmatingiz. Faqat titramang, singlimning peshonasidan o'pib, kuyovim bilan tanishamanu ketaman.

Ayol Xongireyning gaplariga bir tushunib, bir tushunmay hayronu lol qarab turdi. Dastlab, Xongirey bostirib kirayotganida u qo'rqdi. Ayniqsa Mamatbey ichkariga o'tganda nabiralaridan xavotirlanib, joni chiqib ketay dedi, tili gapga aylanmay ham qoldi.

"Baqirib, yordamga chaqirsam-chi?" degan fikrini o'zi bo'g'ib qo'ya qoldi. Avvalo baqirig'i bu qalin devorlarni teshib o'ta olarmikin? Qolaversa, uning nolasini eshitib kim yordamga chiqadi? Bu atrofda jonidan to'ygan mard bormi?

Puldor oilalarni o'g'rilar bosayotganidan u xabardor edi. Ham moldan, ham jondan ayrilayotganlarni eshitganda "biznikiga ham shunaqalar kelib qolishar", deb cho'chimagandi. U pul evaziga odam o'ldirib beruvchi, "kiler" deb nom olgan kasb paydo bo'lganini ham eshitgan, biroq, o'sha kilerlardan biriga men ham duch kelarman, deb xayol ham qilmagandi. Chunki u xonadonini kambag'al bilan boyning o'rtasida - "o'rtahol" deb bilar, nazarida bosqinchilar faqat oshib-toshib yotganlarnigina bosishar edi. Dastlab Xongireyni o'shanday bosqinchilardan deb o'yladi, so'ng esa uning yumshoq ohangda gapirishidan "militsiyadandir", degan fikr uyg'ondi. Lekin uning birdaniga qandaydir o'ynashdan bo'lgan o'g'ilga aylanib qolishi ayolni taajjubga soldi. "Bu bo'hton nima uchun kerak ekan?" deb ajablandi. Xongirey bu gapni aniq bir maqsad bilan emas, shunchaki tiliga kelib qolgani uchun aytib yuborgan edi.

Ayol qahva tayyorlash uchun oshxonaga kirganida Xongirey o'tirgan yerida ovozi balandlatib:

- To'rtinchi qavatda bir xotin o'lib, ikki yilgacha hech kim bilmabdi, shu to'g'rimi? - deb so'radi.

- Ha, - dedi ayol, - kampir yolg'iz yashardi.

- Oshxonaga kirganida o'libdimi? - deb yana so'radi Xongirey.

- Ha...

Ayol shunday dedi-yu, qo'rquvdan badaniga muz yugurdi: "Nega buni eslab qoldi, yana oshxonada... Shu yerda o'ldirmoqchimi meni?.."

- O'lik sasib ketardi-ku, hididan ham bilmadilaringmi? - Xongireyning navbatdagi savoli uni bu xayollar changalidan yulib oldi.

- Deraza ochiq ekan...

- Ha, oshxonaning derazasini ochib qo'ygan yaxshi...

Bu gapdan keyin ayol beixtiyor derazaga qaradi. Hali bolalarga quymoq pishirganda derazani qiyalatib ochib qo'ygan edi. U endi eshik og'zida turgan yigitga xavotirlanib qaradi. Nazarida yigit cho'ntagidan to'pponcha yoki tig' chiqarganday tuyulib, qaltirayotgan oyoqlarini jon tark eta boshladi. Yigit uning ahvolini sezib:

- Derazani yopib qo'yaymi, sovg'otayapsizmi? - deb so'radi.

Ayol "ha", demoqchi bo'ldi-yu, ammo ovozi chiqmadi, bosh igr'ab qo'ya qoldi. Yigit derazani yopgach, ayolga yaqinlashdi.

- Qahvangizni bering, o'zim qaynataman. Xo'jayin mening qahvamni yaxshi ko'radi.

Bu gapdan keyin ayol o'lmasligini bilib, yengil tortdi. Biroq, sarosimadan qutula olmay ro'parada turgan qahvani ko'rmadi, tokchalarni timirskilab qidirdi.

Xongirey yigiti tutgan qahvani olib ichayotib:

- Onajonim, endi ichkariga kirib jiyanlarimga qarang. Ovoz chiqarmay o'tiringlar. Jiyanlarimga "oltin baliqcha" ertagini aytib bering. Teshik tog'ora bilan qolish juda qiziq, a?

Oradan yarim soat o'tgach, eshik ochilib, avval gul ko'targan Sharlotta, uning izidan esa eri kirib keldi. Juvon savatdagi gulni ko'rib, eriga savol nazari bilan qaradi:

- Mehmon bor shekilli? - dedi eri ichkariga imo qilib.

Katta xonaga o'tib, bemalol sigaret tutatib o'tirgan Xongireyni ko'rishdi-yu, bir-birlariga savol nazari bilan qarashdi.

- Kechirasiz, bu uyda chekish mumkinmas, yosh bolalar bor. Erim ham balkonga chiqib chekadi, - dedi juvon ensasi qotganini yashirmay.

- Avval salomlashish kerak, - dedi Xongirey pinagini buzmay. - Undan tashqari men sening ering emasman, shu yerda chekaveraman. Men sening o'gay akang-man. Mening otam sening onangning birinchi o'ynashi edi.

- Nimalar deb valdirayapsiz, esingiz joyidami? - dedi ayol dag'al ohangda.

- Mening esim joyida, singilginam, ammo sening esing kirdi-chiqdi bo'lib qolibdi. Sen qachon tug'ilganingni unutib qo'yibsan. Onaginam seni yigirma oltinchi iyunda tuqqan edilar, a? Mark Abramovich, xotiningizning pasportiga hech qaramaganmisiz?

- Siz kimsiz, sizga nima kerak? - dedi Mark keskin ohangda.

Savoliga javob o'rniga xonada ikki yigit paydo bo'lgach, qo'polligidan afsuslandi. Xotini esa salkam talvasaga tusha boshladi. - Singilginam, ichkarida onang bilan bolalaring kutishyapti. Kichigingni bugun emizganmisan, yo emchakdan chiqqanmi? Sen o'sha xonaga o'ta qol. To'xta, sumkachangni eringga berib ket.

Juvon buyruqni bajarib, bolalari yotadigan xonaga o'tdi. U yerda yig'lamsiragan ovoz eshitildi-yu, tezgina tindi.

- Mark Abramovich, kuyovim bo'lganingiz uchun sizga yaxshilik qilmoqchiman: "Orxideya"ning sovg'asiga uchmang. Qani, nima sovg'a qilgan o'zi? Yigitlardan biri Markning qo'lidagi sumkachani olib, Xongireyga berdi. Xongirey uni ochib, ichidan tilla soat bilan yoqut ko'zli uzukni oldi-da, chiroqqa tutib qaradi. - Past ketishibdi. Avstriyadan oqib keladigan pullar evaziga tuzukroq sovg'a qilishsa ham bo'lardi, - Xongirey shunday deb sovg'alarni cho'ntagiga solgach, sumkachani Markning oyoqlari tomonga tashladi.

- Siz kimsiz? - dedi Mark bu safar tobelik bilan.

- Kimligimni hali ham bilmadingmi? Qaynog'ang-man. "Orxideya"ning ishi bilan o'rtoqlar shug'ullanishyapti. Kamida o'n yilga uchib ketasan.

- Men ularga hech qanday yordam qilganim yo'q. Va'da ham bermaganman.

- Lekin ziyofatini yeding. Sovg'asini olding. Endi sen menga ayt: "Girey xon" bankining hujjatlarini nega bosib o'tiribsan?

- Bu faqat menga bog'liq emas. Yana xo'jayinlar ham bor.

- Haqqini oldingmi? Bu yog'i sening bosh og'rig'ing, kimlarga bog'liqligi bilan ishim yo'q.

- Vaqt kerak.

- Vaqtning boshini o'zing yeb bo'lding, kuyov. Endi bunday qilasan: ertadan qoldirmay hujjatlarga hamma qo'llarni qo'ydirib, bizdan olgan pulingni uchga ko'paytirib, topshirasan. Karra jadvalni bilarsan-a, indinga qolsa, uchga emas, o'nga ko'paytirasan. Savatdagi gullarni ko'rdingmi, o'sha yerda mozorga qo'yiladigan gulchambarlar ham bor ekan. Meningcha, savatdagi gul yaxshi, a? Men senday kuyovim borligidan faxrlanaman. Bugundan e'tiboran endi sen bilan tez-tez uchrashib turamiz. Men seni himoyamga olaman. Sen esa sovg'alarni arra qilasan. Kelishdikmi? Dovdirama, sen Bugayga ishonma, u seni himoya qila olmaydi. Xongirey o'rnidan turib, Markning ro'parasida kerishdi-da "Misha!" deb chaqirdi. Bolalar xonasidan Mamatbey chiqib kelgach: - Qara, qanday kuyovim bor mening? - deb zaharli tirjaydi. Ostonaga yetganda to'xtab, Mark tomonga o'girildi: - Qara-ya, kuyov, to'rtinchi qavatdagi kampirning o'ligi ikki yilgacha oshxonasida yotibdi-ya - deb qo'ydi. Mashinaga chiqib o'tirishgach, Mamatbeyga: - O'sha kampirning o'lganini menga yaxshi aytding. Bular endi ertalabgacha ishtonlarini ho'l qilib chiqishadi,- deb kuldi.

Chindan ham bu gap Markning xonadoni tinchligini oldi. Ertalab eshiklari yoniga tizib qo'yilgan qora matoli beshta motam gulchambarini ko'rishgach esa, taqdirga tan berishdi. Mark oqshomga qolmay Mamatbeyga qo'ng'iroq qilib, vazifa bajarilganini bildirdi.

2

- Bu yog'i musulmonchilikdan bo'lmadi, - dedi Kesakpolvon norozi ohangda. - Har holda begona emasmiz. Odamlar begonalarnikiga ham fotihaga boradilar. Bitta samoletda borib, keyingisida qaytib kelardim. Mamatbeyga qoyil qolmadim.

Selim nard toshlarini yumuq kaftida aylantir-gan bo'lib, taxtaga tashladi. Ikkita oltilikni ko'rib, Kesakpolvonga "qoyilmisan", deganday tirjaydi. Donalarni joylashga shoshilmay:

- Mamatbey to'g'ri qilibdi. Sen bu yerdagi ishingni qoyillatsang ham katta gap, - dedi. Keyin birinchi donani bo'sh katakka joylab turib, qo'shib qo'y-di: - Maskovda senga pishirib qo'yibdimi?

Bu gapdan Kesakpolvonning g'azabi qaynab, hozirgina qo'liga olgan nard toshchalarini Selimga qaratib otdi.

- Sen bola, haddingdan oshma! Xudoning o'zidan vakolating bo'lsa ham bir kunmas bir kun mendan tepki yeb qolasan. O'ladigan dunyoda seni bi-ir tepib o'larman, - Kesakpolvon bu safar alamini nard taxtadan oldi - qavatlarini shart yopib, chetga uloqtirdi. Selim Kesakpolvonning vajohatidan astoydil qo'rqdi, chegaradan chiqqanini anglab, go'yo o'zini himoya qilishga shaylanganday o'rnidan turdi.

- Jahling chiqmasin, bu mening gaplarim emas. Men ham bormoqchidim, Mamatbey menga shunday javob qildi.

- Senga javob qilgan bo'lsa, bu sassiq gapni o'zing hazm qilib yuravermaysanmi? Menga dasturxon qilasanmi, so'tak! Sening borishing boshqa, mening borishim boshqa. Sen fotiha bahonasida bolalaringni ko'rib kelmoqchi bo'lgansan. Ular ahmoqmi, buni tushunishmaydimi?

- Bolalarimni sog'insam, ulardan so'ramayoq borib-kelaveraman.

- Endi bu yog'i cho'pchak bo'lib ketdi, oshna.

- Mamatbeyning nimadan achchiqlanganini sezmabsan.

- Sen sezdingmi, qani ayt-chi?

- Yuborgan odaming ishning ishkalini chiqargan. Mol qo'ldan ketgan.

Bu yangilik Kesakpolvonni taajjubga solmadi. "Krasnoyarga odam yuborish kerak", deyishgandayoq, ishdan kuygan latta isi kelayotganini sezgan edi. Lekin o'yindagi kaltakning bir uchi baribir o'zining boshiga tegajagini esa hisoblamagandi.

- Krasnoyarda odamingni mentlar kutib turishgan ekan, - Selim aytgan yangiligiga shunday izoh kiritdi.

- Qaerda, samolyotdan tushadigan joydami?

- Kozlovning uyida bo'lsa kerak.
- Unda men bu ishda farishtadek oppoqman. Agar odamimni aeroportda kutib olishsa-yu, u diplomatni "Mana, Selim afandim berib yubordi", deb topshirsa men aybdor bo'lardim.
- Bu ishkalning tagiga yetishadi hali. Nima bo'lganda ham ikkalamiz o'yindamiz. Xarajatlarning bir ulushi bizning bo'yinimizga ilinadi. Shu bilan qutulsak katta gap.
- "Qutulsak" dema, "qutulsam" deyaver.
- Sen Xongireyni yaxshi bilmaysan. Mamatbeyning yangi buyrug'ini ham bilmaysan. Aslida seni shuning uchun chaqiruvdim.
- Qanaqa buyruq? - Kesakpolvon unga sergaklanib qaradi.
- Xongirey bank ochmoqchi ekan.
- Bank? - Kesakpolvon ajablandi. - Bankni nima qiladi?
- Buni o'zidan so'raysan. Lekin so'rashdan avval bitta limonni tayyorlab qo'y.
- Nimaga?
- Bankka qo'yan yoki aktsiyalarini sotib olasan.
- Mamatbeyning gapimi bu yo sendan chiqqan aqlmi?
- Bu Xongireyning buyrug'i. Hamma yigitlaringga soliq solingan. Eng kami uch yuz ming. Hisob-kitobini qilib menga berasan, men yig'ib, egasiga uzataman.
- Menga "limon"mi? Senga-chi? Yo bunaqa soliqdan ozodmisan? - Kesakpolvonning o'tkir nigohiga Selim dosh berolmay, yerda sochilib yotgan nard donalariga qaradi. Aslida Mamatbey har ikkovining bo'yniga besh yuz mingdan ilgan edi. Mamatbey vositachi ekanidan foydalanib, o'zining hissasini ham Kesakpolvonnikiga qo'shib qo'ya qolgan edi.
- Sen dallollik qilma, men bollardan yig'ib, Mamatbeyga o'zim yetqizaman.
- Bir million pul berajagini eshitib, sal gangigan Kesakpolvon darhol o'zini o'nlab oldi. Shu yoshga yetgunicha yonidan bir so'mni chiqarib o'ylab sarf etgan Kesakpolvon bir million cho'z, desa, indamay berib qo'yadigan ahmoq emasdi. Agar bu rostdan ham Xongireyning talabi bo'lsa, so'raganini beradi. Faqat yonidan chiqarmaydi, yigitlar uch yuz emas, to'rt yuz mingdan to'lashadi, vassaloni! Masalani shu tarzda yechgan Kesakpolvon Selimdan ko'zini uzmay, tirjaydi:
- Sen men bilan nard o'ynasang o'ynayvergin-u, ammo o'ynashma!
- Kesakpolvon Selim qo'ngan mehmonxonadan chiqib, Sharif Namozovning uyi sari yo'l oldi. Garchi Asadbekning so'nggi buyrug'ini bajarishga mayli yo'q esa-da, o'zini majburlab bordi.
- Ustalar yangi uyga so'nggi pardo berish bilan, mardikorlar esa eskisini buzish bilan band edi. Kesakpolvon ishlarni tashqaridan bir oz kuzatdi-da, loy kechib darvozaxonaga, undan hovliga o'tdi. Chap tomondagi xona eshigi ochilib, peshonasini oq ro'mol bilan bog'lagan, kiyimi tomgan bo'yoqlardan ola-chalpoq bo'lib ketgan, kalta soqol-mo'ylabli usta chiqib kelib, salom berdi. O'zbeklarda salom-alikdan keyin "hormanglar", deb qo'yish fazilati borligini unutgan Kesakpolvon u bilan qo'l uchida, mensimagani tarzda ko'rishib:
- Ha, ishlar ketyaptimi? - deb so'radi.
- Ollohimga shukr, kam qilmayapti, - notanish mehmonning qo'rsolidan ko'ngli og'risa-da, usta sir boy bermay jilmayib qo'ydi. "Siz kimsiz, sizga nima kerak?" deb ham so'ramadi. Uning o'rniga Kesakpolvon so'radi:
- Bo'yoqchimisiz?
- Ha, uncha-muncha bo'yab turamiz, asli kasbimiz naqqosh, ganchkor, Xudoga shukr, - dedi usta hilm bilan
- Qanchaga kelishdilaring bu ishlarni?
- Bu savol ustani hayron qoldirdi. Odamlar uning ishini ko'rib tahsin aytishardi-yu, ammo "qancha pul oldingiz?" deb so'rashmas edi. Bu kishi esa ishni ko'rmay turib puldan gap ochyapti, maqsadi nima ekan?
- Xudoning rizqi-da, - dedi usta hilmlikdan chekinmay. - Taqsir, imorat quryaptilarmi, bizga lozim yumushlari bormi?
- Hech qanaqa yumush yo'q, - dedi Kesakpolvon sovuq ohangini o'zgartirmay, - xo'jayinlaring qaerda?
- Xabarim yo'q, taqsir, xizmatda bo'lsalar ehtimol.
- Hozir xizmatga borasizmi, uyigami, menga baribir, qaerda bo'lsa ham toping. "Haydar akam kelib ketdilar, tez choyxonaga borar ekansiz", deb ayting. Tushundingizmi?
- Tushundim, "qaysi choyxonaga ekan?" deb so'rasalar-chi?
- O'zi biladi, - Kesakpolvon shunday deb iziga qayta boshladi. Darvozaxonaga yetganida "ovsarroq odam bo'lsa bilmasligi ham mumkin" degan o'yda to'xtab, kuzatib kelayotgan ustaga qaradi: "Asadbek akang odamlar bilan gaplashadigan choyxonaga", desangiz o'zi tushunadi.
- Sharif Namozovning uyini sotib olib, ko'chib kelishga tayyorlanayotgan odam hayallamadi. Asadbek akasining choyxonasiga yo'qlanayotganini eshitishi bilan yuragi taka-puka bo'lib tezgina yetib keldi. U shaharning kunbotar tomonida shunday choyxona borligini, bunda aqlga sig'mas ishlar bo'lib turishini eshitgan, "bunaqa joyga duch kelishni dushmanimga ham ravo ko'rmayman", deb yurardi. Chaqirilgan joyga yetib kelgunicha "Xudoga nima yomonlik qiluvdimki, meni bularga ro'para qilyapti", deb o'ylab bordi. O'yladi-yu, savolga javob topa olmadi. Agar oshxonasidagi taomga tushishi lozim go'shtning teng yarmi "urib" qolinishi, somsalarga kalla go'shti tiqilishi, ba'zan esa tashlab yuborilishi shart bo'lgan, qurtlagan jigarmi, boshqasimi, qiymalanib, ishlatib yuborilishini eslaganidami, savoliga javob topardi. Ukrainadan keltirilib, radiatsiya nurlanishi kuchli bo'lgani sababli kuydirib tashlashga tayyorlangan go'shtni arzon-garov sotib olib ishlatib yuborganini eslamasa ham boshqa qiliqlari tarozuning jazo pallasiga o'tirishi uchun kifoya qilardi.
- Kesakpolvon ikki yonog'i qip-qizil bu odamga tikilib qaradi-yu, tanimadi. Shuning uchun gapni oddiy savol-javobdan boshladi:
- Oting nima, qaerda ishlaysan?
- Otim Ma'murxo'ja, kichkinagina oshxonam bor.
- Shunaqa degin? O'sha kichkinagina oshxonang qaerda?
- Ma'murxo'ja tilga olgan joy Hosilboyvachcha ixtiyorida edi. Shu sababli Kesakpolvon unga savol nazari bilan boqdi:
- Cho'talni kimga berarding? Hosilgami?
- Shunday, Hosilboyvachchaga, ammo o'zlari emas, odamlari kelib turardi.
- Kim, g'ilaymi?
- Ha, bilarkansiz, Shomiljon.
- Namuncha lattachaynarsan! - Kesakpolvon achchiqlanib, qo'lidagi piyolani stol ustiga tashladi: - falonchi boyvachcha,

pistonchijon... boyvachchang bilan joning chiqqan joyiga kirib ketgan, eshitmovdingmi?

- Uzunquloq gaplarni sal-pal eshitganday bo'luvdim.

- Eshitganday bo'luvdingmi, a? Zo'rsan-ku? Cho'tal-chi, kimga beryapsan?

- Hech kimga. Atalganga xiyonat qilmay to'plab qo'rganman.

- Tuzuksan. To'plaganlaringni kechga qolmay anavi akangga olib kelib berasan, - Kesakpolvon shunday deb eshik tomonda turgan Qozini ko'rsatdi. - Bu g'ilayga o'xshagan gadoy emas, cho'tal ber, deb oldingga bormaydi. Vaqtida o'zing kelib turasan.

- Xo'p bo'ladi, shunday qilganim aslida durust.

- Yangi uyni kimdan sotib olganingni bilasanmi?

- Bir beva ekan, eri qamoqda o'libdi...

- O'sha qamoqda o'lgan bizning odamimiz edi. Sen ko'chib kirmoqchi bo'lgan uyni Bek akang qurdirayotuvdi. Sen uni zo'rlab olibsan!

- Astag'firulloh! Xudo saqlasin, unday emas.

- Bir ish qilsang, seni Xudo saqlaydi. Bo'lmasam cho'tal bergan akalaring bilan achomlashib yotasan.

- Nima qilay, ayting.

- Uyning xat-hujjatlarini to'g'irladingmi?

- Hali to'la bo'lgani yo'q.

- Gap shu: uy egasida qoladi. Ularni shu hafta ichi o'zing ko'chirib qo'yasan. Ha, yaxshi niyat bilan eski uyni buzib, yangisini qurishni boshlabsan, a? Endi, xo'ja, savob qilsang butun qil, shu ishni o'zing oxiriga yetkazib qo'y, Bek akangni bi-ir quvontirgin... Ha, agar anavi beva xotin g'idi-bidi qilsa, Sharif akaxonimdan qarzim bor edi, deysanmi, xullas, bir nima deb tinchitasan. Xo'sh, nega jim qolding, ish pishdimi?

Ma'murxo'ja ichidan qirindi o'tayotgan bo'lsa-da, jilmayishga harakat qilib:

- Pishdi, akaxon, pishdi, - dedi.

- Qani, men bilan ellikta-ellikta olasanmi?

- Siz bilan olish biz uchun baxt akaxon, lekin jigarning sal mazasi qochgan, parhezdamiz.

- Jigardan qo'rqma, ishdan chiqsa yangisini qo'ydirib beraman. Parhezman, deb yurib yana hez bo'lib qolmagin.

Kesakpolvon bo'sh piyolaga aroq quydi-yu, lekin uzatmay "ol!" degan ma'noda imo qildi. Ma'murxo'ja bu marhamatdan iyib ketganday qulluq qildi-da, bir ko'tarishda piyolani bo'shatdi. Gazak taklif qilinmagani uchun labini chapillatib qo'ya qoldi.

- Ha, o'g'il bola! - dedi Kesakpolvon uni erkalganday.

Ma'murxo'ja hozir hovli-joyini shu bir piyola aroqqa almashganday edi. Agar shayton yo'ldan urib shu fikrini Kesakpolvonga aytsami, u shubhasiz "Yo'q, akasi jonidan, sen uyni o'zingning, bola-chaqangning joni evaziga beryapsan", degan bo'lardi.

Kesakpolvon o'ljasining vujudini qanday g'am-alam kuydirayotganini bilib turardi. Uning tilidan kamdan-kam hollarda "Xudoga shukr" degan kalima uchardi. Agar ko'nglida Yaratganga shukronalik tug'ilsa, birinchi galda bergan boyligi uchun emas, balki bu dunyoda qo'rloqlarni yaratgani uchun aytish kerak edi. Qo'rqib-qo'rqib to'plangan boylik qushi qo'rquv tufayli qo'ldan uchardi.

- Endi sen boraver, - deb marhamat qildi Kesakpolvon. - Moldan ayrildim, deb iching ketmasin. Bola-chaqangning bosh-ko'zidan sadaqa. Sadaqa qilib turish kerak-ku, to'g'rimi?

- Achingan nomard, akaxon, menga buyurmagan ekan, egasiga buyursin.

- Vey, g'irt o'g'il bola ekansan, menga yoqding! - dedi Kesakpolvon suygan otaning mehrli ovozi bilan. Keyin piyolaga yana aroq quydi: - Juft qilib keta qol. Sen xo'ja, boshqa bir imorat sol, uy to'yingga o'zim toy yasatib boraman. Otarchilarning xo'rrozi ham mening bo'ynimga. Qani, qo'lni tashla!

Qo'l tashlandi. Aroq ichildi. Uy qo'ldan ketdi. Jon foydaga qoldi.

Ma'murxo'ja ko'chaga chiqqach, chuqur-chuqur nafas oldi. Avvaliga xo'rliigi keldi. Keyin boshi-ko'zidan qilingan sadaqa evaziga jonlari omon qolganidan shukr qildi.

Kesakpolvon Asadbekning so'nggi buyrug'ini shu tarzda, o'zining nomini o'rta qo'yib, xamirdan qil sug'urganday oson hal etdi. "Bu ishdan rahmat kelsa ham, la'nat kelsa ham Asadning o'ziga uraveradi", deb o'yladi u Ma'murxo'ja chiqib ketgach.

Ishni oson hal qilgani bilan Selimning huzurida boshlagan ko'ngilg'ashligi tarqamadi. Bolaligi yetimlikda o'tgan bu odam shu kunga kelib, yonidagi eng yaqinlaridan ajrab yana yetim holiga tushganini anglay boshladi. Chuvrindining o'limi, Asadbekning undan uzoqlashuvi uni yolg'izlik sahrosiga hukm etdi. "Asadbekni men odam qilganman", deb yuruvchi odam Asadbeksiz yashashi qiyinligini bila borgani sayin bu haqiqatni tan olmaslikka tirishardi.

Qozi ko'tarib kirgan bir lagan moshkichirining hidi ishtahasini qitiqlab uyg'otdi. Uch-to'rt qoshiq yegach:

- Dum solmadingmi? - deb so'radi.

Bu tanbehni eshitgan Qozi og'zidagi luqmani chaynashni ham, yutishni ham bilmay, baqrayib qoldi. "Xo'jayin, o'tgan safar "kallang bormi, moshkichiriga ham dum soladimi?" deb urushuvdingiz-ku?" deya olmadi. Chala chaynalgan luqmani yutib:

- Bozorda tuzukrog'i uchramadi, - deb qo'ya qoldi.

- Og'zingga pashsha qo'ndirib yotsang, senga yaxshisini oldirib qo'yishadi, - Kesakpolvonning bu tanbehi javobsiz qoldi.

Shoir "Har nimaga g'am yema - g'am ko'p durur, aysh birla o'zni ovutmoq kerak", degan ekan. Garchi Kesakpolvon shoirning bu hikmatidan bexabar bo'lsa-da, o'zni ovutmoq chorasini izladi. O'ylay-o'ylay bu farog'atni Oysanamning qo'ynida ko'rish mumkin, degan qarorga keldi. Oysanamdan yosh, undan chiroyli va ishvalilarga emas, aynan unga ko'ngli chopaverishidan o'zi ham ajablandi.

XVIII bob

1

"Faraon, sen va'dangda turmading" - dedi "Qassob" xuddi ajdaho kabi og'zidan o't purkab.

Bu o't mayor Solievning yuziga urilib, haroratidan nafasi qaytdi.

"O'limingga men aybdor emasman,- dedi Soliev,- O'zing hukm chiqarib, o'zing ijro etding. Taslim bo'lganingda boshingga bu ko'rgulik tushmas edi".

"Tirik qolarmidim?" - deb so'radi "Qassob" yana o't purkab.

"Hech bo'lmasa yana bir-ikki oy yasharding".

"O'limni kutib yashashning qanchalik og'ir ekanini sen bilmaysan. Men o'zimming qismatimni yengillatdim. Seni esa o'limni kutib

6 Kitoblar Olami | Sever.UZ | Uzsmart.UZ

yotishga hukm qildim. Istantang, bu ko'rgulikdan ozod qilaman".

"Qassob" shunday deb o't purkashdan to'xtamay, unga yaqinlashdi. Bu harorat Solievning butun vujudini kuydirib, bo'g'ila boshladi. Ko'kragida sanchiq turib, seskanganicha ko'zlarini ochdi. Yaqindagina hamshira bilak tomiriga igna sanchib, tomgich dorini qo'ygan edi. Kasalxonada hushiga kelganidan beri ko'rgani - shu tomgich dori. Chalqanchasiga yotganicha dori tomchilariga tikiladi. Ba'zan shu tomchilar uning bekatda uchib chiqib ketgan jonini asta-asta qaytarayotganday tuyuladi. Kayfiyati tushkunlik to'riga o'ralganida esa bu tomchilar xuddi yorug' dunyoda qolgan kunlarini bir-bir sanayotganday bo'ladi. Hozir ham shunday boshlandi. Xayolini chalg'itish uchun tomchilarni sanab yotib, ko'zlariga uyqu ilinibdi. Ko'zlari uyquda bo'lsa ham daxlizdagi ovozlarni eshitib turardi. Ana shu holda tush ko'ribdi. Tushida "Qassob"ning "onamni o'ldirishga va'da bergan eding, nega va'dangni bajarmaysan?" deb da'vo qilaverishi g'alati edi. Nazarida bekatdagi voqeadan so'ng shu yoshga yetguniga qadar ko'rgan-kechirganlarining hammasini unutgan, xotirasida faqat "Qas-sob"gina qolganday edi. Soliev dastlab bu xotiradan qutulishga urinib ham ko'rди. Lekin bu odamxo'r odamning turqini ko'z oldidan xayday olmagach, "buning shifosi - vaqt, bora-bora xayolimdan chiqadi", deb o'zini ovutdi. U faqat bir narsaga tushuna olmas edi. "Qassob" undan onasini o'ldirishni emas, o'zini odamga o'xshab ko'mdirib, go'riga but qo'ydirishni iltimos qilgan edi...

Qush uyqusidan uyg'ongan Soliev ko'kragidagi sanchiqni, vujudining lovullay boshlaganini o'tkinchi, deb o'ylab sabr qildi. Keyin hamshiraning "Bu yangi dori, amaki, ozgina chaqadi, agar yoqmasa, darrov ayting", degan gapini eslab, chaqiruv tugmasini bosdi. Hamshira kirdi-yu, Solievning betlaridan qon qochganini ko'riboq, "Nima bo'ldi?" deb so'rab o'tirmay, ignani shoshilganicha tomirdan sug'urib oldi. Keyin choynakda sovub qolgan choydan uch-to'rt ho'plam quyib, bemorning boshini sal ko'targach, piyolani bemorning labiga tutdi. So'ngra "tilingizning tagiga tashlang", deb validol berdi. Hamshira har safar shunday ta'kidlayverгани uchun avvalgi kuni Soliev hazillashib "validolni tilning ustiga tashlasa nima qiladi?" deb so'rganida, u hazilni anglamay, buning sira-sira mumkin emasligini erinmasdan tushuntirgan, shundan ke-yin Soliev "hazilni ham eplay olmay qolibman", deb o'kingan edi. Hozir o'sha hazilni eslab, hamshirani xijolatdan qutqarish uchun kulimsirab qo'ydi. Bu kulimsirash hamshiraga chindan ham dalda bo'lib, dori idishlarini ko'tarib chiqib ketdi.

"Tomirlarim qonga emas, shu dorilarga to'ldi,- deb o'yladi Soliev.- Endi doriga joy ham qolmabdi..."

Ikki kun oldin Hamdam Tolipov kelganida Solievga o'rindan turib xonada yurishga ijozat berilgandi. "To'shakning changalidan qutuldimmi, endi Azroilga bo'yin egish yo'q", deb o'zining ko'nglini ko'targan Soliev Hamdam bilan anchagina gaplashib o'tirgan edi. Odamlar bilan suhbatlashishga usta Hamdam bekatdagi voqeadan gap ochmaslikka, kasallik haqida, tuzalib chiqqanda kutilayotgan nogironlik nafaqasi haqida so'zlashmaslikka intildi. Soliev bular haqda gap boshlashi bilan chalg'itib yuboraverdi. Shunga qaramay, Soliev muddaosini aytdi:

- "Qassob"ning murdasi nima qilingan, bilib qo'ygin, kuydirilganmi yo ko'milganmi?

- Buning nima ahamiyati bor?

- Ko'milgan bo'lsa qabriga but qo'yish kerak edi.

- Foydasi bor ekanmi?

- Shundan umid qiluvdi... - Soliev "va'da beruvdim", deyishga istihola qilib shunday deya qoldi.

- Foydasi yo'q, - dedi Hamdam, - but Xudoga ishonganlarga qo'yiladi. Bunaqa odamlarda din degan narsa bo'lmaydi.

- Qahring qattiq-da sening... - dedi Soliev tanbeh ohangida.

Hamdam Tolipov gapni ortiqcha cho'zmaslik maqsadida "Na iloj, turgan-bitganim shu mening", deganday yelka qisib jilmaydi.

Soliev istagini unga aytganidan afsuslanib, "Zohid bo'lganida meni tushunardi", deb o'ziga o'zi tanbeh berdi.

Oradan ikki kun o'tib, Zohid yo'qlab kelganida shu istagini unga aytdi. Zohid Hamdamga o'xshab darrov qayirib tashlamadi. Bir oz o'ylangandek bo'ldi-da:

- Siz buni o'ylamang, tezroq tuzalib chiqishning harakatini qiling, - dedi.

- Istagimning salomatligimga hech bir daxli yo'q. Ochig'ini aytaver, iltimosimni bajaring kelmayaptimi?

Zohid ustozining ranjiganini sezib, vaziyatni yumshatish niyatida kulimsiradi.

- Siz aytasizu men yo'q deymanni... Lekin...

- Ha, senda ham, Hamdamda ham ana shu "lekin"lar ko'p. Onalaring senlarni ana shu "lekin"lar ustiga tuqqan.

- Bo'пти, "lekin-pekin"siz bajaraman, - dedi Zohid yana kulimsirab.

- Yo'q, endi "lekin"ing ichingda qolmasin, ayt, men bilay.

- Mening ustozim, - Zohid "ustozim" so'ziga alohida urg'u berdi, - dono odamlar. Ustozim "Kasbimiz nozik, jinoyatchining oh-vohiga quloq solib, rahming kelsa, unga shafqat ko'zi bilan qarasang, undan jabr ko'rganga xiyonat qilgan bo'lasan", deb qulog'imga quyganlar.

O'zining gaplarini shogirdining tilidan eshitgan Soliev kulimsiragan bo'ldi.

- Senlarning quloqlaring ham o'z foydalaringga ishlaydi. Mening u gapim jinoyatchiga nisbatan aytilgan. Men "odamgarchilikni birato'lasi yig'ishtirib qo'y", demaganman. Menga qara, senam bu kasalimga bekatdagi o'sha voqea sabab deb o'ylaysanmi?

- Bilmadim... har holda...

- "Har holda"ngni qo'y. Hamma shunaqa o'ylayapti. "Bombadan qo'rqib infarkt bo'lgan", deyapti.

- Bunaqa o'y umuman xayolimga kelmadi, boshqalardan ham eshitmadim. O'zingiz ham eshitmagansiz, iltimos, shunaqa gumon qilmang.

- Eshitmagan bo'lsam ham odamlarning ko'nglidan qanday gaplar o'tishini his etaman. Ko'l tomchilardan to'planadimi? To'planib-to'planib keyin to'g'onni surib tashlaydimi? Mening kasalim ham shunaqa. To'g'ri, qo'rqdim, tan olaman, lekin...

- Keling, boshqa gaplardan gaplashaylik.

- Boshqa gaplarni boshqa odamlar bilan gaplashaman. Hamma ham meni tushunavermaydi. Sen yuragi siqilib qoladi, deb qo'rqyapsanmi? Yo infarktdan keyin miyasi aynib qolgan, deb o'ylayapsanmi?

Zohid o'zini oqlash maqsadida e'tiroz bildirgisi kelsa ham sukut saqlashni ma'qul ko'rди.

- Meni ishimizdagi adolatsizlik yedi. Hali u katta tog'aning, hali bunisining qo'ng'irog'i bilan qancha "ish"ni yopganimni sen bilmaysan. Har yopganimda jabr-lanuvchiga xiyonat qildim. Har yopganimda yuragimning bir tomiri uzilaverdi. Buyruq bergan odamni hech kim bilmaydi. "Pora olib, "ish"ni imi-jimida qildi", deb meni qarg'aydi. Men shu qarg'ishlarga qoldim.

- Qarg'ishlar o'sha buyruq berganlarga tegadi, - dedi Zohid.

- Yo'q, - dedi Soliev, qat'iy tarzda. - Ijro- chi - menman. Iymonim ojiz ekanki, bo'ysunibman. Odamlar adolatni sevishlari uchun ularga adolatsizlikning oqibatlarini ko'rsatib turish kerak, deb o'zimni aldab yurdim. Kim aytgani esimda yo'q, bir donishmand

"Adolat kuchli, kuch esa adolatli bo'lishi kerak", degan ekan. Mening ishlarim boshqacharoq bo'ldi: kuchsiz adolat va adolatsiz kuch - ikki dahshat murosa qildi. Sening ham boshingdan o'tyapti bu. Lekin bu dahshatlarning ham o'ladigan kuni bordir, a? Biz eng katta rahbarning turli toifalarini ko'rdik. "Xo'ja-yin bizni gipnoz qilib qo'ydi", deganini ham, "janjal qulupnaydan chiqdi" deganini ham ko'rdik. Hozirgi yangimiz boshqacha emish. Kecha yuqoriga taalluqli oshnam kelib umidli gaplarni aytdi. Qaysi bir majlisda kattamiz vazirimizni tik turg'azib qo'yib: "odamlarning osoyishtaligini ta'minlay olasizmi, jinoyatchiga "jinoyatchisan!" deb dadil ayta olasizmi?" deganmish. Ishimiz shu tomonga burilaversa sen bilan biz adolat nimaligini ko'rarkanmiz.

Bunday gaplarni Zohid ham eshitayotgandi. Ustozining gapidan uning ko'ngliga ham umid quyoshi mo'raladi.

Soliev sal hovuridan tushgach, Zohidning ishlarini so'rab-surishtirdi. Zohidning bayonini, taxminlarini eshitib, so'z qo'shmadi, savol bermadi. Oysanamning uyini kuzatayotgan xizmatchi bugun ertalab bir xabar yetkazgan edi. Zohid shuni aytganida Soliev picha o'ylab qoldi-da, so'ng so'radi:

- Kesakpolvonligi aniqmi?

- Agar Haydar Asrorov Kesakpolvon bo'lsa, o'shaligi aniq.

- Nimaga borishi mumkin?

- Erkaeva juda go'zal juvon.

- Go'zal bo'lishi mumkin. Lekin o'n olti yoshlilar bilan maishat qiladigan odam chiroyga emas, yoshga qaraydi,- Soliev yana ozgina o'ylab, qo'shib qo'ydi: - Yana kim biladi, ko'ngilning qoidasi yo'q. Unda... zanjir yana Asadbek atrofida bog'lanyaptimi? - Shunaqaga o'xshaydi.

- Unda yana "ishni yop!" deb buyruq berilmasmikin? Sen anavi kavkazliklar bilan keyin qiziqmading, a? Nima edi, Petrashvilimi? U Leningraddagi qamoqda o'tirib buyurtma bo'yicha odamlarni o'ldirib beravergan. Kamida yettita qotillik o'shaning bo'ynida ketdi. O'ylab topishganini qara, besh-olti soatga chiqarishadi, buyurtmani bajarib qaytgach, yana qamoqning sho'rvasini ichib o'tiraveradi. Meni hayron qoldirgan narsa - uning bu tomonlarga tashlanishi. Nega tashlashdi? Nega o'ldirtirib yuborishdi? Ularning arzimagan ishga ko'nishi ham taajjubli.

Zohid "salomlashamanu chiqaman", degan va'da bilan kirgan edi. Hamshira eshikni ochib, "salomlashish" yarim soatdan oshganini aytgach, gapni uzishga to'g'ri keldi. Petrashvilining taqdiri hozirgi ishlarga aloqasiz bo'lgani uchun Zohid u qadar e'tibor bermadi. Holbuki, Soliev bu voqeani bekorga eslamagan edi. "Surishtirib ko'r, balki bu atrofda qamoqxonalarda ham shunaqa odam o'ldirib beradiganlar bordir", demoqchi edi. Gapning tagidagi gap ma'nosini Zohid tushunmadi.

2

Daryo yoqasida turib, suv ostidagi qumning miqdorini aniqlash mumkinmi? Shunga o'xshash, Zohid shaytanat olamini ko'rib tursa-da, uning jinoyatlarini bo'yniga qo'yib isbot etmoqqa ojiz edi. Zohid ruhini azob iskanjasiga olayotgan ham aynan shu edi. Donishmand deb ekanki, "Ya Tangrim, sen mendan "huzurimga qanday amallar bilan kelding?" deb so'raysanmi? Undan ko'ra "Ey bandam, sen qilgan gunohlar mahshar maydoniga sig'adimi?" deb so'raganing ma'qulroqmasmi?" Aslida bu savolni iymon ko'chasidan o'tmayotgan bandalarining bermog'i joiz. Afsuskim, ularning noqis xayollariga bunday hikmat kelmaydi. Kelganda edi, gunohlari evaziga olajak jazolaridan qo'rqib, yaxshilik xulqini odat qilar edilar. Mahshar maydoniga sig'movchi gunohlarni ko'rib, bilib turgan Zohid ojizligidan siqilsa-da, bugun bo'lmasa ertaga muddaosiga yetish niyati bilan yashardi.

Mirkarimovning o'limiga doir gumonlar zanjirining bir uchi Oysanamga, ikkinchisi Zaripovaga bog'lanib turganida Kesakpolvonning paydo bo'lib qolishi zanjirni asosan Oysanam atrofida mahkamlashga ehtiyoj tug'dirdi. Zohid eng avvalo jasad suvga tashlanishdan avval ko'mib qo'yilgan joyni aniqlashga asosiy e'tiborini qarata boshladi: "Mirkarimov qaerga ko'milgan bo'lishi mumkin? Ko'milgan o'likni nima uchun qazib olishib, suvga tashlashdi? Bir narsadan qo'rqishdimi?" Masala shu nuqtaga taqalganda Zohid "Asadbeklar o'ldirtirishgan", degan gumondan chekinardi. Uning nazarida Asadbekning odamlari bunday xom ish qilishmaydi. Ular o'likni biron eski go'rga tiqib qo'ya qolishadi, yoki biron bir merovning bo'yniga ilvorishadi yoinki qalqib, yuzaga chiqmaydigan qilib cho'ktirishadi. Uning fikricha, bu ishni jinoyat olamiga endigina qadam bosgan tajribasiz odam qilgan. Odam o'ldirish aytishgagina oson. Birinchi marta o'zganing jonini olgan odam ma'lum muddat telbaga o'xshab talmovsirab yuradi. Xuddi murda ta'qib qilayotganday o'zining soyasidan ham cho'chiydi. Bunday qotillarning qo'lga tushishi oson. Qiynalib yura-yura ba'zan o'zlari bosh egib keladilar. Ba'zan esa odam o'ldirilgan joyga beixtiyor ravishda kelaveradilar, kelaveradilar... Mirkarimov o'ldirilgandan beri ancha vaqt o'tdi. Qotil avvaliga qo'rqan bo'lsa ham, endi o'zini bosib olganligi aniq.

Zohid avvaliga Oysanamdan mutlaqo gumonsiramagan edi. Uning akasiga qo'shilib yolg'on guvohlik berishi gumonning uyg'onishiga sabab bo'ldi. Dastlab kibr bilan kutib olib, so'ng "akamni qo'yib yuboring", degan talab bilan kelishi ham Zohidning diqqatidan chetda qolmadi. Keyingi so'roqlardan so'ng Zohidning ro'parasida ajib surat paydo bo'lgan edi:

...bir-biridan go'zal ikki juvon.

...biri qonuniy xotin.

...ikkinchisi... "o'ynash" degan so'zni tan olgisi yo'q. U - bo'lajak xotin.

...birining yonida akasi, ikkinchisining qanotida ukasi...

Juvonlarning o'zlari Mirkarimovni o'ldirishmas. Aka yoki uka-chi?

Agar Mirkarimov chindan ham Zaripovnikiga kelgan, shu uyda o'ldirilgan bo'lsa, qaerga ko'mish mumkin? Ko'p qavatli uylarining hovlisida bu ishni qilib bo'lmaydi. Murdani butunicha olib chiqib ketishning ham iloji yo'q. Imkon bo'lgan taqdirda ham uzoqroq yerga olib borib ko'milsa, yana kavlab olishga hojat bo'larmikin? U holda... o'z uyida o'ldirilganmi, o'z hovlisiga ko'milganmi?

Oysanam Erkaevaning uyiga Zohidni shu muammo olib keldi. Uni so'raydigan muhim gapi yo'q edi. Hovliga kirgach, atrofga o'g'rincha, ammo sinchkov nazar tashladi. Uningcha hovlining biron-bir yerida, biron bir daraxtning atrofida cho'kkan joy bo'lishi kerak edi. Oysanam uning yugurik nazaridan xavotirlanib, chalg'itish maqsadida:

- Xo'jayinim bog'ni yaxshi ko'rardilar. Shu daraxtlarning hammasini o'z qo'llari bilan ekkanlar, - deb qo'ydi.

Zohid, o'g'rincha qarashi oshkor bo'lganini fahmlab, o'zini sal noqulay sezdi, biroq, sir boy bermaslik maqsadida, diqqatini aynan shu daraxtlar tortganday ko'rsatish uchun juvonning gapini davom ettirgan bo'ldi:

- Didlari zo'r ekan...

Zohidning Oysanam bilan bo'lgan suhbatni eski savol-javobdan iborat bo'ldi. Zohidning xabar yetkazilgan vaqt haqidagi savolidan so'ng yana "Vinni-pux" multfilmi tilga olindi. Zohid ortiqcha maydalamay, suhbatni tezda yakunlab, iziga qaytdi. Oysanam esa bu qisqa tashrifdan muddao ne ekanini anglamay, gangidi.

3

Prokuratura tergovchisi kelib-ketmasidan oldin Oysanamning mahzun ko'ngli tor qafasda nola qilayotgan qush kabi edi. G'am-alamlardan forig' bo'larmikinman, deb xorij safarini orzu qilgan edi, bu ham chippakka chiqdi. Hamma uchun yo'l ochiq bo'lgan Yaponiyaga borib-kelishga ijozat berilmadi. "Hujjatlarimizda chalkashlik bor ekan", deyishdi-ku, biroq, bu chalkashlik aynan nimadan iborat ekani tushuntirilmadi. Ular izoh berishmasa ham Oysanam bu monelikni erining o'limi bilan bog'ladi. Ko'nglining mahzunlik to'rida nola chekishiga yana bir sabab bor edi. U Kesakpolvonning maslahati bilan prokuraturaga bordi-yu, qaytib chiqishining o'zidayoq adashganini fahmladi. Akasi qamoqqa olingani-da uyga kelishib tintuv qilishgan edi. Yangasining muhtojlikda yashamasligi bularga oyday ravshan ekanini hisobga olmagan ekan. Oysanam bu tergovchi ham borib tanishar, degan fikrda prokuraturadan chiqib akasinikiga yo'l oldi. Ko'zga tashlanishi mumkin bo'lgan qimmatli jihozlar yig'ishtirilib, qudaxolanikiga jo'natildi. Oysanam avvalgi kelganida yangasi "Erim sening eringning kasriga qoldi, bekordan bekorga azob chekib o'tiribdi", degan ma'noda g'ishava qilgan edi. Oysanam "Senlar mening erimning soyasida yayrab yashadinglar", degan gap bilan uzib-uzib olmoqchi edi, lekin kichik g'alva katta janjalga aylanib ketmasin deb tilini tiygan edi. Bu safar ham yangasining ming'ir-ming'irlari pichoqqa aylanib, suyakka qadalsa-da, chidadi.

Akasinikidan qaytgandan keyin ko'chaga chiqishlardan bezib, o'zini o'zi uy qamog'iga hukm etdi. Hatto non do'koniga chiqishga ham oyog'i tortmay, qo'shni bolalarni ishga soldi.

Eringning o'limidan so'ng nazarida bu uy og'zi ochiq ajdahoga o'xshab qolgan edi. Ayniqsa shom qorong'uligini yurak hadigi bilan qarshilardi. Xonadonga mavjud barcha chiroqlarni yoqib qo'ysa-da, qorong'ulik qo'rquvi chekinmasdi. Onasi kelib tursa ham, o'zi onasinikiga borganida ham bu ahvol o'zgarmas edi. Qorong'ulik go'yo go'rdagi erini uyg'otardi. Hayotligida xo'rsinmagan eri o'lganidan keyin kelib har tun xo'rsinardi. Oysanamning uyqusi kelsa-da, uxlolmasdi. Shirin uyqudagi o'g'liga tikilib o'tiraverardi. Bu uyda yashay olmasligini bilib, sotishga qaror qildi, biroq, erining o'limiga taalluqli ish bir yoqlik bo'lmaguniga qadar qarorini amalga oshirishni keyinga surdi.

Kecha, dunyo ko'zlariga qorong'u va tor ko'rinayotgan damda Kesakpolvon kelib, ko'ngli yanada xufton bo'ldi. Kesakpolvon avvalgi safar muddaosiga yetolmagach, uni haqorat qilib chiqib ketgan edi. Oysanam bu xorlikka chidolmay yig'lagan, so'ng "so'kib, yuragini bo'shatib oldi, endi daf bo'ladi", degan xayolda o'zini o'zi ovutgan edi. Kesakpolvonning yana kirib kelishi uni og'ir ahvolga soldi. Kesakpolvon o'zini mehmon emas, uy xo'jasi kabi tutib, avvaliga choy buyurdi, so'ng konyak so'radi. Aytganlari muhayyo bo'lgach, juvonga yonidan joy ko'rsatdi. Ikkinchi qadahni uzatib, ichishni amr etdi. Oysanam ichmas ham, ayrim zamonaviy ayollarga qo'shilib, chekmas ham edi. Qaysi bir ziyofatda o'sha o'zlarini madaniyatli sanagan xonimlar davrasida sigaret tutilganda u olmagan, "voy, qanaqasiz, chekmaysizmi?" degan tanbehli savolga "yaqinda tashlaganman", deb javob berib qutulgan edi. Hozir Kesakpolvonga bunday deya olmasdi. Shu sababli qadahni olib, labiga tekkizib qo'ydi. Kesakpolvonning shilqimligi boshlangach, ko'krigidan itarib, o'rnidan turib ketdi. Bu safar ham quruq qaytishini anglagan Kesakpolvon yana tiliga erk berdi. Avval Oysanamning o'zini balchiqqa bulg'ab tashladi, keyin "ering unday edi, bunday edi", deb tiliga kelganini qaytarmadi. Bu gaplar orasida Oysanamga yangilik bo'lgani - erining taksoparkda katta xatoga yo'l qo'yib Bek akasi oldida gunohga botgani, Kesakpolvonning mehri-oqibati tufayli afv etilgani, yana aynan Kesakpolvon marhamati bilan Hosilboyvachcha qo'lidagi zavodning olib berilgani edi. Bu marhamatlar "Mavlonning chiroyli qoshu ko'zlari uchun" emas, balki Oysanamga bo'lgan ishq muhabbati tufayli ekani ham shu haqoratlar orasida ma'lum bo'ldi. Kesakpolvonning ketar chog'ida "Aslida o'zing ham eringning yonida chirishing kerak", degani juvonga hukm kabi eshitilib, oyoq-qo'llari bo'shshib ketdi. Dastlab o'zining joni ko'ziga ko'rinib, tashvishlangan bo'lsa, keyinroq yana "o'g'limga daf qilsa-ya!" degan fikr uyg'onib, talvasaga tushayozdi. Hatto "nafsing go'rda chirigur"ni chaqirib, "nafsingni qondir, ammo o'g'limga tegma!" degisi ham keldi. Lekin iffat qudrati qo'rquv kuchidan baland turdi.

Bugun uyqusiz tundan so'ng picha mizg'ib, tiniqib turganday bo'ldi. Nonushta tayyorladi. Bir tishlam non bilan ikki ho'plam choy bu dunyoda tirik yashab yurmoq uchun kifoya qiladiganday, tomog'idan boshqa hech nima o'tmadi. Ba'zan ovunchoqday tuyuluvchi, ba'zan esa yurakni battar siquvchi televizorni yoqdi: zar do'ppi kiygan ashulachi qo'llarini qovushtirganicha xonish qilardi. Oysanam bunaqa ashulalarni yoqtirmasdi. O'chirgisi keldi. Biroq, bir bayt qulog'iga boshqacha eshitilib, ahdidan qaytdi. Naylaram, dardu alam

tortmoqdan o'zga chora yo'q...

Bu bayt xuddi o'zining qalbi qa'ridan otilib chiqqanday tuyuldi. Ashulachi unga hamdardday ko'rindi: Bu jahonga kim kelubdurBo'lmasun baxti qaro...Qo'shiq dardu alam tortmoqdan o'zga chorasini qolmagan Oysanamning hasratlarini to'zitib yubordi. Erining o'limidan so'ng o'zini dunyoda eng baxti qaro ayol deb hisoblayotgan Oysanam ma'sud kunlarining qaytishini juda-juda istardi. Bu istaklarning amalga oshuvi yomg'ir tomchilarini iziga qaytarish kabi ekanini esa fikr qilmasdi.

XIX bob

1

O'zbekistonda hukmini o'tkaza olmagan qish Tomskka ko'chgan ekan. Bu shahar Asadbekni izg'irin nafasi bilan qarshi oldi. Asadbekni birov rasman kutib olmagan bo'lsa-da, izidan kimningdir poylayotganini his etdi. Unga qo'lidagi suratlar yo'l ko'rsatib, avval mehmonxonaga bordi. "Bugun mehmonxonamizda joy yo'q" degan e'lon osib qo'yilganiga qaramay, Asadbekka eng shinam xona tegdi. Uning ixtiyorida bir necha soatcha vaqt bor edi, ozgina dam olib, so'ng kerakli odamlar bilan uchrashib, tongda esa shu uchoqning o'zida iziga qaytmog'i zarur edi. Yuvinib, bir oz yotgan bo'ldi. Ke-yin ko'chaga chiqib, yo'lovchi mashina yolladi-da, suratda aks etgan ko'chadagi uyni mo'l bordi. Chamasi o'n besh daqiqa uy atrofida yurdi. "Suratga ishonib, adashgandirman", deb xayol qila boshlaganida to'r xaltasiga ikki shisha qatiq, bitta non solib olgan qariya unga yaqinlashdi-da: "Sartaroshxonaning ro'parasidagi oq "nol to'qqiz"ni ko'ryapsanmi, seni o'sha yerda kutishyapti", deb nari ketdi. Asadbekka bu ehtiyot chorasini malol keldi. "Balabuxa zo'r bo'lsa o'zining shahrida ham soyasidan qo'rqadimi?" deb mashinasi sari yurdi. Ko'chani kesib o'tayotganida mashina motori o't oldirildi. Old o'rindiqdagi yigit qimirlamagani sababli Asadbek orqa eshikni o'zi ochib, indamay o'tirdi. Mashina qo'zg'olib, nari ketgach, haydovchi ham, yonidagi yigit ham orqasiga o'girilmay salom berdilar. Ularning bu qiliqlari Asadbekka yanada malol keldi. Ular salomdan nariga o'tishmadi, Asadbek ham gapga tutmadi. Asadbekni shahar tashqarisidagi qarorgohda kutishayotgan edi. Kozlov salom-alikdan so'ng Balabuxani tanishtirdi-da, Asadbekning g'ashini keltirgan ehtiyot chorasini uchun uzr so'radi.

- Biz bilan aloqa o'rnatganingni hozircha birov bilmagani ma'qul, - deb izoh berdi Balabuxa.

9 Kitoblar Olami | Sever.UZ | Uzsmart.UZ

Kozlov oilasini panohiga olgani uchun Asadbekka minnatdorlik bildirib, Muhiddin otaning hol-ahvolini so'radi.

- Uylarini yoqib yuborishibdi, eshitdim, - dedi u. - Ayb menda, u yoqqa bormasligim kerak edi. Sen oqsoqolga uzrimni yetkaz, bu ishlar tinchigach, birinchi galda uylarini qurdirib beraman.

- Shart emas, - dedi Asadbek, - ota endi u yoqqa qaytib bormaydilar.

- Baribir uzrimni yetkaz. Bizning o'yinimiz deb yaxshi odamlar jabr chekmasliklari kerak. Oxirgi vagonni deb ikkalamiz kuyib qoldik, Bek. Uning haqqi to'laligicha mening bo'ynimda, tiyin-tiyinigacha to'layman, xavotir olma. Istasang... oilamni garov sifatida ushlab tur.

Bu gapdan so'ng Asadbek Kozlovni birinchi marta ko'rayotganday qattiq tikildi. Balabuxa esa "Bu taklifga qanday javob bo'lar ekan", degan o'yda Asadbekka zimdan qarab o'tirardi.

- Sen esingni yeb qo'yibsan, Lyosha, - dedi Asadbek Kozlovdan ko'zlarini uzmay. - Agar oilangni shunaqa arzon-garovga qo'yishingni bilganimda ularni bir soat ham ushlab turmas edim. Garovga qo'yging bor ekan, Xongireyga berib yuboravermaysanmi? Nima qilarding ularni sarsonlikka giriftor etib.

Asadbekdan aynan shunday tanbeh kutgan Kozlov jilmayib, minnatdorlik sifatida uni asta quchdi.

- Sen haqsan, - dedi Balabuxa. - Hammamiz shunday bo'lishimiz kerak. Pul - topiladigan, yo'qotiladigan narsa. Oila esa - muqaddas! Mening xotinim, farzandlarim yo'q. Men yol'izman. Shu tufayli oilaning beqiyos darajada muqaddas ekanini men senlardan yaxshiroq bilaman. Bek, men senga qoyilman, chaqiruvimizni to'g'ri tushunib, manzilni adashmay topib kelding. Tbilisi orqali kelganing ham menga ma'qul bo'ldi.

Asadbek Tbilisiga qanday maqsadda kirib o'tganini tushuntirib o'tirmadi.

- Aleksey Petrovich bilan maslahatlashib, kuchlarni birlashtirish qaroriga keldik, - dedi Balabuxa.

- Qaysi kuchlarni, nima maqsadda, kimga qarshi?

- Xongireyga qarshi, - Balabuxa "Javobim seni ajablantirdimi?" deganday Asadbekka savolomuz qaradi.

Uning maqsadini anglab turgani uchun ham Asadbek javobdan taajjublanmadi. Qo'shimcha savol ham bermadi, mezbonning gapini ham bo'lmadi.

- Xongirey qoidani buzib o'ynayapti, - dedi Balabuxa. - Chegaradan chiqaveradigan odam jazolanishi kerak. Sen bizlarga qo'shilasanmi?

Asadbek Kozlovdan elchi kelib, Tomska otlanganida Xongireyga taalluqli biron gap chiqishini kutgan edi. Ammo kuchlarning birlashuvi haqidagi gap uning uchun yangilik bo'ldi. U fursati kelganda Xongireyni jazolashni istardi, ammo shu kunlarda ochilajak urushga tayyor emasdi, aniqroq aytilsa, bunday istak yo'q edi unda. "U yoqda Iliko tish qayrayapti, bu yoqda bular. Ikki o'rtada mening vazifam nima bo'larkin? Bular bir-birlarining maqsadlaridan xabardormikinlar?" Asadbek Kozlovni yaxshi bilgani, unga ishongani bilan sir aytishni ma'qul ko'rmadi.

- Qaysi kuchlar birlashishi kerak? - deb takror so'radi Asadbek.

- Men, Aleksey Petrovich va sen. Hozircha shuni bilsang yetarli.

- Menda hozir kuch yo'q, o'yindan chiqqanman. Hamma ish sherigimning bo'ynida, - dedi Asadbek.

- Haydarmi? - deb ajabladi Kozlov. - Sen unga ishondingmi?

- Unga Xongirey ishondi, shuning o'zi kifoya.

- Sen adashibsan, - dedi Kozlov.

Asadbek u bilan bahslashishni istamay, xotirjam ravishda:

- Ba'zan adashib turish ham kerak, - deb qo'ydi.

- Ba'zan mumkin, lekin hozir xato qilishga haqqing yo'q, - dedi Balabuxa.

- Xongirey Haydarga ishongan bo'lsa... demak, sheriging qoradoriga aralashibdi, - dedi Kozlov bir oz o'ychan tarzda, so'ng nimadir esiga tushganday Asadbekka savol berdi: - Halim degani sening yigiting emasmi?

Kozlovning bu savoli Asadbek uchun kutilmagan bo'ldi:

- Ha, uning izini yo'qotib yuruvdim.

- Izini Krasnoyarskdan topasan, - dedi Kozlov ma'nodor ohangda, keyin izoh berdi: - Haliming narkokurer ekanini bilarmiding?

Uni militsiyaga ro'para qilishgan. Militsiya uni mening uyimda kutib, shu yerda qamoqqa olgan. Hozircha u hech kimning nomini tilga olmagan.

- Istasang, biz uni qutqarib olishimiz mumkin, - dedi Balabuxa.

- Yo'q, istamayman, - dedi Asadbek, - Kim yuborgan bo'lsa, o'zi qutqaraversin.

- Gaping to'g'ri, - dedi Balabuxa, - biz qutqarsak, uyga borganida omon qolmaydi. Yaxshisi ozgina chidab o'tirgani ma'qul. Ular bir o'q bilan ikki quyovni urishmoqchi. Bittasi - narkokureri ro'para qilib, militsiyaning ko'nglini olishdi. Endi bu yog'i ko'kchi-roq - bemalol kelib ketaverishadi. Ikkinchisi - endi qadrdomimiz Kozlov janoblarini militsiya ham qidiradi. Erta-indin ittifoq qidiruvi e'lon qilinsa men ajablanmayman. Mo'ljallari yomon emas, a? Krasnoyarskda "Shurka lo'li" degani bor, eshitganmisan?

Qoradoriga ishing tushmagan bo'lsa, uni tanimaysan. Uning butun urug'-aymog'i yaralganidan beri ot o'g'risi bo'lgan. Bobosi

Kolchakdan ot o'g'irlab qizillarga sotarkan, qizillardan o'marib, kolchakchilarga pullarkan. Oxiri Kolchakning qo'lga tushib

osilgan ekan. Krasnoyarskda grajdanlar urushi qahramoni Makar Kvasov nomidagi ko'cha bor. Makar - Shurka lo'lining o'sha

o'g'ri bobosi. Bir yumalab qahramonga aylangan. Shurka lo'li ham bir yumalab ot o'g'risidan "narkobaron"ga aylandi-qo'ydi.

Alekseyning ildiziga aslida o'sha bolta urdi. Men ko'p aytdim, lo'li bilan pachakilashma, dedim. Xongireyning ishi endi shu bilan pishyapti. Sening sheriging ham shu zanjirning bir halqasi. O'yindan chiqdim, deb xomtama bo'lma, bizning ishimizda faqat o'lgan odam o'yindan chiqadi. Odam yo'qmi, demak, muammo ham yo'q. Sel kelsa, barchani baravar olib ketadi. Bu kishi o'yinda yo'qlar, deb o'zanni o'zgartirmaydi. Sen taklifimizga hozir javob berma. O'ylashing uchun fursat yetarli. Biz - o'g'rilarimiz, halol

odamlarimiz, sen buni yaxshi bilasan. Uyingga qaytganingda senga uchrashgan yigit yana huzuringga kiradi. U Alyoshaning

oilasini bu yerga olib kelishi kerak. Sen ehtiyot chorasini qilib qo'y. Ertalab Tbilisiga uchmoqchimisan? Yaxshi. U yerdan

Moskvaga uch. Xongireyning otasi o'lgan, ko'ngil so'rab qo'y. Hozir bu ham muhim. Balki... biron nima deb gapidan ilinar. Payti

kelganda seni yana yo'qlaymiz.

Shu bilan ishga doir masalaga yakun yasalib, uchrashuvning ziyofat qismi boshlandi.

kutib, niyatiga yetgan baxtiyor odam ohangida gaplashib, uchrashish niyati borligini, uch soatdan so'ng "Budapesht" restoranida kutajagini bildirdi. Uch soatdan so'ng Asadbek Moskvadan uchib ketishi lozim edi. Xongirey buni bilib turib atay shu soatga belgiladimi yo tasodif bo'ldimi - Asadbekka qorong'u edi. "Barvaqtroq uchrasha qolaylik", deb iltimos qilishni o'ziga ep ko'rmay, ko'ndi.

U belgilangan vaqtdan besh daqiqa avval bordi. Xongireyning yigiti uni kutib olib, odamlardan xoli bo'lgan kichik xonaga boshladi. O'n kishiga mo'ljallangan stol usti did bilan bezatilgan edi. Buni ko'rgan Asadbek "yana boshqa odamlar ham bor ekan-da", deb o'yladi. Xongirey roppa-rosa bir soat kechikib keldi. Restoran xizmatchisining "nima buyuradilar", deb kirib turgani hisobga olinmaganda Asadbek yolg'iz o'tirdi. Xongirey kechikkanining sababini ham aytmadi, uzr ham so'ramadi. Asadbek bilan quchoqlashib, yuzini yuziga bosib omonlashdi-da, o'tirishga ulgurmay, amrga mahtal turgan xizmatchiga "quy" deb imo qildi. Xizmatchi ikki qadahni to'ldirgach, Asadbekka "gapirasanmi?" deganday qaradi. Asadbek telefonda ta'ziya bildirgan edi, hozir o'sha gapni takrorladi:

- Otangni xudo rahmat qilsin.

- Ha, albatta. Qani, ol! - Xongirey shunday deb qadahni oldi-da, havolatib cho'qishtirgach, bir ko'tarishda bo'shatdi.

Asadbek Kesakpolvonning "musulmonchiligi bor-da shu yigitning" degan gapini eslab g'ijiniyib qo'ydi.

- Ichmaysanmi? - dedi Xongirey.

- Bizda ta'ziyaga kelganlar ichishmaydi, - dedi Asadbek.

- Ahmaqona odatlaring ko'p senlarning. O'lgan odam o'lib ketdi, sen tiriklarni o'yla.

- Xongirey! O'zimga tegishli da'volaringni gapirsang gapir, ammo odatlarimizni haqoratlama. Biz - o'zbeklarmiz, odatlarimizni hamma narsadan ustun ko'ramiz. Indamas, mo'min ekan, deb boshga chiquvchilar ko'p yanglishishgan.

Asadbekka Xongireyning gapi qanchalik yoqmagan bo'lsa, Xongirey ham uning ayniqsa so'nggi jumlasidan shunchalik achchiqlandi. Ammo suhbatni asabiy tarzda boshlamaslik uchun sir boy bermadi.

- Men chiroyli gapirishni bilmayman, jon qardosh. Ko'zimga ahmaqona ko'ringan narsani ahmaqona deyaveraman.

- Chechenlarda ahmaqona odatlar yo'qmi?

- O', qardosh, sen endi maydalashma. Bu biz talashadigan narsa emas. Buni ana, faylasuflarga, shoirlarga qo'yib ber. Sen meni chechen, o'zingni o'zbek deb ajratma, sen bilan mening millatim bir, biz bitta olamning fuqarolarimiz. Farqimiz faqat bir narsada - sen qimorbozsan, men o'g'riman!

Xongireyning tilidan uchgan bu so'zlar haqiqat bo'lsa-da, Asadbek buni tan olgisi kelmadi. Agar Xongirey fikrini davom ettirib "sen bilan mening borar yerim ham bir - do'zax" deganida Asadbek buni ham tan olgisi kelmas edi. Kimdan eshitgani yodida yo'q - Jalilmi yo Sobitxonmi, yo boshqasimi, "do'zax qavat-qavat bo'ladi. Odam gunohlarining miqdoriga qarab joylashaveradi", degan edi. Agar do'zax haqida so'z ochil-sa Asadbek shubhasiz: "Ey Xudo, do'zaxga loyiqligimni bilaman, faqat meni bu maraz bilan bir qavatga qo'ymagin, mayli, meni eng tuban, eng azobli qismiga tashlagin, bu itdan tarqagan bilan birga bo'lmasam bas", degan bo'lardi. Agar odamlarga emas, o'z nafsiga zulm qila olish saodat ekanini bilganida edi, Yaratgandan boshqa narsani so'rardi, "O'jiz iymonimga quvvat ber, bu olamning fuqaroligidan chiqarib Hidoyat yo'liga boshla, do'zaxda u bilan uchrashtirma", deb munojot qilgan bo'lardi. Iymoniga quvvat kirgach esa, "bu birodaringa ham hidoyat ber, uni do'zaxilardan qilma", deb duolar qilishi mumkin edi. Afsuslarkim, bu kabi duolar unga begona edi... U o'zini banda sifatida Xongireydan ustun qo'yadi, zulmdan ko'ra shafqatga yaqinlardanman, deb hisoblardi. Vaqtiki kelib, zulm bilan shafqat tarozi pallalariga qo'yilganda qanday holat yuzaga kelmog'ini tasavvur eta olmasdi. Birovga adolat qilish, boshqasining nohaq sotilgan uyini qaytarib berish savoblari shafqat pallasining og'ir kelishini ta'minlaydimi yoki yo'qmi, buni sizu biz bilmaymiz. Bu yolg'iz Ollohning o'ziga ma'lum.

Hozir esa ikki gunohkor banda bir-biridan nafratlanib o'tiribdi. - Bek, - dedi Xongirey asosiy maqsadga o'tib, - sening odaming menga xiyonat qildi. Men juda kattaga tushdim. Asadbek gap Halimjonga taqalganini anglasa ham, tushunmaganday yelka qisdi:

- Qaysi odamim? Qanaqa xiyonat qildi?

- Halim degan odaming bormi? U anqov katta mol bilan qo'lga tushgan.

Asadbek kulimsiradi.

- Men kulgili gap aytdimmi?

- Agar arava qulasa olib tashlangan eski murvat aybdor bo'ladimi yo yangi qo'yilganimi?

Xongirey o'zining gapini eslab, g'ijiniyib qo'ydi.

- Avvalgi uchrashuvimizdan keyin, - dedi Asadbek gapini davom ettirib. - Men butun hokimiyatni, shuning orasida odamlarni ham Haydarga topshirganman. Halimning qayoqqa, qanaqa mol bilan borganini bilmayman.

- Nahot bilmasang? - Xongirey unga kiprik qoqmay tikildi.

- Bilmayman knyaz, bilishni ham istamayman.

- Agar xohlasang u bolani chiqartirib yuboraman.

- Xohlamayman. Bu sening ishing. Sen bilan ish haqida gaplashishni istamayman. Men seni to'yga taklif etgani kelyatuvdim, yo'lda otangning o'lganini eshitdim.

- Kimdan eshitding?

- Anzor "Anakonda"dan.

- Tbilisiga nega bording? Anzorda ishing bormidi?

- Men Anzor bilan hech qachon birga ish qilmaganman. Hozir ham chatog'im yo'q. Men Sulikoning bobosini to'yga aytgani bordim. Ta'ziya ham bildirdim.

- Men to'ying o'tib ketdi, deb o'ylabman.

- Biz do'stlarsiz to'y qilmaymiz.

- Sen meni do'st deb bilasanmi? - Xongirey zaharli kuldi. - Rahmat, rahmat. Mendan arazlab dushmanga aylangandirsan, deb o'ylovdim.

- Men arazlaydigan yoshdan o'tganman.

- Umuman, Bek, sen bekorga chetga chiqding. Chin do'st bo'lib ishlayversak bo'lardi. Sen meni tushunmading. Bobolarimga qilich solganlarning zurriyodini qora dori bilan "siylayman". Senlar ham jabrdiydasanlar-u, ammo senda g'urur yo'q.

- Sen hali qilayotgan ishlaringni g'urur deb o'ylaysanmi?

- Sen-chi? Nima deb o'ylaysan?

- Begunoh odamlarni qirish g'ururga kirmaydi, yovuzlik bo'ladi. Sening qoradoring kofirmi musulmondan, slavyanni chechendan

ajratib o'tirmaydi. Sen g'urur deb o'zingni aldama, menga ham ta'na qilma. O'zing so'rading, endi ochig'ini aytaman, ranjima, sen aytgan g'urur - oqib keladigan pul, boshqa narsa emas. Pul oqib kelmasa g'ururing ham so'nadi. Sen adashyapsan, knyaz, oqibati yaxshi bo'lmaydi.

- Hm... oqibatni sen belgilaysanmi?

- Yo'q.

- Ha yaxshi, ko'ramiz. Ochiq gapirganing uchun rahmat. Bu g'apning chindan ham do'stona bo'ldi. Men oqibatni sen bilan birga ko'rishni istardim. Mening haqligimni sen ham ko'r. Ungacha o'lib qolma. Bek, xo'pmi? Qani, endi to'ying qachon, aytmaysanmi?

Asadbek to'y kunini aytgach, Xongirey uzun hushtak chalib qo'ydi:

- O'sha kuni men Polshada sayr qilib yurgan bo'laman. Mening amakim Krakovni ozod qilishda halok bo'lgan ekan, otamning vasiyati bilan ketyapman. Se-ning to'yingga esa... Mamatbey boradi. Ranjima, jon qardosh.

Xongirey o'rnidan turib, Asadbekni quchdi. Bir ozdan so'ng mehmonni kuzatib qaytgan Mamatbeyni Xongirey norozi qiyofada qarshiladi:

- U to'y qilyapti. O'g'illari sog'lomga o'xshaydi-ku?

- Unchalik emas, men xabar olib turibman. Bir turib, bir yotyapti. Uzoqqa bormaydi, bu yog'i ishonch-li.

- U ancha dadillashib qolibdi. Menga aql ham o'rgatdi. Bunga nima deysan?

- Knyaz, u ertaga butunlay sinib, chilparchin bo'lib ketadigan odam.

Mamatbey unga shu tarzda tasalli bermoqchi bo'ldi. Bu gaplar Xongireyga tasalli uchun kifoya qilmadi.

Yasatig'liq dasturxon yasatig'lig'icha yana mehmon kutardi. Dasturxon Asadbek uchun tuzalmagan, xos mehmonlar endi kelishlari lozim edi. Uchrashuv vaqti ham ular bilan kelishuv asosida belgilanib, Asadbekning "meni yo'ldan qoldirish uchun atay shu soatga chaqirdi", degan gumoni o'rinsiz edi. Xongirey uning Tbilisiga uchganini eshitgan, biroq, Moskvaga kelib, yo'qlashini kutmagan edi. Shuning uchun ham Asadbekning soat nechada uchib ketishidan xabarsiz edi. Uning aslida Asadbek bilan suhbatlashishga ko'zi uchib turmovdi.

Faqat o'yindan chiqqan "O'qilon"ning rangi-ro'yini o'zi bir ko'rib qo'ymoqchi edi. Shu sababli jahli chiqsa ham sir boy bermay, gapni ko'paytirmay unga ijozat bera qoldi.

Asadbek o'tirgan mashina shahar hududidan chiqmay turib restoranga Xongirey kutgan mehmonlar kirib kelishdi. O'n kishilik joyning teng yarmini Xongirey, Baygildin, Mamatbey va har baloni qaytarishga shay bo'lgan ikki soqchi egalladi. Kutilgan mehmon - Bugay ikki soqchisi bilan kelib, Xongireyning ro'parasiga o'tirdi. Tashqaridan qaragan odam o'g'rilar olamining ikki vakili janjalli masalani hal qilishga to'plangan, deb o'ylamasdi. Aksincha, quyuq ziyofat ustidagi do'stlar davrasiga havas qilgan bo'lardi. Davra chinakam ziyofat tarzida boshlanib, ikki soatga yaqin davom etdi. Bir-birlariga yaxshi tilaklar bildirildi, latifalar aytili. Yaxshi tilaklardan erib ketgan Bugay o'rnidan turib borib Xongirey bilan quchoqlashib, o'pishib ham oldi. Yolg'on lutfu karamlarning uzoq davom etmog'i mumkin emasdi. Davra sovuy boshlagach, Bugay maqsadga ko'cha qoldi:

- Knyaz, - dedi u ehtirom bilan, - "Orxideya"ni ochayotganimda o'zing menga oq yo'l tilagan eding. Men senga o'xshagan chapdast emasman, no'noq o'g'riman. Shuning uchun ham ishlarim toshbaqa yurishda ketyapti. Yana sening daldangga muhtoj bo'lib qoldim. Bugay bu so'zlarni shunday osoyishta ohangda aytdiki, go'yo Xongirey "Praga" restoranida o'tirmaganday, go'yo Markaziy bank xizmatchisining uyiga bostirib kirmaganday, uni qo'rqitib olmaganday edi.

- Men Xudoga bo'ysunmasligim mumkin, lekin birodarlik qonuniga xiyonat qilmayman. Bizning oramizda muruvvat qilish yo'q, majburiyat bor. Shuning uchun bo'yniga tasma taqqan olifalarga o'xshab min-g'irlamay, gapning dangalini ayt. Men erkaklar bilan gaplashishni yaxshi ko'raman.

- Chet bilan katta ishni boshlab qo'yuvdim. Ish bankka taqalib qoldi, sen aralashmasang kuyib qolaman.

Kechagina Xongireyni burdalab tashlashni istayotgan Bugay dardini shunday madaniy tarzda bayon etdi. "Sen tumshug'ingni tiqqaning uchun ishim to'xtab qoldi, bankdan qarz ololmayapman", deb da'vo qilmadi. Xongirey uning ayyorligiga tan berdi-yu, lekin erkakchasiga "men atay to'xtatdim, mening ham nafsim bor", demadi.

- Foydani chamalab ko'rdingmi?

- Foyda yomon bo'lmaydi.

- Endi do'stim, o'g'rilikdagi birodarlik boshqa, tijoratdagi sherikchilik o'zgacha, - dedi Xongirey tagdor ohangda.

- Shartni ayt, - dedi Bugay. Ichida esa "birodarlik haqida gapirgan it senmiding?" deb so'kindi.

- Shaxsan men birodarlikni hamma narsadan ustun qo'yaman, - dedi Xongirey xuddi Bugayning xayolidan kechgan gapni o'qiganday: - O'g'ri o'g'rini qo'llagani uchun ham barchaning taqdirini hal etishga qudrati yetadi. Lekin tijoratda sarf-xarajat degan gaplar bor. Menga sening bir tiyining kerakmas.

- Shartni ayt.

- Yigirma foiz.

- Knyaz, unda men ikki barmog'imni burnimga tiqib qolaman. Mening xarajatlarim ko'p, sen besh foizini ol.

- Bugay, biz bozordagi anqov chayqovchilar emasmiz-ku, men sen uchun xizmat qilaman, kerak bo'lganda himoyamga olaman. O'n besh.

Xullas, chet elga chiqariladigan temir evaziga olinguvchi foydaning o'n foizi Xongireyning cho'ntagiga oqadigan bo'ldi. Uning roziligi o'sha kuniyoq bankdagi Mark Abramovichga yetkazilgach, Bugayning ishlari ham yurishib ketdi.

3

Asadbekni Jamshid kutib oldi. Xongirey bilan telefonda gaplashmay turib, uyga qo'ng'iroq qilgan, borar vaqtini bidirib qo'ygan edi. Oraga restorandagi uchrashuv suqulib kirib, keyingi uchoqda uchishini esa ma'lum qilmagandi. Jamshid salkam to'rt soat kutgan bo'lsa-da, "Bek aka, kechikib qoldingizmi?" deb so'ramadi. Mashinaga o'tirishgach, Jamshid odatiga ko'ra "Qayoqqa boramiz?" degan ma'noda xojasiga qaradi. Ilgarilari safardan qaytgan Asadbek ko'pincha uyiga emas, idorasiga borardi. U damlarda yonida Chuvrindi bo'lardi... Asadbek Jamshidning qarashidagi savol alomatini o'qib, o'sha damlarni esladi. Ko'z oldiga Chuvrindi kelib yuragi bir oz ezildi. Keyin:

- Uyga hayda, - deb buyurdi. Mashina o'rnidan qo'zg'olgach: - Sen to'g'ri fahmlagan ekansan, Halim Krasnoyarda ekan, - dedi.

"U yoqda nima qilib yuribdi?" deb so'rab xojasini so'roqqa tutish odob doirasidan chiqishday tuyulib, Jamshid:

- Uzoq qolib ketdi-ku? - deb qo'ydi.

- Qo'lga qoradori berib, milisaga ro'para qilishgan. Hali-beri qaytmaydi, bola.

- O'zi mentlardan bo'lsa ham o'tiribdimi?

- Shunga hayronman. Yo sen adashgansan, yo u yoqda kimligini aytmagan. Balki bu yoqqa qaytib vazifasini oxirigacha yetkazishni mo'ljallagandir. Sen ehtiyot bo'lib yur, Endi Haydar akang ko'ziga yomon ko'ringan bolalarni o'sha yoqqa ro'para qilaveradi. Esingda tursin: Krasnoyarda "Shurka lo'li" degan narkobaron bor. Agar mol o'shaning odamlariga berilishi kerak bo'lsa, tinch borib, tinch kelasan. Undan boshqasi - qopqon. Haydar akangni shu ish yeydi. Lekin ungacha besh-olti bolani nobud qiladi. Sergak bo'lib yur.

- Bek aka, Halimning uyidan xabar olib qo'yaymi?

- U tomonga sira yaqinlashma, ishing bo'lmasin.

Jamshid "ma'qul" ishorasini qilib bosh irg'adi. Bir oz yurishgach, yo'ldan ko'z uzib, xojasiga qaradi-da, uning jimib qolganidan foydalanib, hisob berdi:

- Bek aka, aytgan yigitlaringizning kimligini aniqlab qo'ydim.

- Qaysi yigitlar edi?

- Restorandagi... aytuvdingiz-ku, qizlar bahonasida janjal chiqqanlar.

- Ha, ularmi? Xo'sh?

- Sizning taxminingiz to'g'ri chiqdi. Fohishalarni ro'para qilib, tentaklarni kattaga tushirarkan.

- Kim ekan ular?

- Zo'rining laqabi "Tarzan" ekan. Atrofida yetti-sakkizta itbaliqlari bor.

- Yetti-sakkizta, degin? Zo'ri bilan gaplashdingmi?

- Yo'q, avval oldingizdan o'tay dedim.

Bu xabar Asadbekni o'ylantirib qo'ydi: "Bir zo'r chiqib, yetti-sakkizta yigitning boshini qovushtirgan bo'lsa, yomon emas. Bitta Hosilning o'rniga yangisi kelibdi. Hozir tizgini tortilmasa, ertaga boshga chiqib olishadi. Kecha restoranda meni tanib, qochib qolishdi ham senlarni urib, gardanlaringni sindiraman", deymanmi? Unda bu quruq gapdan kim cho'chiydi?.."

- Sen u bolani menga ro'para qil, - dedi Asadbek, - o'tirgan ekanmi, aniqlamadingmi?

- "Tarzan" o'tirmagan. Otasi kattalardan ekan, har qo'lga tushganida quruq chiqqan. Otasining mashinasini uch marta olib borib urgan. Bittasida mashina ag'darilib, to'rt-besh marta yumalasa ham hech yeri tilinmabdi bu bolaning. Shuning uchun "Tarzan" deb laqab qo'yishibdi.

- Ninaga o'tirmaganmi?

- Bu tomondan toza, surishtirdim. Bolalarining ikkitasi qurug'idan tortar ekan.

- Yaxshi tekshirmabsan. Ikkita bolasi tortsa, o'zi chetda o'tirmaydi. Menga ro'para kelganda ko'zlari javdirab turuvdi. Yana tekshir.

- Xo'p, - Jamshid bir oz sukut qilgach, yana xojasiga qarab oldi. Asadbek uning nimadandir xavotirdaligini sezdi.

- Gaping ichingda qolmasin, ayt.

- Hozir indamasam, baribir ertami-indin eshitasiz. Qo'shningiz Qamariddin akaning uyni sotishlari bejiz emas ekan.

- Sen sotishini qaerdan bila qolding?

- Samad bilan gaplashganlarida qulog'imga chalinuvdi.

- Endi sababini bildingmi?

- Bildim. Qozidan eshitdim.

- Qozidan? - Asadbek yomonlikning nafasini sezib, sergaklandi, - Qani, ochiq aytavergin-chi?

- Qamariddin akaning o'g'illari ninaga o'tirgan ekan.

- Qaysi biri?

- Kenjasi, uylanmagani. Sizning nomingizni sotib, "Bek akamning jiyaniman", deb avtobazaga ishga kirgan ekan. U yerdagi laqmalar bunga ishonib, yangi moshina berishgan ekan, bir haftada urib, majaqlabdi. Bo'shatib yuborishga qo'rqib, endi eski moshina berib qo'yishibdi.

"Buni otasi bilmasmidi? Menga boshqacha gapiruvdi?" - deb o'yladi Asadbek.

- Bola qulog'igacha qarzga botgan, - deb gapni davom etdi Jamshid.

"Demak, bilgan. Maqsadi uyni sotib boshqa uy olish emas, qarzdan qutulish... Meni nega aldadi? Qo'rqdimi? Yo uyaldimi?"

- Bugun Qozi ota-bolani choyxonaga chaqirtirgan. Hisob-kitob bo'ladi.

- Haydar akang biladimi?

- Ha. Sizning yo'qligingizda gaplashib olishmoqchi. Bunaqada uy ham ketadi, bola ham ketadi. - Jamshid xojasining o'yga botganini ko'rib, jim bo'ldi, so'ng so'radi: - Qozixonaga haydaymi?

Asadbek unga yalt etib qaradi, ko'zlari yondi:

- Qozixonada nima bor?! Uygay hayda! - dedi zarda bilan.

Jamshid bu xabarni "agar aralashib, to'xtatmasangiz, gap aylanib kelib, sizning nomingizni bulg'aydi", degan ma'noda aytuvdi.

Asadbek avvaliga "battar bo'lsin, bularga odamgarchilik qilaman, degan odamning o'zi ahmoq", deb g'azablendi. Keyin Jamshid aytolmagan fikr o'zining xayoliga kelib, jahl o'tini o'chirishga urindi. "Menga chiqqani besabab emas. Uncha-buncha boyvachchaning menga qo'shni bo'lishga yuragi dov bermas. Ayniqsa bunaqa gapdan keyin, birov yaqinlashmaydi. Ha... Haydar olishi mumkin. Olib menga sov-g'a qiladimi?!" Shu fikrda to'xtagan Asadbek buyurdi:

- Choyxonaga hayda!

Asadbekning kutilmaganda qozixonaga kirib kelishi qozini ham, Qamariddin, uning o'g'lini ham dovdiratib qo'ydi. Da'vogarning esa hushi uchib, talvasaga tushayozdi. Asadbek salomlarga alik oldi-yu, biroq, hech kim bilan qo'l berib so'rashmadi. Xona to'riga ham o'tmadi. Xojasining istagini fahmlagan Jamshid usti yog' dog'lari bilan "bezalgan" stul ustiga ko'rpacha tashladi-da, poygakka, eshikka yaqin joyga qo'ydi. Asadbek o'tirishdan avval aybdorlarga, da'vogarga sinchiklab razm soldi. Qamariddin nigohlar to'qnashuvidan qochib, yerga qaradi. Chap yuzi shilingan o'g'li esa nima voqea yuz berayotganini fahmlamayotganday karaxt o'tirardi. Da'vogarning ko'zlari olma-kesak terardi. "Bek akang kelgunicha yo u yoqli, yo bu yoqli qil bu ishni", degan topshiriqni bajarayotgan Qozi esa ajinadan qo'rqib ishtonini ho'l qilib qo'ygan bola kabi so'ppayib qolgan edi. Asadbek o'tirib "davom etsin", degan ma'noda Jamshidga qaradi. Jamshid bu unsiz buyruqni ko'z qarashi bilan Qoziga yetkazdi.

Qozi avvalgi shashtini yo'qotgan holda so'rog'ini davom etdi. Insof yuzasidan qaraganda giyohvand bolaga emas, ota -

Qamariddinga rahm-shafqat qilinmog'i darkor edi. O'zi yemay yedirib, o'zi kiymay kiydirib ulg'aytirganda, endi rohatini ko'raman,

deb umid qilib turganida bu ahvolga tushmog'i chindan-da achinarli edi. Beayov hukmni kutib turgan Qamaridin alhol alamdan o'z ko'ksiga mushti emas, tosh bilan ursa-da, xumordan chiqmas edi. Aksincha, qo'shnisi Asadbek g'azabli ko'zlari bilan qarash o'rniga kira solib tepkilay boshlaganida ruh azobidan qutulardi. Bundan bir necha daqiqa avval o'g'li kaltaklanganida jonholatda himoyaga tashlanib, "bolamni urmanglar, hammasiga men aybdorman", deyishi shunchaki tildan uchgan nola emas, balki qalbning faryodi edi. Agar Asadbek ozgina barvaqt kelib uning bu nolasini eshitganida "Chindan ham aybdor mana shu ota", deb hukm chiqargan bo'lardi.

Qo'shnisining g'arib ko'rinishi Asadbekda shafqat uyg'otmadi.

Qimorni tashlagan paytlari bu yerda emas, boshqa joyda Asadbekning shunday qozixonasi bo'lardi. Najot istaganlar iymon mulki g'arib, nafs mulki to'la bu go'shaga umid bilan kelishib ba'zan armon bilan qaytardilar. Iltijoli boqishlar, erkakning ko'z yoshlari, faryodlar, qasamlar... inobatga olinmas, qabul qilinajak hukmga zarracha ta'sir etmas edi. O'shanda Asadbek barcha hukmlarini adolatli deb hisoblardi. Bir tomonning quvonishi, ikkinchi tomonning esa qozixona ostonasini hatlab tashqariga chiqishi hamon qarg'ay boshlashi esa uni mutlaqo qiziqirtmasdi.

Qoziga qarab o'tirgan Asadbek o'zining qozilik damlarini esladi.

Qozi chaynala-chaynala hukmini e'lon qildi:

- Bir haftada pul shu yerda bo'lsin. Bir haftadan bir soat o'tsa ham kuniga o'n foiz qo'shilaveradi. Pul topiladi, bratan, bola topilmaydi, - Qozi "shu hukm yetarlimi?" deganday Asadbekka qaradi. Xojasidan biron ishora bo'lmagach, da'vogarga ham, aybdorlarga ham ketishga ijozat berdi. Ular xayrlashib chiqishayotganda Asadbek da'vogarga qarab: "Sen ketmay poylab tur", dedi.

Uchovlari qolishgach, Qozi "Bek aka, nariga xonada dasturxonimiz bor edi", deb iltifot qildi. Asadbek taklifga javob bermay, unga o'qrayib qaradi-da:

- Har doim shunaqa xotinchalishlik qilasanmi? - deb jerkib berdi.

Qozi bo'ynini qisib, yerga qaradi. U yaqindagina o'zini burgut, boshqalarni chumchuq his qilib, ko'zlarni cho'qiguday bo'layotgandi. Bilmadi, kimningdir qar-g'ishi tegdimi, o'zi patlari yulingan chumchuqqa aylandi-qoldi.

- Nega bir hafta berding?

Qozi avvalgi savoldan keyin sukut saqlay olgan bo'lsa-da, bunisiga javob qaytarishga majbur edi. Faqat xojasining maqsadini fahmlamay gangidi: Asadbek bularga bir hafta kamlik qiladi, demoqchimi yo aksinchami? Javob tilga kelmay turib, savol yanada g'azabli ohangda takrorlandi.

- Bek aka, sizning hurmatingiz...

- Mening hurmatimmi? Senga bir nima devdimmi? Boshqalarga qanchadan vaqt berarding?

- Har xil... ko'pi bilan uch kun...

- Bularga nega bir hafta berding, ammingning erimidi?

- Bek aka...

- Yana mening hurmatimmi? E, o'g'il bola, eplasang qil bu ishni! Bunaqa ishda amma-xola, hurmat-purmat degan gap bo'lmaydi.

Haydar akang qani? - Asadbek avvalgi hukmdorlik martabasida turib so'ragani uchun Qozi yana chaynalib qoldi:

- Bilmasam...

- Qozixonani yoplaring, demaganmidim?

- Yopganmiz... Bu... bir bo'lib qoldi-da...

- Undirganingdan keyin qanchasi senga qoladi?

- To'rtidan biri.

- Kam-ku, - dedi Jamshid gapga aralashib. - Sendan oldin milisaga borgan-ku?

- Xudo ursin, buni bilmas edim, - dedi Qozi sarosima bilan.

- Borgani aniqmi? - deb so'radi Asadbek Jamshiddan.

- Aniq. Milisadagilar "hurmatli odamning qo'sh-nisi ekan, murosasiz qilib qo'ya qollaring", debdi.

- Milisada bor aql senlarda yo'q, a? Chaqir anaviningni!

Qozi xojasining amrini bir zumda ado etdi. Da'vogar kirishga ulgurmay, Asadbek uni so'roqqa tutdi:

- Milisaga borganing rostmi?

- Undirish qiyin bo'lganidan keyin...

Da'vogarning gapi og'zida qoldi.

- Men sendan undirish qiyin bo'ldimi, deb so'ramadim. Milisaga bordingmi?

- Bordim.

- Bu akang pulning to'rtidan bir qismini olmoqchimidim? Milisaga borganing uchun endi teng yarmini berasan. Qoidasi shunaqa, o'g'il bola. Sen qarz qilgan odam mening eng yaqin qarindoshim, ammingning o'gay o'g'li bo'ladi. Mening hurmatim yo'qmi, qolgan yarmidan ham kechib qo'ya qolmaysanmi?

Asadbek kelmasidan avval o'ldan ketgan pulni ikki baravar qilib qaytarib olishga yetishay deb turgan da'vogarning tili aylanmay qoldi. "Bek aka, sizning hurmatingiz oldida bu pul sariq chaqa", desa joni omon qoladi, lekin "pul jigar qonidan bo'ladi", deganlaridek, bular o'ldirishmasa-da, pulga qo'shilib jon ham chiqib ketishi hech gapmas.

- Qani, sen so'rab ko'r-chi, mening gapimga tushunmayapti bu nusxang, - dedi Asadbek Qoziga qa-rab.

Qozi urmadi-ku, lekin urgandan battar qilib turt-di. Da'vogar, bir qalqidi-yu, jonholatda:

- Mayli Bek aka, - deb yubordi. Hartugul joni qattiq ekan, puldan ayrilsa ham qilt etmadi. Ammo ko'z oldi bir oz qorong'ulashdi.

- Puldan osonlikcha kecharkansan, nima qilarding odamlarning boshlarini og'ritib? Sen u bolani qaerdan tanirding?

- Jiyanim bilan karatega birga qatnashgan ekan.

- Jiyaning ham qoradoridan tortib turadimi?

- Yo'g'-e, Xudo saqlasin.

- Shuncha pulni birdaniga bermagandirsan? Nima uchun hadeb so'rayveradi, deb o'ylamadingmi?

- O'yladim-ku... lekin... hojatini chiqaray devdim.

- Yana qancha bola sendan qarz olib turadi?

- Endi... so'rab kelishadi... ustiga ozgina qo'shib beraman. Tirikchiligim hozir shu...

- Sen laqma bolaga o'xshamayapsan. Kallang yaxshi ishlaydi, a? Ko'zingni olib qochma, menga tik qara. Qara, deypaman! Xo'sh,

men laqmaga o'xshaymanmi? Yosh bolalarga qoradori uchun pul berib turishingni sezmasam haqiqiy laqma bo'lardim, shunaqami? Shu ishing uchun seni oyog'ingdan osish kerak. Bolalaringning kattasi necha yoshda?

- Bek aka, rahm qiling...

- Yoshini ayt.

- O'n ikkida.

- Ha, uch-to'rt yildan keyin ninaga o'tirsin, ke-yin bilasan qarz berish qanaqaligini.

- Xudo saqlasin, Bek aka.

- Saqlamaydi! - dedi Asadbek ovozini ko'tarib. - Sendaqalarni saqlashi hecham mumkinmas. Jo'na, tur-qing qursin, ko'zimga ko'rinma! Agar boshqa kasb qilmasang, o'ldim deyaver.

Da'vogar chiqib ketgach, Asadbek o'rnidan turdida:

- Haydar akangga kelganimni aytib qo'y, - deb tashqariga chiqdi. Darvozaga yetmay to'xtab, kuzatib kelayotgan Qoziga qaradi: - Bu qarorni faqat uchalamiz bilamiz. Qo'shningga ham indamalaring, uyini sotsa sotsin. Xor bo'lsa, bo'lsin. Shunda boshqalarning ko'zi ochiladi.

Asadbek shu hukm bilan qozixonani tark etdi.

- Bu odam Hosilning sarqitlaridan bo'lishi kerak, bir tekshirib ko'r. Faqat pulni emas, qoradorini ham qarzga beradiganga o'xshaydi, - Asadbek shunday dedi-yu, ammo xayolidagi fikrini oxirigacha aytmadi. Uningcha agar da'vogar chindan ham Hosilboyvachchaga tegishli bo'lsa, endi Kesakpolvonning qanotidan panoh izlaydi. Balki panoh topishga ulgurandir, bugungi hisob-kitob ana shu panoh ostida bo'lgandir. U holda bugunmi, ertagami Kesakpolvon o'rta tushadi...

Itining fe'li egasiga ma'lum, deganlaridek, Asadbek bu safar ham yanglishmagan edi. Faqat muddatni belgilashda bir oz xatolikka yo'l qo'ydi: Kesakpolvon da'vogarning bekordan bekor jabr chekayotganini to'ydan keyin aytdi.

4

Jalil oshnasining buyrug'iga itoat etib, Muhiddin otani olib keldi. Sibirdagi nomsiz-nishonsiz qabristonda yotgan birodarlarini tashlab kelishi ruhini parchalaganmi yo ota makonning havosiga ko'nikishi qiyin kechdimi, har nechuk u ilgorigidek dadil emasdi. Shunga qaramay, to'yning daragini eshitib, bahonai uzrini aytib o'tirmasdan otlana qoldi. Jalil uni to'g'ri Asadbeknikiga boshlab keldi. Manzura Cho'lponoy bilan Mushtariyni kelinsalomga olib chiqdi. Muhiddin ota xuddi o'z nabiralarning baxtini ko'rayotganday to'lqinlanib, ko'zlariga yosh oldi-da, duo qildi. Keyin Manzuraga qaradi:

- Rahmatli qaynotangiz "uyga qaytaman, o'g'illarimni uylantirib, kelinlarimning qo'llaridan bir piyoladan choy ichsam butun g'am-anduhlarim tarqab ketadi", deb ishonardi. Uning bu saodati menga nasib etdi. Olloh birodarimning umrini ham menikiga qo'shib, nabira kelinlarning salomiga alik olish baxtini ham berdi.

Muhiddin ota shunday degach, tilovat qilib, o'tganlarning pok ruhlarini esladi. To'y tadorigi bilan yurgan aka-uka kuyov to'ralar osh pishgunga qadar kelib, bobolarining qiyomatli birodari bilan quchoqlashib ko'rishdilar.

- Dunyoning ishlari ajabtovur-da, - dedi Muhiddin ota ularni duo qilgach, - rahmatli bobongiz Olmonda yuz ochgan urush zulmidan aziyat chekkan edilar. Sizlar esa unda bilim olmoqdasizlar. Sizlarga bilim berayotganlarning otalari yoki bobolari harb maydonida balki sizning bobongiz bilan to'qnashgandirlar, bir-birlarini tanimagan, bilmagan holda o'ldirmoq qasdida bo'lgandirlar, vallohi a'lam. Sizlarga ko'z tegmasin. Olloh sizlarni harb maydoniga ro'para qilmasin...

Muhiddin ota bu gapdan so'ng ularga bobolari haqida so'zlab berdi.

Palov yeyilib, dasturxonga duo qilingach, Jalil uyga qaytishga izn so'raganda Muhiddin ota "Men-chi?" deganday unga ajablanib qaradi.

- Bolalar sizga ruxsat beradiganmas, - dedi Jalil otaning maqsadini tushunib.

- Bo'tam qaytganlarida kelarman, - dedi Muhiddin ota.

- Uyda yigitlar bor-ku?

- Ularning yo'rig'i bo'lak. Xonadon xojasi bo'lmasa, qolishim durust emas. Men biron mehmonxonada tura turarman.

Bu gapdan Jalil "uyingizga taklif qilmasangiz ko'chada qolmasman", degan ma'noni uqib izza chekdi. Sir boy bermaslik uchun:

- Voy otam, voy otaginamey, - deb kuldi. - Bo'пти ketdik bo'lmasa. Sizni eng zo'r mehmonxonaga olib boray.

Muhiddin ota uning gapiga ishongan edi. Jalil uyiga boshlab borgach, o'zining soddaligidan kuldi.

Asadbek Muhiddin otaning kelib, so'ng Jalilnikiga ketib qolganini eshitib, oshnasidan achchiqlan-di. Manzura bir piyola choy ichishga da'vat etsa ham o'tirmay, Jalilnikiga qarab ketdi. Yo'lda bozor yaqinida to'xtashib, Jamshid uchta qog'ozxaltani to'ldirib chiqdi.

Asadbek Muhiddin ota bilan quchoqlashib ko'rishdi, oshnasiga esa qo'l uchini berdi. Hol-ahvol so'ralgach, kutilmagan shoshqich safar tufayli o'zi borolmagani uchun uzr so'radi. Ana shundan keyingina Jalilga qoshlarini chimirib qaradi.

- Ha, yana nima bo'ldi, menga zahringni sochmoqchimisan, sochaver, otam sening fe'lingni biladilar, uyalma, - dedi Jalil.

- Otamni boshlab kelganing uchun rahmat. Lekin oshnajon, kulbadekkina bo'lsa ham uyimiz bor edi, yo uyimdan ilon chiqqan ekanmi?

Jalil shiringina javobini tayyorlab turgan edi. Muhiddin ota bunga yo'l qo'ymay, Asadbekka o'zining uzrini aytdi-yu, ikki oshna orasidagi masalani oppa-oston hal etdi. Asadbek bir pog'ona pastga tushib, ginaxonligini bas qilgach, "qani, ketdik", deb o'rnidan turdi. Ana shunda zaharli so'z ignalarini sanchish navbati Jalilga tegdi. "Ha, ukaxon, kambag'allarning uyidan ilon chiqdimi?" deb, xumordan chiqquncha gapirdi. Asadbek uning kinoyali, zil-zambil gaplarini tinglashdan o'zga chorasini yo'q edi. Muhiddin ota ikki o'rtoqning g'arazsiz istehzolarini, qochirimlarini kulimsiraganicha eshitib o'tiraverdi. Oqibat - Asadbek hali moshi ochilmagan moshxo'rdaning pishishini kutishga majbur bo'ldi.

- Otamni ko'ch-ko'ronlari bilan ko'chirib kelavermabsan. Aytaman, deb xayolimdan ko'tarilibdi, - dedi Asadbek Jalilga. So'ng Muhiddin otaga qaradi. - Ota, o'zingiz to'yboshisiz, to'ydan keyin ham siljish yo'q, nabiralaringizni duo qilib shu yerda yashaysiz.

- Xuddi otangizga o'xshagan mehribonsiz, bo'tam. Hamonki bu yoqlarga qaytdimmi, endi kindik qonim to'kilgan joyda yashay.

- Mening bir niyatim bor, yo'q desangiz, qattiq ranjyiman.

- Qani, ayting-chi?

- Mahallamizdagi masjidimiz bitib qoldi. Endi unga yaxshi bir imom kerak. Nima deding, Jalil, otam imomlik qilsalar uzukka ko'z qo'ygandek bo'ladimi?

Jalil ma'qul ishorasini qilishga ulgurmay, Muhiddin ota inkor etdi:

15 Kitoblar Olami | Sever.UZ | Uzsmart.UZ

- Hay, hay, bo'tam, asti-asti bo'lmaydirgan yumushni yuklamoqchisiz. Imom - olim bo'lishi kerak. Bandada bunaqangi ilm yo'q. Meni gunohga botiraman, demang.

- Jalil, sen gapirgin: ikkita kichkinagina sura bilan to'rtta hadisni dastmoya qilib yuradigan imomlar kammi? Otam ularning oldida professorlar-ku?!

- Asad to'g'ri aytyapti, - dedi Jalil o'rtog'ini quvvatlab. - Qaysi bir jumada eski shahardan sal naridagi mahallaga yo'lim tushib, masjidga kiruvdim. Sen aytgandaqa imomi bor ekan. Nima emish, odamning sochlari antennamish, narigi dunyodagi to'lqinlarni qabul qilib olarkanda, shunda odam tush ko'rarkan. Shunda yonimdagi bir namozxon "Te, bunisi qiziq bo'ldi-ku, kal boshlarda antenna yo'q-ku, tush ko'rmaydimi?" deb mendan sekingina so'radi. Mening shaytonim qo'zib, "ularning kal boshi - parabolicheskiy antenna!" deb qo'ya qoldim. Bema'ni gapi tugarmikin, desam, Xudoning mo'jizalaridan gapira turib "o'rik nima uchun sariq, bilasizlarmi?" deb o'zi javob beryapti: nima emish, o'rikni ko'p yegan odam ichketar bo'larmish. Shuning uchun o'rik sariq rangda yaratilganmish.

Asadbek buni latifa sifatida qabul qilib kuldi. Muhiddin ota esa "Astag'firulloh!" deb bosh chayqadi.

- Shunday shohona masjidga o'shanaqa telba-teskari odam imom bo'lib kelsinmi? - dedi Asadbek.

- Nasib qilgan odam kelib qolar.

- Hech bo'lmasa so'filik qilarsiz?

Bu gapdan Muhiddin ota kuldi.

- Mendaqa qari odamning so'fi bo'lganini qaerda ko'rgansiz? O'zimning ovozimni o'zim zo'rg'a eshitaman, men azon chaqirsam masjidning devoridan nariga o'tmas.- Xo'p, unda qorovul bo'lasiz. Jalil, sen nima deysan?- Xudoning uyida qorovul bo'lmaydi.

- Obbo, sen ham juda tor olasan-da. Masjidning yonidan o'tadigan odamlarning hammasi Xudodan qo'rqadi, deb o'ylaysanmi?

Bittasining bo'lmasa ikkinchisining ko'ziga gilam chiroyli ko'rinsa, buklaydi-yu, oladi-ketadi. Yo bo'lmasa Xudoning uyidan tabarruk deb ko'taradi. Nomi qorovul bo'lmasa ham qarab turadigan odam kerak. Haj qilinadigan payt yozdami? Ana, ke-yin Hajga ham boramiz.

- "Boramiz" deganing kimlar? - deb so'radi Jalil.

- Otam, sen, men.

- Sen? Sen Makkai mukarramaga borasanmi? Avval peshonang joynamozga tegsin.

- Bunisi ham vaqti bilan bo'ladi, oshna. Senam tug'ilishing bilan namoz o'qimaganсан. Makkaga borilsa butun gunohlar yuvilarkan.

- Ol-a, - dedi Jalil qo'l siltab. - Makkai mukarrama senga hammommi, gunohlarni yuvib tashlaydigan. Sen gunohlaringdan shu yerda qutulib, u yoqqa pokiza bo'lib borishni niyat qil. Bu yil otamni yuborish kerak.

Muhiddin otaning shunday niyati bor, safar xarajatlariga loyiq mablag'i ham yetarli edi. Shu sababli "qo'yinglar, bo'tam, qo'yinglar", deb bahsga yakun yasadi.

Bu orada Jalilning xotini kosalarda qaynoq moshxo'rda olib kirdi.

Ovqatlanib bo'lib ko'chaga chiqishayotganda Asadbek Jalilni chetga tortib:

- Rahmon tabibnikiga o'tmadingmi? - deb so'radi.

Jalil shu savolni kutib turgan edi, jahl bilan uning yengini siltab tortdi-da:

- Xudo senga million boylik bergan-u, tariqcha aqldan qisgan, - dedi, - bilib qo'y, sening kerilishingni men ko'taraman, boshqalar hazm qilisholmaydi. Laychang buyrug'ingni menga yetkazdi, Bek akaxon. Biz qulingizmi-da, aytasizu ketaverasiz. Biz bajarib turamiz. Otamga rahmat, malol olmadilar. Tabibga o'zing borasan. U meni emas, seni davolagan, men emas, sen to'y qilyapsan. Sal otdan tushing, hov boyvachcha...

Hozir javob qaytarishning o'rni emasdi. Undan tashqari Jalil to'g'ri gapirayotgan edi.

XX bob

1

- To'yonani gaplashib olsak bo'lardi, birpas o'tirishga ham toqatingiz yo'g'-a?

Kesakpolvon to'yona masalasini allaqachon hal qilib qo'ygan: kuyov to'ralarga in'om etilajak ikkita oq "jiguli" egalariga mahtal edi. Shu sababli u xotining g'ishavasiga e'tibor bermay:

- Latta-luttalaringni o'zing bilasan. Boshimni qotirma, - dedi.

- Vabshe to'yni neudobna paytda qilishyapti. Chut keyinroq surishsa, Yaponiyadan klassniy materiallar olib kelardim.

- Borib aytgin, bir-ikki oyga surishadi. O'zi senga o'xshagan bitta ahmaq maslahatchiga muhtoj yurishibdi.

- Fu, darrov ustimdan kulishni boshlaysiz. Sizga vabshe gapirish kerakmas.

Xotini burilib chiqib ketayotganida telefon qo'ng'irog'i jiringlab, Qozi Bek akasining kelib ketganini ma'lum qildi. Bu xabarni eshitgan Kesakpolvon sapchib tushayozdi. U Asadbekning Moskvaga o'tganini eshitib, tashvishlanib yurgandi. Mo'ljalicha sobiq xojasi ertaga ertalab kelmog'i lozim edi. Barvaqt kelishi, ustiga-ustak qozixonaga bostirib borishi uni bir oz gangitib qo'ydi.

"Nega? Nega?" degan qator savollarga javob izlab boshi qotdi. Keyin aniq bir qarorga kelolmagan bo'lsa-da, Asadbeknikiga otlandi. Manzuradan "keldilaru bir piyola choy ham ichmay chiqib ketdilar, qayoqqaligini aytmadilar", degan gapni eshitib, bir pas hovlida yurdi, so'ng kutishga ahd qilib, uyga kirdi. "Aqlini o'ziga amir, nafsu havosini esa asir qilgan kishi qanday yaxshi odamdir, nafsu havosi amir, aqli esa asir kishining holiga voy", deguvchilar naqadar haq edilar. Kesakpolvonning hayoti shomi haqiqat chirog'i bilan yoritilsa, bilagidagi tilla soatning millari o'limi sayin ilgarilayotgani yaqqol ko'rinar qolar edi. Kesakpolvon boshi uzra suzib yurgan o'lim bulutining sovuq nafasini sezardi. Ammo shayton yoqqan chiroqdan ko'zlari shamg'alat g'ofil banda buni tan olishni istamasdi. U nazarida Asadbek taxtini zabt etgandi, biroq bu mulk hali qo'lga kirmaganini anglamasdi. Bugunmi-ertami boshqa taxt tiklanib, uni yer bilan yakson qilajagi mumkinligini xavotir bilan his etardi-yu, bu vahshat selidan omon qolishni umid qilardi.

Moskvadan bir baloni boshlab kelib g'imirlab yuribdi, deb tashvishlanayotgan Kesakpolvon Asadbekning Muhiddin otani boshlab kelganini ko'rgach, "to'y tashvishida chiqqan ekan", deb bir oz tinchlandi. Muhiddin otaning huzurida ishdan gap ochilmadi.

Oqsoqol namozga turganida Kesakpolvon boshiga og'ir kulfat tushgan odam kabi dardli ovozda:

- Asad, maslahating kerak, - dedi.

Kesakpolvon Asadbekning ilgarigiday "Qani, dardingni ayt-chi" deyishini kutdi.

Asadbek "qozixonadagi mash-mashadan gapirar", deb o'ylab, sobiq a'yonning gap boshlashini unsiz ravishda kutdi.

- Asad, - dedi Kesakpolvon g'amli ko'rinishini o'zgartirmay. - Halimni bir ish bilan Karsnoyarga yuboruvdim, qo'lga tushib qolibdi...

- Ha, tulki, - deb o'yladi Asadbek, - ishkalingning isi chiqqanidan keyin yorilyapsanmi? Maskovdagi xo'jayinlarning telefon qilib aytishgandir-da, a? Qani, aravangni quruq olib qochaver-chi?

Kesakpolvon bir necha nafas sukut saqlab ojiz uf tortdi-da, ilova qildi:

- Nima qilishga hayronman.

- Qanaqa ish bilan yuboruvding? - deb so'radi Asadbek.

- O'zgina mayda-chuyda olib ketuvdi.

- Ko'pga tushdingmi?

- Gap tushishda emas, bola nobud bo'lmasin, deyman, har holda senga yaxshi xizmat qilib yuruvdi.

- Krasnoyarda qo'lga tushgan bo'lsa boshingni og'ritib yurma. Bu bola menga uncha yoqmas edi. Ish-pish chiqib qolsa Jamshidga buyura turaman.

- Maskovga ham o'tibsanmi?

- Xongireyni to'yga aytay deb o'tuvdim, otasi o'libdi, sen eshitmovmidig?

- Kechroq eshitdim. Borishning iloji bo'lmas.

- Ikkalamizning nomimizdan ko'ngil so'rab qo'ydim. Xongirey sendan xursand, "ishning ko'zini biladigan" ekan deb maqtadi. Ikki yolg'on do'stning yolg'on lutfi shu tariqa qisqa bo'ldi. To'yga doir bir-ikki masala haqida bundan-da qisqaroq tarzda gaplashib olingach, Kesakpolvon ketishga taraddudlandi. Asadbek "O'tir, qayoqqa shoshasan", demadi. Darvozaxonaga qadar kuzatib borgach Kesakpolvon "Bu yog'iga o'zim yo'lni topib ketaman", deganday xayrlashdi. So'ng bo'shab yotgan boloxonaga qarab bir entikib qo'ydi.

... Hamma ishlari sip-silliq ketayotuvdi. Boloxonadagi yigitlar qulluq qilib turishardi. Xongirey degan shaytonvachcha qayoqdan paydo bo'ldi, qanday qilib suqulib kirdi?.. Endi bundan buyog'i xuftonmi?..

Kesakpolvon Xongireyni "shaytonvachcha" dedi-yu, ammo uning shaytoni bilan o'zining yo'l ko'rsatuvchi shaytoni aka-uka ekanini o'ylab ko'rmadi.

Ko'chada mashina oynaklarini artayotgan Jamshid Kesakpolvonni ko'rishi bilan ishini tashlab, peshvoz chiqib ko'rishdi.

- Ha, erkak, akaxon keldilar, deb qo'yishga ham yaramay qodingmi?

- O'zim ham yarim soat oldin bilib qoldim, - deb yolg'onladi Jamshid.

- Bu yerdagi ishingni tugatib, qozixonaga o't, gap bor.

Jamshid mashinani artib ulgurmay Abdusamad chiqib:

- Ketaverarkansiz, ertalab azonda kelsangiz, tabibnikiga borilarkan, - dedi.

Jamshid yangi xojasining izidan ketma-ket yetib borishni istamay, kasalxonaga o'tib, otasini ziyorat qildi. Otasi unga nimadir deb g'o'dirandi. Uning maqsadini o'gay onasi tushuntirdi:

- Uyga ketgilari kelyapti. O'tirishga ham madorlari qolmadi.

- Do'xtirlar yaxshi qarashmayaptimi?

- Boqishlari yomonmas, lekin uyning havosi boshqachada.

- Ertaga bir joyga borib kelishim kerak, indinga o'zim kelib, olib chiqaman.

Jamshid mashinaga o'tirdi-yu, kasalxonaning panjara devori ortida ma'yus qarab turgan o'gay onasiga ko'zi tushib, yuragi ezildi. Otasi bu xotinga uylangan kezlari ikkovini la'natlab yurganini esladi. Uning nazarida otasi uylanib, onasining ruhiga ulug' xiyonat qilgan edi. Otasi ko'z ochib ko'rgan ahli ayolining xotirasi oldida o'zini gunohkor deb bilardi, biroq dardini ichiga yutardi. O'gay onasi esa yigit yoshiga yetib, qamoqxonaning sho'r sho'rvasini totib ko'rgan o'gay o'g'li huzurida o'zini noqulay sezardi. Shu sababli er-xotin Jamshidning bevosh yurishlaridan norozi bo'lishsa-da, tanbeh berishmadi, to'g'ri yo'lga tortishga urinishmadi. Ko'ngli yarimta o'g'ilning ko'ngliga qarashga majbur bo'lishdi. Jamshidni o'z holiga qo'yib berishlariga yana bir sabab bor edi: ular "Qamalib chiqqan yigit tamoman buzilib bo'lgan, unga nasihat kor qilmaydi", deb o'ylashardi.

Kunlarni, haftalar, oylar, yillarni bu er-xotin bir-biriga suyangan holda o'tkazishdi.

Xongireyning huzuridan qaytganidan so'ng Jamshidda yaxshilik tomonga o'zgarish sezildi. U otasi va o'gay onasining yolg'izlikdagi hayotini his qildi. Ayniqsa to'shakka mixlangan bemorga o'gay onasining mehribonligi uni lol qoldirdi. Otasi bu xotinga yoshlik chog'ida beqiyos muhabbati tufayli uylanib, uzoq baxtiyor yillarni birgalikda o'tkazsa ham bu vafoga ajablanmasa ham bo'lardi. O'lgan xotinning o'rniga xotin, bevosh bolaga o'gay ona bo'lib kirib kelgan edi bu xonadonga. Sog'lom er bilan qancha yashadi, necha yildan beri kasal boqadi? "Tuzalmas kasal erni boshimga uramanmi?" deb tashlab ketishi mumkinmidi? Axir o'rtada farzand yo'q, ehtirosli ahdu-paymon, qolaversa, mol-mulk yo'q-ku? Uni nima ushlab turibdi?

Jamshid bu savolga aniq javob bera olmasdi. Chunki u hech qanaqa o'lchovi yo'q mehr-muhabbat, odamiylik, vafo degan fazilatning mohiyatini anglay olmasdi. Keyingi paytlarda o'gay onasini kuzata turib "oyim tirik bo'lsalar ham adamga shunday qarardilar", degan xulosaga kelib, o'gay onasiga munosabati o'zgardi.

Hozir kuzatib chiqqan o'gay onasining dardli boqishiga parvo qilmay keta olmadi. "Ko'ngillari bir nimani sezdimi?" degan o'y xayoliga kelib yuragi "shuv" etdi. "Nega ikki kundani keyin olib ketishim kerak? Hozir-chi?" degan xayolda mashinadan tushdi.

- Hozir keta qolamiz, - dedi Jamshid, - men do'xtirga uchrashib chiqaman, siz tayyorlanib turing.

Otasi bir hafta uyda bo'lsa, yigirma-o'ttiz kun kasalxonada yotardi. Uni hozir olib ketishga chog'langan Jamshid "Bo'ldi, endi bu yoqqa olib kelish yo'q, do'xtirlar uyga borib boqishadi", deb qaror qildi.

2

Jamshid otasini uyga qo'yib, ko'chaga chiqayotganida o'gay onasi uni ostonada to'xtatdi:

- Jamshidjon, - dedi u siniq ovozda, - Xudodan umidimiz ko'p-ku, lekin... uzoq qolib ketmang.

Jamshid tushundi. "Xo'p" demoqchi edi, tomog'iga nimadir tiqilib bosh irg'ab qo'ya qoldi. Qozixonaga borishga oyog'i tortmasa ham, ortiqcha gap ko'paymasin, degan fikrda amrni bajardi. U qozixonaga kirganda Kesakpolvon yonboshlab olib nok yeyayotgan edi. Qozining yaqinida turgan konyak shishasining hali yarimlamaganiga qaraganda yangi xojaning maishatga ko'ngli yo'qroq edi. Jamshid kirgach, Kesakpolvon "Kel" ham demadi, "Buncha uzoq qolib ketding?" deb gina ham qilmadi. Jamshid o'tirgach, Qoziga qarab:

- Oshnangga baquvvat qilib quy. Hozir u to'yboshi, charchagandir, - dedi.

Jamshid bu gap zamirida pichingni sezmaganday o'ng kaftini ko'kragiga qo'yib, qulluq qildi. Qozi kon-yak quyib uzatgan piyolani qo'lga olib "yolg'iz o'zim ichaveraymi?" degan savol nazari bilan xojasiga qaradi. Kesakpolvon "birga ich" degan ma'noda Qoziga ishora qilgach, ikki og'ayni akaxonlarining salomatliklari uchun bo'shatdilar. Kesakpolvon nokni yeb bo'lib, labini sochiq bilan artdi.

- Sen bola, u yoqlarga borib kelganingdan keyin ayniding. Ayniganingni o'zing ham sezasanmi? - dedi u.

Jamshid uning o'tkir nigohiga dosh berolmay yerga qaradi.

- Gapirmaysanmi? - dedi Kesakpolvon zarda bilan.

- Agar xato qilgan bo'lsam... ayting. Xatolarimni aytib-aytib tarbiya qilgansiz.

- Seni Mahmud tarbiyalagan. Mahmud akang kindigini o'zi kesganlardan edi, hamma aql o'shanda, ba'zan aqli toshib ham ketardi.

Senam akaxoningga o'xshagansan. Seni, odam bo'larmikin, deb o'limdan olib qolgan edim. Sen nimangga kerilasan?

Jamshid bosh egib, indamay o'tiraverdi. Kesakpolvon alandan chiqish uchun so'kishni boshlaganda ham boshini ko'tarmadi. Faqat

onasining nomi haqoratga qo'shilganida bir seskandi-yu, bu jikkak odamchani yanchib tashlagisi keldi. So'kishlar poyoniga

yetgach, tuhmat saroyining darvozalari ochildi.

- Men senga bir ish buyuruvdim, "ha" ham demading, "yo'q" ham demading, a? Yo esingdan chiqdimi?

Bu savoldan so'ng Jamshid bosh ko'tardi:

- Qaysi ish edi?

- Halimni tekshirishing kerakmidi?

- Ha.

- Xo'sh?

- Hali tagiga yetolmadim. Gaplaridan milisaga o'xshaydi, lekin milisaning idorasidagi ro'yxatda bunaqa nomdagi odam yo'q. Agar milisa bo'lganida ham bizning ichimizda boshqacha nomda yurgandir?

- Men senga nima deb buyuruvdim?

- Milisaning odami bo'lsa o'ldir, devdingiz.

- O'ldirdingmi?

- Yo'q.

- Unda qayoqqa g'oyib bo'ldi?

Jamshid Qoziga qarashdan o'zini arang tutib qoldi. Qozi Jamshidning Halimjondan gap ochib surishtirganini xojasiga yetkazgani aniq. Agar hozir unga yalt etib qarasa, fosh bo'lib qolishi mumkin edi. Shuning uchun hech narsa bilmaganday:

- Uch-to'rt kundan beri ko'rinmay qoldi. Uyidan xabar olaymi? - deb so'radi.

- Sen uni yo cho'chitib qo'ygansan, yo qochirib yuborgansan. Axir ikkovingning ustozing bir-ku, a?

- U ko'rinmay qolganiga...

- Xo'sh, gapiraver, ichingda qolmasin.

- Sizmi yo Bek akammi ish buyurgandirsizlar, deb o'ylovdim.

- Men unga hecham ish buyurmaganman. U milisaning odami edi, ko'nglim sezib turardi. Sen uni qaerdan bo'lsa ham topasan.

- Xo'p...

Jamshid shunday deb qutulmoqchi edi, bo'lmadi. Kesakpolvon navbatdagi arining uyasini kavlati:

- Bek akangni nima uchun bu yerga boshlab kelding? Bu sen aralashadigan ishmidi?

- Men to'g'ri uyga olib bordim. Bolaning onasi kennayimga arz-dod qilib chiqqan ekan. Kennayim Bek akamga aytdilar. Keyin Bek akam bir piyola choy ham ichmay bu yoqqa yurishni buyurdilar.

Kesakpolvon Manzuraning shunga o'xshagan gapini eshitgani uchun bu yolg'onga ishondi. Lekin bo'sh kelmadi:

- Pul bergan xunasaning milisaga borganini nega aytding?

- Cho'tal ko'proq bo'lsin, devdim...

- O'sha pulning hammasini bo'yningga ilvorsam nima deysan?

- Xatoyimga yarasha jazolang, mayli.

- Sen shunaqa mo'mintoyliging bilan hammani yengib kelgansan. Bu qiliq menga o'tmaydi, bilib qo'y. Men seni odam deb yonimga oluvdim. Hammani ham yaqinimga yo'latavermayman, bilasan a? Hozir biz uchtamiz. Uchalamiz bir zo'r ish qilishimiz kerak. Bek akang birinchi galda men uchun aziz, keyin senlar uchun qadrli. Agar uning sochidan bir tola soch to'kilsa, mening yuragimda bitta tomir uziladi. Sochi oqarib ketganini ko'rganimda men o'lib qolay dedim. Gapimga tushunyapsanmi? Bek akang bilan oramizda xusumat yo'q. Faqat u hozir Xongireyga o'chakishib, yanglishyapti. Biz uni ehtiyot qilib saqlab qolishimiz kerak. Adashgan yo'lidan qaytarmasak hammamizga yomon bo'ladi. Shuning uchun ham men uning bosayotgan qadamini bilib turishim kerak. Bek senga ishonadi.

- Tushundim, - dedi Jamshid.

Jamshid shunday dedi-yu, ammo avval ham aytilgan bu gaplarning nima uchun qaytarilayotganiga tushun-madi.

- Menga qara, sen bunday sanqib yurma, Uylan, uy-joy qil.

- Men bopi uchrab qolsa, o'zingiz bosh bo'lasiz.

- Endi halol gapni ayt: Zaynabni yoqtirarmiding? Ha, yoqtirarding. Shunga uylana qolmaysanmi?

- Zaynabning eri bor.

- Eri o'lay-o'lay deb yotibdi. Xohlasang ertalabgacha o'lib qolishi ham mumkin.

- Yo'q, o'lmasin, biz Zaynab bilan aka-singil tutinganmiz.

- Zaynabning ikkita akasi bor, seni boshiga uradimi? Sen bola, mahmadanalik qilmagin-u, taklifimni o'ylab ko'r?

3

Kesakpolvon Elchinning taqdirini hal qilib, Zaynab bilan Jamshidga o'zicha nikoh to'nini bichayotganida Asadbekning uyida o'zgacha masala yechilayotgan edi.

Xufton namozini o'qib bo'lgan Muhiddin otaning ko'zlari uyquga moyilligini sezgan Asadbek u bilan uzoq suhbatlashmay, yotoqqa boshladi. Keyin yelkasiga to'nini tashlab, hovliga chiqdi. Ko'zi beixtiyor boloxonaga qadaldi. Kimsasiz boloxona so'nayotgan shon-shuhratining ramzi sifatida ko'ziga xunuk ko'rindi. Asta o'sha tomon yurdi. Tepaga ko'tarildi. Chiroqni yoqdi. To'rtta karovot, o'rtadagi xontaxta ustida yangi dasturxon. Atrofida toza ko'rpacha. Avval bir chiqqanida dimog'iga sigaret tutuni hidi urilib, ko'ngli

aynigandi. Hozir bunday hid yo'q... Yengil oyoq tovushini eshitib, o'girildi. Xavotirlanib, erining izidan chiqqan Manzura unsiz ravishda "Adasi, nima bo'ldi, nega bu yoqqa chiqdingiz?" deb so'radi. Bu savolga Asadbek ham unsiz ravishda "Sen nega orqamdan yuribsan?" deb savol bilan javob qildi. Keyin "Yasatib qo'yibsanmi?" deb so'radi.

- To'yda yotib qoladigan mehmonlarga tayyorlab qo'ydim. Ko'rpa-yostiqlargacha almashtirdim, - dedi Manzura.

Uzoqdan keluvchi birodarlar uchun markazdagi mehmonxonadan joy hozirlab qo'yilgan, boloxonaga muhtojlik bo'lmasa-da, Asadbek xotining ko'nglini ko'tarish maqsadida:

- Yaxshi qilibsani, - dedi.

- Adasi, qizingiz so'rashga uyalyapti. Kuyovingizni to'yga olib chiqsankimkin?

Asadbek buni ham o'ylagan, Elchinning to'yda yarimjon holatida o'tirishini istamayotgan edi. Bu xohishini xotiniga ham, qiziga ham bildirgisi kelmay:

- Do'xtirdan so'rash kerak, - dedi.

- Do'xtiri bilan maslahatlashdik. Aravachaga o'tqazib olib yurish mumkinmish.

- Do'xtar bilan gaplashdingmi? Ishni pishirib qo'yib, endi mendan so'raysanmi? Menga desa, aravachada emas, boshingga o'tqazib olib chiq. To'rga o'tqazginda "shunaqa ajoyib kuyovim bor", deb maqtan.

Manzura aytgan gapidan afsuslanib, pastki labini tishladi-da, erining yelkasini silagan bo'ldi:

- Adasi, darrov jahlingiz chiqmasin. Zaynabning ham ko'ngliga qaraylik-da.

- Zaynabning ko'ngliga?.. - Asadbek shunday de-di-yu, jimib qoldi. Bu sukutdan foydalangan Manzura Zaynabning kunda ikki, ba'zan uch marta kasalxonaga borayotganini, Elchinning jiyanlari kelgani, ularga javoban "U mening erim, uni o'zim olib chiqaman", deganlarini aytib berdi. Bu gaplarni eshitgan Asadbek "Erini yomon ko'rardi-ku? Endi Jamshiddan ko'ngli sovub, unga muhabbatli bo'ldimi?" deb o'yladi.

- Zaynab bu yerda ancha siqilib qoldi, - dedi Manzura. - Kennayilari bilan akalari kulishib turishsa uning ko'zlarida yosh miltillaydi. Kuyovingizni uyiga olib chiqsak...

- To'ydan keyin, - dedi Asadbek uning gapini uzib. - Hozir olib chiqsang, hamma to'y harakati bilan ovora bo'lib, qarovsiz qoladi. Onasi bilan suhbatlashganda Zaynab "Elchin akam chiqmasalar men to'y bazmida nima qilaman? Beva xotinga o'xshab shumshab o'tiramanmi?" degan edi. Manzura eriga bu gapni aytay dedi-yu, jur'at etolmadi.

Ikkovlari birgalashib pastga tushib, uyga kirdilar. O'zining xonasidagi derazadan hovlidagi ota-onasiga qarab turgan Zaynab

xo'rsinib qo'ydi.

Zaynab nimani istasa onasi darrov rozi bo'lar, otasidan esa ijozat tegishi mushkul vazifa edi. Erining to'y bazmiga olib borilishi boshqalar uchun arzimas masala bo'lsa-da, Zaynab uchun g'oyat muhim edi. U to'yda xizmat qilib yurgan Jamshid bilan ro'para kelishdan yoki ko'zlari to'qnashishdan qo'rqardi. Yarimjon erinnig yonida o'tirishi uni shayton vasvasasidan qutqarardi. Jamshid o'ldiga chiqarilganida Zaynab bir o'lib, bir tiriluvdi. Yoshlik sururidan esdalik bo'lmish bu yigit hovlida har paydo bo'lganida u yana o'lib, yana tirilaverdi. Ruhi qayta-qayta azoblanmog'i uchun ham tirilaverdi. Asadbek xotining gaplarini eshitib

"Jamshiddan ko'ngli qolibdi", deb o'ylab yanglishgan edi. Yoshlikka xos chin sevgidan qutulish mumkin emasligini u bilmasdi. Chunki Asadbek bu kabi sururli damlarni boshidan kechirmagan edi. Dunyoda "muhabbat" deb atalmish ilohiy tuyg'u borligini anglash yoshida fikru zikri qimor bilan band, uning muhabbati ham, sadoqati ham o'shanda qimor edi.

Yaqindagina xayolan Kumushbibiga aylanib, o'z Otabegi bilan baxtiyor bo'luvchi qiz baxtini sovurib, juvonlikning zimiston olamiga o'tib qolgan edi. Bu olamda saodatdan umidvor qiluvchi bitta uchqunni ham ko'rmas edi. U endi Kumushbibi emas, ertakdagi tosh malikaga aylanib qolishni istardi. O'n yilmi, yuz yilmi o'tgach, asliga qaytsa, atrofidagi g'am-anduhni ko'rmasa... U

ba'zan bir yoritoshga uchramoqni orzu qiladi. Suygani bilan o'sha toshga borsa-da aytsa:

"Yorilgin tosh, yorilginey,
olgin bizni o'z bag'ringga..."

So'ng toshga aylanib yashasalar. O'n yilmi, yuz yilmi...

Shafqatsiz dunyo, alamli dunyo bu orzularga yo'l berarmidi?

O'n yilmi, yuz yildanmi keyin bu dunyo shafqatliroq, baxtga mo'lroq bo'lib qolarmidi...

XXI bob

1

Manzuraning maslahati bilan Abdulhamid ham tabibnikiga boradigan bo'ldi. Asadbek "uzoq yo'lda urinib qolarmikinlar", degan hijolat bilan Muhiddin otani mujmalroq ohangda taklif etgan edi, u "birodarimni yo'qlab kelay, bu yerda o'tirib nima qildim?" deb o'tlandi.

Manzilga yetib borishganda Abdurahmon tabib uyda yo'q edi. Peshindan keyin osmonda tosha boshlagan bulut to'dalari birlashib, atrofini go'yo zulumat qopladi. So'ng izg'irinli kuchli shamol turib daraxt shoxlarida qolgan-qutgan barglarni tortqilab uzmoq istadi. Ke-yin yomg'ir savalay ketdi. Nihoyat, bahor fasli ekanini unutgan tabiat xatolikka yo'l qo'ydi: laylakqor yog'a boshladi.

Egasiz uyga kirishni beodoblik sanab, barchalari mashinada o'tirdilar. Qor yog'ishi avjga chiqqan mahalda muyulishda

Abdurahmon tabib ko'rindi. U darvozasi qarshisidagi mashinani ko'rib, ajablandi. Mashina eshigi ochilib Muhiddin ota ko'ringach, sovuqda qizargan yuzlarini xursandchilik yeli silab o'tdi.

Ichkari kirib o'tirishgach, xayrli duodan so'ng Abdurahmon tabib o'rnidan turib, qo'l qovushtirganicha "Xush kelibsizlar" dedi.

Unga javoban avval Muhiddin ota, so'ng boshqalari ham turib "xushvaqt bo'ling", dedilar.

- Birodar, siz meni ancha hijolatga qo'ydingiz, - dedi Abdurahmon tabib, barcha o'tirib, joylashib olgach. - Eshigim ochiq bo'la

turib ko'chada kutganingiz kamina uchun isnod.

- Taqsir, dovrug'i yetti iqlimga ketgan sizdek mo'tabar zotni ozgina kutsak kutibmiz-da, - dedi Muhiddin ota hilmlilik bilan.

- Hay, hay, birodarim, bunday gaplarni sira ayt-mang. Bandaning maqtovlardan yiroq ekanini avval kelganingizda sezmbamdingiz?

- Sezish nima ekan, ko'rib-bilganman. Sizni o'ylasam hukamolardan meros bir rivoyat yodimga tushaveradi. Buni siz bilarsiz, o'rni kelib qoldi, bu inilarimizga ibrat sifatida aytayin.

Abdurahmon tabibning nabirasi dasturxon, katta patnisda meva-cheva ko'tarib kirgani uchun bir oz sukut saqlandi. Dasturxon yozilib, patnis joyiga qo'yilgach, Muhiddin ota gap boshladi:

- Amal qilguvchi amalida qo'y boquvchidan o'rnak oluvi lozim ekan. Axir qo'y boquvchi, agar namoz o'qisa, qo'ylaridan namoziga

19 Kitoblar Olami | Sever.UZ | Uzsmart.UZ

Uzsmart.UZ
Kitoblar olami

maqtov olishni o'ylamaydi-ku? Xuddi shunga o'xshab, amal qiluvchi insonlar unga qarashlarini ko'ngilga keltirmasliklari lozim. Insonlar oldida va yolg'iz qolganida ham Oллоh taolo uchun bir xil tarzda amal qiladi. Insonlarning maqtovini talab etmaydi. Taqsimda men shunday fazilat ko'rib, o'rgandim. Shoyadkim, Yaratgan tangrim mo'minlar qatorida bizlarni ham jannat ahlidan qilsa...

- Oллоh Adn jannatini yaratib "Gapir" deb amr qilganida jannat tilga kirib uch marta "Mo'minlar najot topadi", deb so'ng esa "Men baxilga, munofiqqa, riyokorga haromman", degan ekan. Odam farzandi shunga ko'ra yashasa, insha Oллоh, najot topar. Men Yaratgandan ixlosimga quvvat so'rayman. "Ixlos nima?" deb savol berilganda donishmand "Odamlar seni maqtashlarini sevmasligingdir" deb javob bergan ekan.

- Kun o'tgan sayin Oллоhning rahmatiga borish onlarini ko'proq o'ylarkansan kishi. Sahobalar Rasulullohdan "Biz hammamiz o'limni nega yomon ko'ramiz?" deb so'rashganida Nabiy alayhissalom debdilarki: "Bu yomon ko'rishlik emasdir. Agar mo'min kishi o'lim to'shagida yotgan bo'lsa, Oллоh taolo uning huzuriga yaxshilardan bo'lib qaytishligi haqida o'sha bandaga xushxabar keladi va unga Oллоh diydoridan yaxshiroq biror narsa bo'lmaydi va Oллоh ham uni uchratmoqni yaxshi ko'radi. Agar fojir yoki kofir o'lim to'shagida yotgan bo'lsa, Oллоh taolo uchun yomonlardan bo'lganligi, yomonlardan hisoblanganligi aytilib, qo'rqitib, ogohlantirish keladi va u Oллоh bilan bo'ladigan uchrashuvni yomon ko'radi. Oллоh ham u bilan ko'rishmoqlikni xohlamaydi..." - Muhiddin ota shunday deb bir oz tin oldida, keyin umidli ohangda fikriga yakun yasadi: - Oллоh shunaqalardan qilmasin bizlarni... Nabira kirib choynak-piyolani bobosining yoniga qo'ydi. Abdurahmon tabib choyni qaytarish uchun qo'lga piyola olganida Asadbek "Choyni sen quy", degan ma'noda o'g'liga ishora qildi. Abdurahmon tabib "menga bera qoling" degan yigitning ra'yini qaytarmadi. Choy quyilib, bir ho'plamdan ichilgach, Asadbek muddaoga o'tay deganida tabib o'ziga xos bosiq ohangda so'z boshlab, Muhiddin otaning fikrini davom ettirdi:

- Meni bir narsa ajablantiradi: begunoh ham - gunohkor ham, Xudoga, uning jannati mavjudligiga ishonuvchi ham - ishonmaydigan ham o'limidan so'ng jannatdan joy tegishini istaydi. Ba'zan odamlarga jannatga yetishish juda qiyinga o'xshaydi. Meningcha, buning mashaqqati yo'q, odam bolasi nafsini tiysa, boshqalarga yomonlik qilmas, yaxshilikni kasb etsa kifoya. Uning bu dunyosi ham jannat kabi rohatli bo'la-di. Zulmni o'ziga harom qila olmasa, - Abdurahmon tabib shunday deb Asadbek bilan Jamhidga o'g'rincha qarab oldi, - uning jahannami shu dunyodayoq boshlanadi. Men dadam rahmatlidan eshitgandim. Rasululloh sallallohu alayhi vasallamdan muhaddislar shunday rivoyat qilishgan ekan: "Qiyomat kuni bir toifa odamlarga jannatga borishlik buyuriladi. Ular jannatga yaqinlashib, hidini hidlab, jannatdagi qasrlarni va Oллоh taolo jannat ahliga tayyorlab ko'ygan narsalarni ko'rganlaridan so'ng: "Ularni olib ketinglar, ularga jannatda nasiba yo'qdir!" deb nido qilinadi. Ular shunday hasrat-nadomat bilan qaytadilarki, ulardan oldin ham, keyin ham, hech kim bunchalik hasrat-nadomat qilmagandir. Ular aytadilar: "Ya Oллоh! Do'stlaringga tayyorlab ko'ygan ne'matlaringni ko'rsatmay turib bizlarni do'zaxga kirgizganingda bunchalik hasrat-nadomat qilmasdik". Shunda Oллоh taolo: "Men bunday qilmoqlikni xohladim, chunki sizlar katta-katta gunohlar bilan insonlardan yashirincha Menga qarshi chiqdingiz, insonlar ko'zida esa pokiza, viqorli ko'rinar edingiz. Qalblaringizda yo'q narsani riyo qilar edingiz. Odamlardan qo'rqr edingiz, mendan qo'rqmas edingiz, insonlarni ulug'lar edingiz. Meni ulug'lamasdingiz. Insonlar uchun ba'zi narsalardan qaytar edingiz. Men uchun qaytmas edingiz. Endi bugun savobimni ayirganim barobarida qattiq azobga mahkum etgayman..." deydi".

Nabira kosalarda qaynoq sho'rva ko'tarib kirgach, bir-birini sog'ingan ikki qariyaning amri ma'rufi poyoniga yetdi. Asadbek ularning gaplariga quloq tutib "Menga tekkizib aytishyapti", deb o'yladi. Holbuki, ularning bunday niyatlari yo'q, gap shu mavzuga burilgani uchun beixtiyor tarzda suhbatlashishayotgan edi. Shunga qaramay, Asadbekning gumonida jon bor, u ham jannat harom qilingan bandalardan edi...

Taomdan so'ng Asadbek to'yga aytib kelganini bildirdi. Abdurahmon tabib yoshlar haqiga duo qilgach:

- Bir ko'rib qo'yarmikinsiz, deb kuyov bolani ham boshlab keluvdim, sal tobi kelishmayroq turibdi, - dedi.

Tabib Abdulhamidning bilak tomirini ushlab, ko'zlariga tikildi, keyin kaftidagi chiziqlarni silab-silab nimanidir o'qiganday bo'ldi-da:

- Men bir dori tayyorlab beraman, - deb gapni qisqa qildi.

Asadbek "Nima bo'libdi, qanaqa kasal?" deb so'rashdan o'zini tiyib:

- Tilla tangani olib kelganman, - dedi.

- Bu muolajaga tilla tanga lozim emas, - Abdurahmon tabib Asadbekning o'zini ham ko'rib qo'yib: - Siz dorilarni yarimlatmay, ichishdan to'xtabsiz, shundaymi? - deb so'radi.

- Ish bilan bo'lib... - Asadbek o'zini oqlamoqchi bo'ldi.

- Tabibning aytganini qilmaydigan odam tabibga uchramagani ma'qul. Siz o'zingizni yaxshi his qilib, batamom tuzaldim, degan xulosaga kelgansiz. Kasalning ildizi qurimagan, payt poylab yotibdi. Bugun bo'lmasa ertaga siquvga olishi mumkin.

Namoz vaqti bo'lgani uchun ikki qariya qo'shni xonaga chiqishdi. Abdurahmon tabib ibodatdan so'ng joynamozdan jilishga shoshilmay, Muhiddin otaga qaradi:

- Yodingizda bo'lsa, xuddi shu yerda o'tirib, inimizdagi ruh xastaligining chekinmog'iga umid qilib edik. Umidimiz sarob bo'lib chiqibdi. Inimiz zulmni avvalgidan kuchliroq holda kasb qilibdilar. Ojiz iymonlari yanada ojizlashibdi, - dedi.

Muhiddin ota darrov javob bermadi. To'palonchi farzandini deb muallimdan tanbeh eshitgan ota misol boshini quyi egdi.

- Zamon bularning tilini ham, dilini ham tosh qilib qo'ygan... Na iloj... har holda Oллоhdan umidimiz bor...

- Oллоh noumid qilmasin. Men kuyov bolamizga dori tayyorlab beraman. Ammo... otasi bilmasin, sizga ma'lum bo'lsa kifoya, yigitimizdagi xastalik ne ekanini aniq bilolmadim. Menga noma'lum bir xastalikdan aqlim lol. Nimadir uning yuragini yalab ado qilay debdi. Ishqilib yanglishayotgan bo'lay, folbinlikdan Oллоh asrasin, yigitimiz ko'pga borolmaydigan ko'rinadir...

Bu xunuk xabar Muhiddin otaning a'zoyi badanini muzlatib yubordi. Tili gapga aylanmay, tabibga qarab qoldi. "Taqsir, adashmayapsizmi? Ayting, jon taqsim, ayting, adashdim, deng. Bolaning umri uzoq bo'ladi, deng..." Muhiddin otaning iltijo bilan boqayotgan ko'zlarida shunday ma'nolar zohir edi.

Ular mehmonxonaga qaytishganda Muhiddin ota Asadbekka ham, Abdulhamidga ham qaray olmadi. Uning ruhidagi tushkunlikni Asadbek sezdi. Tabib dori tayyorlash uchun chiqqanida "Ota, nima bo'ldi, tobingiz qochdimi?" deb so'radi. Muhiddin ota unga javoban "Sal toliqibman, bo'tam", deb qo'ya qoldi.

Abdurahmon tabib tunda yo'l yurmoqlikning xosiyatsiz ekanini, dovonni qalin qor bosganini ro'kach qilib, ularning qaytishlariga izn bermadi. O'rin solinib, yotishga hozirlanganlarida Abdurahmon tabib Asadbekni qo'shni xonaga chorladi. Muhiddin ota "bolaning ahvolini yashirmaslikka qaror qildimi?" deb o'ylab Asadbekni xavotir nazari bilan kuzatdi. Uning tashvishi o'rinsiz edi.

Tabib Asadbekni mutlaqo bosh-qa bir sabab bilan chorlagandi.

- Dev akaning hujrasi esingizdami? - deb gap boshladi tabib. - Hali o'sha yerdan kelayotuvdim. Dev akaning vafotidan keyin qishloqdagilar hujrani buzib tashlaylik, deyishuvdi. Men go'ri sovumay turib buzmaylik, devdim. Har bir joyning bir yaxshisi, bir yomoni bo'ladi. Bizdan bir yomon chiqib, kallakesarlikni kasb qilib olgan edi. Qaysi bir yili qamalib ketuvdi, otuvga hukm bo'ldi, deb ham eshituvdik. Otilmabdi, tirik ekan. Bir hafta ilgari qishloqda ko'rinib qoldi. Kecha o'ziga o'xshagan yana uch-to'rtasi paydo bo'lib, Dev akaning hujrasini makon tutishibdi. Ko'nglim yomonlikni sezib, o'sha yerga bordim. Nashani chekib, aroqni ichib yotishibdi. Qamoqdan qochishgan desam, qo'rqib, berkinish harakatlari yo'q.

Abdurahmon tabibning havotirli gaplarini eshitib, Asadbek Zelixonni eshladi. O'tgan yili Farg'onada fojialar boshlanmay turib u ham tabib kabi havotirli gumoni bilan unga murojaat etgan edi. Bu yil yana qaytariladiganmi bu fojia? Buning tepasida kim turibdi? Maqsadi nima? Asadbek jon talvasasidagi jamiyatning siyosatini tahlil qilmoqqa, makr-hiyalarini kashf etmoqqa o'z edi. Shu sababli Abdurahmon tabibga hamdard bo'la olmadi. Tayinli gap ham aytolmadi.

2

Abdusamad, so'ng Abdulhamid dunyoga kelishganida Manzuraning, Asadbekning qalblarida orzu-umidlar ham tug'ilgan edi. Bu olamda hisobsiz, o'lchovsiz narsalar ko'p. Shulardan biri - ota-onaning farzandi baxti-saodatiga xos orzulardir. Barcha ota-onalar kabi Manzura bilan Asadbek go'daklarini qanday avaylab voyaga yetkazsalar, orzu-umidlarini ham yillar mobaynida shunday ehtiyot qildilar Ularning yetisholmagan orzulariga ko'ra ushalganlari ko'proq edi. Uzoq vaqt kutilgan nikoh bazmiga yetishganlari shular sirasidan bo'ldi.

Bir kun oldin Sulikoning bobosi va'da qilgan sovg'a yetib keldi. Zulukdek ikki ot ko'rganlarining hushini olayozdi. Hatto otlarni ko'rganda ko'z oldiga faqat qazi keluvchi Kesakpolvon ham bu go'zallik oldida lol qoldi. Mardonavor gurji yigitlarining ust-boshi ham ajabtovur edi. Mamatbey Xongireyning sovg'asi - qiniga oltin suvi yuritilib yoqutlar bilan bezatilgan ikki xanjarni tortiq qildi. Ertalab esa Asadbekning uyi qarshisidagi yo'l chetida Kesakpolvonning sovg'asi - ikkita oppoq "Jiguli" paydo bo'ldi.

Xursandchilik bilan o'tishi lozim bo'lgan kun bir oz tashvish bilan boshlandi. Nonushtada Abdulhamid ko'rinmagach, Manzura uning yotog'iga kirib chiqdi-da, o'g'lining yana isitmayotganini eriga ma'lum qildi. Manzuraning "do'xtir chaqiraylik" degan gapiga Asadbek "shoshilmay tur", deb javob qildi. U "Tabibning dorisi kasalni bir qo'zitib oladi, isitma shu dorining em bo'layotganidan nishonadir, bugun tabibning o'zi kelib qolar", deb o'yladi. Peshinga qadar ko'zlari yo'lda bo'ldi. Ikki marta Muhiddin otaga "birodaringizdan darak yo'g'a?" deb qo'ydi.

Peshinda darvozadan ancha narida eskigina "Moskvich" to'xtab, undan oxori to'kilgan kiyimli bir kishi tushib, orqa o'rindiqdan kattagina tugun oldi. Yumush bilan ko'chaga chiqqan Jamshid mashinaning tartib raqamiga qarab "Abdurahmon tabib kelibdi", deb o'ylab, iziga qaytdi-yu, bu yangilikdan xojasini ogoh qildi. Asadbek shoshilib ko'chaga chiqqanida tugun ko'targan mehmon darvozaga yaqin kelib qolgan edi. Asadbek uni tabibnikida ko'rgan, hamisha otlar bilan ovora bo'lgani uchun uni otboqar deb o'ylagan edi. Mehmon tugunni Jamshidga berib, o'zi Asadbek bilan qo'shqo'llab so'rashdi-da, "to'ylar qulluq bo'lsin", deb qo'ydi.

- Abdurahmon aka qanilar? - deb so'radi Asadbek "Moskvich"ga qarab olib.

- Pochcham uzrlarini aytib yubordilar. Qishlog'imiz bir oz notinchga o'xshab qoldi, tashlab kelaverishga ko'ngillari bo'lmadi.

Bu gapni eshitib Jamshid "Nima bo'lgan ekan?" degan savol nazari bilan xojasiga qaradi. Abdurahmon tabibning xavotirli gaplarini eslagan Asadbek bu qarashni javobsiz qoldirdi-da, mehmonni ichkariga taklif etdi.

Sel kabi oqib kelayotgan qimmatbaho sovg'alar orasida tabib yuborgan maydaqaviq ikki to'n, qiyiq, do'ppi, ikki kiyimli xonatlas g'aribgina ko'rinardi. Shuning uchun ham tavonxonadagi xotinlar tugunning bir uchini ochib ko'rishdi-yu, "kim olib keldi?" deb so'rab o'tirmasdan bir burchakka qo'yishdi.

Abdurahmon tabibning qaynisi bu hashamatli uyda, shoxona dasturxon atrofidagi dimog'dor odamlar orasida o'zini begona his qildimi yo chindan ham shoshqich ravishda iziga qaytmog'i lozimmidi, har holda bir piyola choydan iborat ziyofatdan qoniqib, o'rnidan turdi. Unga birov "Nega turdingiz?" demadi. Bundan uning ko'ngli bir oz cho'ksa-da, "to'ychilikda aybi yo'q, tanimaganni siylamas", deb o'zini o'zi ovutdi. Ko'chaga chiqqanida masjidan qaytayotgan Muhiddin ota bilan Jalilni ko'rib "Tanishlarim ham bor ekan-ku", deb ko'ngil chirog'i yorishdi. Jalil tabibning uzrini eshitib bo'lgach:

- Siz qayoqqa otlandingiz? - deb so'radi.

Shomga qadar dovondan o'tib olishni niyat qilgan mehmonning uzri qabul bo'lmadi. Jalil uni qochib ketishiga yo'l qo'ymaydiganday bilagidan ushlab, ichkari boshladi. Hovliga kirgach, xizmatda yurgan Jamshidni chaqirib "Mehmon senlarga xor bo'ldimi?" deb koyidi-da, shiypon yoniga qo'yilgan ixcham so'riga qarab yurdi. So'ng "Shotirlaringning bittasiga ayt, faqat bizga qarasin. Hadeb to'yanlaringning atrofida girdikapalak bo'lavermalaring", deb buyurdi.

Bir kosadan manpar ichilgach, mehmon qaytmog'i zarurligini aytib, duoga qo'l ochdi. Muhiddin ota hovlining o'zida xayrlashdi.

Jalil uni to mashinasiga qadar kuzatib bordi. Mehmon mashinasiga o'tirib, eshikni yopishga shoshilmadi:

- Pochchamning bir topshiriqlarini bajara olmadim, agar malol olmasangiz... shu xizmatni o'zingiz uddalab qo'ya qolsangiz, - dedi.

- Tortinmay aytovring, qanaqa xizmat?

- Pochcham kuyovlarga atab to'n tiktirgan edilar. O'zing yelkalariga tashlab, xayrli xos duoyimni yetkaz, Oллоh ularni yomon shamollardan asrasin, devdilar.

Jalil topshiriqni bajarishga va'da bergach, mehmon iziga qaytdi. Jalil esa hovliga qaytib, Jamshidni chaqirdi-da:

- Kuyov to'ralar qani? - deb so'radi.

- Sochlarini taratgani sartaroshga chiqib ketishuvdi, - dedi Jamshid. - Hozir kelib qolishadi.

- Sochni uyda tarasa bo'lmas ekanmi? - deb to'ng'illadi Jalil.

- Tarashda ham tarash bor-da, yuvadi, qurutadi...

- Burunlaring oqsa ham bировga artirlaring. Haligi mehmon to'n olib kelgan ekan, qaerga qo'yding?

Jamshid "tovonxonaga beruvdim", degach, Jalil o'sha tomon yurdi. Burchakka tashlab qo'yilgan tugunni olib xotinlarga "senlar ham nazarga ilmadilaringmi? Senlarga faqat tillayu javohir bo'lsa, a?" deb ikki-uch og'iz shirin so'z aytib chiqib, Muhiddin otaning yoniga o'tirdi. Darvozaxonada kuyov bolalar ko'ringach, o'rnidan turib ularni chaqirdi-da, tugunni yechib to'nlardan birini oldi.

- Qani, qiblaga qarab turib kiy-chi, - dedi avval Abdusamadni chorlab. Keyin Abdulhamidni chaqirib oqargan yuziga qaradi-da, peshonasiga kaftini qo'yib, boshini chayqadi:

- Isitmang bor-ku, bolam, yana kostumda yurishingni qara. - Abdulhamid to'nga yelkasini tutgan edi, Jalil amakisidan dakki

eshitdi: - Betahorat odam to'nni yelkaga tashlab yuradi. Kiyib ol. Yechma. Bu tabarruk to'n. Senlarni yomon shamollardan asrasin,

21 Kitoblar Olami | Sever.UZ | Uzsmart.UZ

deb tabib bobolaring berib yuboribdi. Senlar ham tabarruk insonning yoshlariga yetlaring, iymonli, e'tiqodli bo'llaring. Duodan so'ng uyga kirib ketayotgan Abdusamad to'nini yechgan edi, Jalildan baloga qoldi. Jalil turgan yerida hammaga eshitarli qilib baqirdi:

- Tabarruk degan narsaga fahm-farosatlaring yetadimi? Senlarning beo'xshov zar choponlaringdan bu to'n ming marta afzal. Asadbek oshnasining tanobini sal tortib qo'yish maqsadida unga yaqinlashib "qo'y endi, yoshlarning didi boshqa" dedi-yu, u ham baloga qoldi:

- Bollaringni o'zingga o'xshatma. Sen tilla bahosidan qimmat to'yonalar mahliyo bo'lyapsanmi? Xolis niyatda berilyaptimi bu to'yonalar, buni hech o'ylaysanmi? Minnatli narsadan qo'rqmaysanmi?

Asadbek "bo'ldi, bo'ldi, seniki ma'qul", deb nari ketishdan o'zga chorasi qolmadi.

Manzura xavotirlanavergach, vrach chaqirtirildi. Manzura kechasi o'g'lining isitma otashida alahsiraganidan bexabar edi. Shunday bo'lsa-da, kelinining ko'zlaridagi iztirobni ko'rib, ahvol yaxshi tomonga o'zgarmayotganidan siqildi. Vrach Abdulhamidni ko'rayotganida Asadbek ayollarni chiqarib yubordi.

- Qimirlamay yotishlari kerak, - Vrach shu xulosani aytdi-yu, "Bu mumkinmi?" deganday Asadbekka qarab qoldi.

- Buning iloji yo'q, - dedi Asadbek.

- Dorining kuchi bilan isitma sal ariganday bo'ladi, lekin yana ko'tarilaveradi, - dedi vrach.

- Siz ketmang, shu yerda qoling. Ikki-uch soat kelinning yonida o'tirmasa bo'lmaydi.

Abdulhamid otasini tashvishdan qutqarish maqsadida:

- Ada, xavotirlanmang, ahvolim uncha yomon emas. O'rnimdan turaman, - dedi. Uning gapi Asadbekka dalda bo'lib, hovliga chiqdi.

Abdusamad onasiga o'xshash bo'shshaganroq, Abdulhamid esa otasi kabi irodasi mustahkam yigit edi. Karnay-surnay ovozlari yangragach, u akasi va kuyov jo'ralari hamrohligida nikoh bazmi bo'ladigan restoranga borib, mehmonlarni qarshiladi.

Kelinlar mashinadan tushayotganida hamma kuyovlarning qanday qarshilashlari, kelinlarning oyoqlarini bosib qo'yishlarini kutib, qiziqib qarardi. Manzura bilan Asadbekning ko'zleri esa asosan Abdulhamidni edi. Kelinlar mashinadan tushib, kuyovlar uzatgan benazir guldastalarni olib, tanlaganlari yonida to'yxona sari odimlashgach, Kesakpolvon paydo bo'lib o'yinga tusha ketdi. Kimdir buni qadrdon do'stning quvonchi ifodasi deb qabul qildi, boshqa kimdir "kayfi oshib qoldimi?" deb o'yladi. Ba'zilarning esa ensasi qotdi. Asadbek bu holatni g'ashlik bilan kuzata turib ancha vaqt ilgari ko'rgan tushini eslab, yuragi qalqib ketdi.

...Tobut oldida karnay-surnay, baka-bakabum avjida. Tobut ichida kafanlangan Asadbek. Oldinda esa to'n kiyib belini bog'lagan Kesakpolvon yer tepinib o'ynab boryapti. "Hoy axmoq, - deydi kafanlangan Asad- bek, - bel bog'lagan odam ham tobut oldida o'ynaydimi?" Kesakpolvon qah-qah otib kuladi: "To'y bo'lganidan keyin o'ynayman-da... Bizga to'y... Senga esa aza..."

Ko'rinmas barmoqlar Asadbekning tomog'idan bo'g'di. Yonidagi Jamshidga qarab "ol uni!" deb ishora qildi. Jamshid ildam borib, Kesakpolvonning qulog'iga "Bek akam chaqiryaptilar", deb shivirladi. Kesakpolvon cheksiz-chegarasiz shodon odam ko'rinishida Asadbekka ro'para bo'ldi. Asadbek sir boy bermaslik uchun:

- Mamatbeyni yaxshi joyga o'tqazdingmi, xabar olib tur, - dedi.

"O'yinim Asadga yoqmadi", degan fikrdan yiroq Kesakpolvon ichkari kirib ketdi.

Kelin-kuyovlarning izidan kelayotgan Chuvrindining xotinini Asadbek to'xtatdi-da:

- Kelganing uchun rahmat, - dedi. - O'g'illaringning to'yini xuddi shu yerda, bundan ham afzalroq qilib o'tqazamiz.

Chuvrindining xotini titroq lablari bilan "rahmat" deb qo'yib, boshqa so'z aytmay xotinlar oqimida ichkariga qarab yurdi.

Nikoh bazmidan sal oldinroq yetib kelgan Iliko uzoq o'tirmadi Asadbekni ranjitmaslik uchun ketishi sababini yashirmay aytdi:

- To'yda xunuk xabar aytish yaxshi emas, lekin sen bizga begona emassan... ertaga bobomni so'nggi yo'lga kuzatishim kerak.

Asadbek beixtiyor ravishda uni bag'riga bosdi. Ruhi tushkun qariyaning so'nggi gaplarini esladi.

Ilikoni kuzatib ichkari kirganida Kesakpolvon chap qo'lida mikrofon, o'ng qo'lida ikkita mashina kalitlarini ko'z-ko'z qilib ushlaganicha do'sti Asadbek sha'niga maqto'vlar yog'dirardi. Maqto'vlar yakun topib, mashinalarning kalitlari kuyovlar qo'lga topshirilgach, Kesakpolvon mashshoqlarga "chal", deb ishora qilib, yana o'yinga tushib ketdi.

Asadbek ensasi qotsa ham o'ziga tikilib turgan o'nlab nigohlarni his qilib, o'rtaga tushdi, shu paytgacha qilmagan ishini qildi:

Kesakpolvonning ustidan pul sochdi...

To'y bazmi avjga chiqqanida Jamshid Asadbekka yaqinlashib:

- Bek aka, Hamid charchadi, kuyov-kelinlarga javob berishsinmi? - deb so'radi.

Jamshid aytmasa ham Asadbek dam-badam o'g'luga qarab uning holsizlanayotganini sezib turardi.

- Hech kim bilmasin, avval kelin yangasi bilan sekin chiqishsin. Ketidan Hamidni o'zing olib chiq. Samad o'tiraversin, - dedi.

Keyin tayinladi: - Kennaying ergashmasin. Mehmonlarga qarasin. Biz borguncha do'xtir Hamidning yonidan jilmasin.

Asadbek aytganday bo'ldi. Ularning chiqib ketishganini birov bildi, birov e'tibor bermadi.

Nima voqea yuz berganini Mamatbeygina sezdi. Sezdi-yu, mamnunlik bilan kulimsirab qo'yib, Kesakpolvonni chaqirdi-da, cho'qishtirib ichdi. Shu onda Asadbekning nigohi o'ziga qadalib turganini esa bilmadi.

3

Abdulhamidning xastaligi Manzura bilan Asadbek uchun bir tashvish bo'lsa, Zaynabning nikoh bazmiga kelmagani tashvish ustiga noxushlik edi. Asadbek bazm boshlangunga qadar ham qizining kelib qolishiga umid qilib yo'lga qarab-qarab qo'ydi. Kesakpolvon Mardona o'ldirilganidan keyin "qizing o'zingga o'xshaydi", deganida Asadbek achchiqlangan edi. Qizining o'zi kabi o'jar, cho'rtkesarligiga mana endi ishonadi.

Elchinni to'yga olib borish taklifi rad etilga-nini Manzura yumshoqlik bilan tushuntirsa-da, Zaynab otasining maqsadini angladi va o'zining aytganidan qaytmadi. Bazmda ishtirok etmaslikka uzil-kesil ahd qilib, sartaroshxonaga o'tlangan akalari bilan ko'chaga chiqdi-da, kasalxonaga qarab ketdi. Jalil sochlarini tarattirib kelgan kuyov to'ralarga to'n kiygizayotgan paytda Zaynab kasalxonaning mashinasida erini uyiga olib kelgan edi. Qo'shnilar yordamida zambildagi bemor yangi aravachaga o'tqazilgach, mehmonxonaga kirdilar. Mehmonxonadagi yasatig'liq dasturxonni ko'rgan Elchin qaynotasi kelmasa ham qaynonasining kelib qolishiga umid qildi. Zaynab choy damlab, eriga quyib uzatdi-da, ayvonga chiqib onasiga qo'ng'iroq qildi. Qizining bu ishidan hayratga tushgan Manzura:

- Voy qizimey, bugun shartmida, a? - deyishdan boshqa gap ayta olmadi.

"Insofga kirib qolarmikinlar", degan umidda Asadbekka to'g'risini aytdi. Asadbek bu xabarni eshitib, qoshlarini chimirib qo'ydi.

"Mayli, kuyovni to'yga olib kelinglar", demadi.

Zaynabning ko'rinmay qolganidan eng avvalo kelinlar havotirlanishdi. "Ularning "Zaynab bonu nechuk ko'rinmaydilar?" degan savollariga "Eri og'irlashib qolibdi", deb, ichida tavba ham qilib qo'ydi: Yolg'onni Xudo kechirsin!"

To'ydan bexabar Elchin qaynonasining kelmaganiga ajablendi. Bugun ertalab ham kasalxonadan chiqish haqida gap yo'q edi. Zaynab "javob tegdi, ketamiz", deb kulimsiragan bo'lsa ham Elchin uning yuziga soya tashlayotgan tashvish bulutini sezdi. Vaqt o'tib, kun botganda ham er-xotin yolg'iz o'tirardilar. Tilsiz, harakatsiz qoladi, deb tashxis qo'yilgan Elchin vrachlarning kutganlarini puchga chiqarsa-da, hali bemalol gaplashib o'tirish darajasiga yetmagan edi. Tili burro bo'lgani bilan nimalarni gaplashib o'tirardi?

"Mening tirik qolishim sening komronlig'ingmi yo baxtsizligingmi?" deb so'raydimi? "Otang mening o'lishimni istagan edi, tirik qolishim xonadoning uchun baxtsizlikdir? Umuman... o'lsam nimani yo'qotardim, tirik qolib nima yutdim? Sen meni jiyanlarimdan tortib olding hisob. Birga yashab, xush baxt bo'lishimizga ishonasanmi?" dermidi.

Bu gaplar tilga ko'chmasa ham ko'z qarashlarida zohir edi. Zaynab erining tuyg'ularini to'la bo'lmasa-da, his etardi. Go'yo o'sha mash'um voqea yuz bermagandek, go'yo qalbida intiqom cho'g'i yo'qdek, go'yo chalajonga aylangan bu odamni azal-azaldan yaxshi ko'radigan baxtiyor juvondek ko'rsatishga urinardi.

Elchin esa baxtiyorlik niqobi ortidagi tog'dek dard-ni qalb ko'zi bilan ko'rib turardi. Bu nozik jism bu dard tog'ini ko'tarib turishga yana qancha chidarkin, deb chamalardi. U qoradori balosidan qutulishga kuch topgan juvonning bu dard tog'iga chidashgina emas, uni yiqishga ham qodir ekanini xayoliga ham keltirmas edi. Elchin Zaynabni oddiy ayollardan deb bilib, uning iroda kuchini hisobga olmayotgandi. Balki boshqa ayollar dard oldida egilib qolarlar? Lekin Asadbekning qizi egilmas, dardga yengilmas...

Zaynab laganchaga ikki kishilik taom suzib kirgach, Elchin:

- Oying kelmaydilarmi? - deb so'radi.

Zaynab "Kelishlari kerakmidi?" degan savol nazari bilan javob qaytardi. Erining bu unsiz javobdan qoniqmaganini bilib:

- Qarindoshimiznikida to'y, - deb izoh berdi.

- Sen nega bormading? Men ertaga chiqsam ham bo'laverardi, - dedi Elchin.

Zaynab undan ko'zlarini olib qochib:

- Men ertaga borsam ham bo'ladi, - dedi.

Taomdan so'ng televizor ko'rishdi. Har ikkovining ko'zlari tamoshada bo'lsa-da, xayollari boshqa yerlarda sarsari kezardi.

Akalari bilan kelinayalarining baxtiyor chehralari Zaynabning ko'zi oldidan nari ketmadi. "Xudo baxt beraman, desa beraverarkan-da, - deb o'yladi u. - Bu qizlar dunyoning nariga chetida edi. Shunda ham xohlaganlariga yetishishdi. Meniki shunday yonginamda edi..."

Zaynabning taqdiriga dil maqsudiga yetolmaslik yozilgan ekan, na iloj qilsin? "Noumidlik yomon, dunyo umid bilan qoyimdir", deyishadi. Zaynab dardni umid bilan yengishga urinardi. Lekin... qurigan umid daraxti qayta gullashi mumkinmikin?.. Bu g'am man-zilida unga nelar qolmish yana? Zaynabning yura- gida yaralangan surur bu savolga javob topolmay ingradi.

Televizordagi tamosha tamom bo'lib, qo'shiq boshlanganida Zaynab oshxonada edi. Ma'yus ohang diqqatini tortib, so'zlariga quloq tutdi:

Sho'rpehona ishqni tolega yo'yib,

Jimgina taqdirga berganimda tan.

Ishonchu, sevgingni qo'limga qo'yib

Dovdir hayotimga kirib kelding sen...

Zaynabning ko'z oldiga Jamshid kelib beixtiyor titrab, qo'lidagi likopchani tushirib yubordi. Likopcha tushdi-yu, lekin negadir sinmadi. Singanida "Kelgan balo-qazo shunga ursin", deb qo'yardi. Endi balo-qazo nimaga uradi?..

Elchinning ko'zlari televizorga qadalgan bo'lsa-da, xayoli to'zonli shamol singari tentirardi.

U Zaynabni g'amga solgan edi, endi g'am uning o'zini yeyarmi? Yeb-eb ado etarmi? Kasalxonada ekanida vrach yuragi ustiga kaftini qo'yib, barmoqlari bilan urib-urib qo'yardi. Xuddi birovning eshigini taqillatayotgandek bo'lardi. Uning qalb darvozasi ochilsa nimalarni ko'rmoq mumkin? Zulmot va o'limdan bo'lak yana ne qolgan bu yurakda?

Zaynabning qo'lidagi likopcha tushgan paytda Elchin ham qo'shiqni diqqat bilan eshitayotgandi. Uni ajablantirgan narsa - Anvar jinnixonada o'zini osmay turib shu she'rni yozgan, qog'ozning bir chetiga esa "Dardli do'stinga bedard Anvardan esdalik", deb imzo chekib bergan edi. Elchin ancha paytgacha ohang izlab, o'zicha hirgoyi qilib yuruvdi.

Anvarning akasi uning daftarda qolgan she'rlarini gazetaga olib borgan, bu qo'shiqqa asos bo'lgan she'r ham e'lon qilingan edi. Elchinni hayratga solgan narsa qo'shiqning so'zlari emas, balki aynan u hirgoyi qilgan kuyning yangrayotgani edi. Bu qo'shiqni o'zidan bosh-qa hech kim eshitmagan edi. Hatto Zaynab ham...

Inongil, bu sevgi emasdi aslo,

Aldanib o'rtangan dard edi biroq,

Yolg'iz sendan Ъ” yolg'iz tasallib Ъ” sevinch,

Yolg'iz sendan Ъ” yolg'iz bedavob Ъ” alam.

Axir sen-la birga bo'lolmasman hech

Axir seni tashlab ketolmasman ham...

...Yolg'iz osmondandir yupanch Ъ” tasallo...

Oshxonadan qaytgan Zaynab erining charchaganini sezib, aravachani karavot yoniga olib keldi. Kech kirib qolgani uchun qo'shnilarni chaqirishga iymandi. Elchin uning bo'yniga osilgan holda surila-surila karavotiga o'tdi. Yostiqaqa bosh qo'yayotgan damda ko'zlari namlandi. U shu topda yuragining yorilib ketishini istardi. Juda-juda istardi.

XXII bob

1

Dunyoda million o'g'ri bo'lsa, birining uslubi boshqasidan farq qiladi. Xongireyning esa o'g'irlik, bosqinchilik uslubidan tashqari yana bir qilig'i ortiqcha: yolg'on gapirish bo'yicha u ja'miki o'g'rilarni dog'da qoldirishi mumkin edi. Kattalar qamoqxonasiga tushgan Aftondil hali Xongirey laqabini olmasdan ancha ilgari ustozli Zelixonning diqqatini aynan shu odati bilan tortgan edi. Zelixon vaqtida ishonarli yolg'onni to'qib, yov changalidan qutulib ketishni o'g'rining fazilati deb bilardi. Keyinchalik Zelixon shogirdidagi bu fazilatning keragidan ortiq ekanini sezib, ko'p tanbeh bergan edi. Hatto bir kuni "Hov bola, sen shaytonni

dog'da qoldirib, bir martagina rost gapirsang-chi", degandi. Ba'zilar yolg'oniga bosh-qalarni ishonirish uchun ko'p o'ylashadi, turli bahonalarni izlashadi. Xongirey esa bu bosh og'riqlardan xoli: tili hech qachon yolg'on gapga muhtoj bo'lmaydi.

Markaziy bank xodimining qaynonasiga "Men o'ynashingdan bo'lgan o'g'lingman", degan Xongirey "Bu gapimga ishonadimi yo yo'qmi?" deb o'ylab ham ko'rmagandi. Chunki xotinning ishonish yoki ishonmasligi u uchun mutlaqo farqsiz, unga muhimi - xotinning boshi qotadi.

Asadbekka otasining vasiyatini bajarish uchun Polshaga ketayotganini aytganida ham "yolg'onim fosh bo'lsa-chi?" degan o'yi yo'q edi. U Polshaga otasining vasiyatini bajarish uchun ketyaptimi, rostdanam amakisi Krakovda xalok bo'lganmi - bularni bilish Asadbek uchun ham farqsiz edi. Shu sababli Xongireyning safar haqidagi gapiga uncha e'tibor bermagandi. Xongireyning nima uchun aynan Krakovga borishini u ke-yinroq o'ylab qoladi.

Xongirey Shaxovskiydagi qarorgohida birodarlarini ziyofat qilgan kuni o'zi kutmagan holda qarmog'iga tilla baliq ilinib qolgan edi. Yarim tunga qadar davom etgan ziyofat poyoniga yetib, mehmonlar tarqalgach, yaqinda "jinni" degan tashxis bilan qamoqdan chiqib kelgan birodari ketishga shoshilmadi. O'z otasini chavaqlab tashlagani uchun "Gamlet" laqabini olgan bu mehmon qolishining sababini darrov aytmedi. Maishatni tongga qadar davom ettirib charchagan Xongirey "Endi dam olamiz", degach, Gamlet muddaoga ko'chdi:

- Sen qoradoriga astoydil aralashibsan, - dedi u. - Hozir eng to'g'ri yo'l shu. Bir qo'ling Krasnoyarga bir qo'ling Lvovga borgani yaxshi. Lekin qulochni yana ham cho'zishing mumkin. Lvovdagilarning nayrangini bilasanmi?

- Ha, - dedi Xongirey, - Polsha bilan Ven-griyaga oshirib sotishadi.

- Bilar ekansan. Ular Polshadan men qamoqdaligimda vaqtincha foydalanishdi. Endi u yoqqa borish- sa - o'lim topishadi. Men yaqinda Kanadaga ko'chib ketaman. Agar kelisha olsak, senga Polshani beraman. Yana qoradorining behisob xazinasini ham bor. Uni ham senga topshirgim kelyapti. Kelisha olsak bas.

Bu taklifdan so'ng uyqu ham o'chdi, charchoq ham unutilib, shartlar, narxu navolar kelishilgach, birgalashib Polshaga borishga ahdlashishdi.

Asadbekning to'yidan bir kun avval Xongirey Gamlet bilan birga Varshavaga yetib kelgan, ikki kundan keyin esa Krakov yaqinidagi saroymonand uyda muzokarani boshlab yuborgan edi.

Gamlet "pan Lyubomirskiy" deb tanishtirgan odamning yoshini aniqlash mushkul edi. Siyrak sochlari, baroq qoshi oppoq oqargan, bir oz bukchayib yuruvchi, ammo o'zini tetik tutuvchi bu odamni birov yetmishdan oshgan demasdi. Gamletning aytishicha, urushdan oldin ham, nemislar xo'jayinlik qilgan yillarda ham, sovetlar egallab turganida ham pan Lyubomirskiy o'z kasbiga sodiq qolgan noyob odamlardan edi. Turli jamiyatlar, turli qonunlarga bo'yin egmagani uchun ham u "O'lmas Kashchey" laqabi bilan mashhur bo'lgandi.

Gamlet Xongireyni tanishtirayotgan mahalda maqtov so'zlariga baxillik qilmadi. Pan Lyubomirskiy - o'lmas Kashchey bu maqtovlarni Xongireydan ko'z uzmagan holda tingladi. Uning o'tkir nigohiga xatto Xongireyning chaqchaygan ko'zlari ham dosh berolmadi. Gamletning maqtovlari o'zining ham joniga tegib, "tezroq tugataqol" degan ma'noda unga qarab-qarab qo'ydi.

- Yangi do'stimiz bizga qancha miqdorda mol yetkazib bera oladi?- deb so'radi pan Lyubomirskiy Gamletning gaplari poyoniga yetgach.

- Buyurtma beruvchi - siz. Qancha kerak bo'lsa, shuncha olamiz. O'rta Osiyodan oqadigan yo'l shuniki. Xitoyning sun'iy dorilarini Sibir orqali yetkazishi mumkin.

- Menga sun'iy dori kerak emas. Men yangi do'stimning o'z og'zidan eshitmoqchiman: birinchi galda yigirma kilo yetkazib kela olasanmi?

Xongirey "Ko'p-ku?" deb Gamletga tezgina qarab oldi. Gamlet va'da beraver, degan ma'noda o'ng ko'zini salgina qisib qo'ydi.

Qariyaning sergak nigohidan bu chetda qolmagan bo'lsa-da, tanbeh bermay, Xongireydan javob kutdi:

- Men yaxshi tushunmadim, - dedi Xongirey pinagini buzmagan ko'rinishda, - yigirma kilomi yo yigirma tonnami?

Pan Lyubomirskiy Gamlet bilan ko'z urishtirib olib, kulimsiradi:

- Qanday shartlaringiz bor?

- Shart yo'q, faqat ayrim masalalarni kelishib olish kerak. Birinchisi: molni olishga odamingiz qachon boradi?

- Odamim bormaydi. Men "Yigirma kilo yetkazib kela oladimi?" deb so'radim. "Odamim borib keladi", demadim.

- Hisob-kitob-chi?

- Hisob-kitob shu yerda bo'ladi. Molni qo'yasiz, pulni olasiz. Xohlang dollarda, yoki funt sterlingda, yoki markada oling.

Istasangiz Shvetsariya bankiga o'tkazamiz. Ha, shart og'irlik qilyaptimi? Bilaman, bu ish og'ir, lekin shunga yarasha haq to'layman. Bu yerga kela turib Gamlet "shartlashishda juda chuqurlashma, asosiy masala hal etilsa bas, mayda-chuydalarga e'tibor qilma", deb ogohlantirgan edi. Shunga ko'ra, Xongirey gapni cho'zmasdan, kelishganining ramzi sifatida o'rnidan turib, qo'l uzatdi. Pan Lyubomirskiy yoshi ulug'ligining imtiyozidan foydalanib, o'tirgan yerida qo'l uzatdi.

- Biz Gamlet bilan yaxshi ishladik, - dedi u. - Siz tomondagi ba'zi odamlar "Polshalik hamma narsasini sotishi mumkin", deb gapirib yurishadi. Polshalik boshqa narsalarni pullasa ham ahdda sadoqatini sotmaydi. Gamlet buni bilardi. Siz ham shu haqiqatni unutmangiz ikkalamiz birgalikda uzoq yashaymiz.

Ular Krakovda yana ikki kun mehmon bo'lishgach, Moskvaga qaytishdi. Va'dasining birinchi bosqichini bajargan Gamlet ahddagi belgilangan haqini olgach, ikkinchi bosqichga o'tishdan oldin "O'lmas Kashcheyni dog'da qoldiraman, boshqa shaharlar bilan ham o'zim gaplashaman", deb o'ylama. U tirik ekan, Krakovdan nariga sen uchun yo'l yo'q" deb ogohlantirdi.

2

Moskvadan "Tez yetib kel!" degan buyruqni olgan Selim bu chaqiruvdan bir oz sarosimaga tushdi. U Kesakpolvondan yashirincha eski tanishlari orqali kamroq bo'lsa-da, oldi-sottisini boshlagan edi. Kesakpolvondan maxfiy tutilgan ish u tomonga ma'lum bo'lib qoldimikin, degan tashvishli o'y uni Xongireyning huzuriga kirgunicha ham tark etmedi. Ochko'zligi uchun o'zini o'zi la'natlab, bundan bu yog'iga halol xizmat qilishga qasam ichib bordi. Qarorgohda emas, "Lebedinaya pesnya" deb ataluvchi restoranda kutilajagi ham uni anchagina tashvishlantirdi. Taksichi so'rab-surishtirib, uni manzilga tashlab ketgach, u "Lebedinaya pesnya" degan yozuvga tikilganicha bir oz harakatsiz turdi. So'ng "Tavakkalchining ishini Xudo o'nglaydi", degan fikrda pastga olib tushuvchi zinaga oyoq qo'ydi.

Katta xonadagi dasturxon atrofida o'tirganlarga bir-bir qarashga botina olmadi. To'rda o'tirgan Xongireyning yonidagi polkovnikni ko'rishi bilan yuragi urishdan naq to'xtaganday bo'ldi. Moskvaga shoshqich chaqirilganining sababini anglab, Xongireyga "Rahm

qiling, jonimni olmag", deganday mo'ltillab qaradi.

- Odobli bolalar kirganda salom berishlari kerak, - dedi Xongirey uni o'tli nigohi bilan qarshilib.

uni Xongireyning ro'parasidagi stulga o'tqazdi. Xongirey hol-ahvol so'ramagani uchun Mamatbey ham indamadi. Selimning qarshisidagi katta qadahga to'ldirib aroq quygach, past ovozdagi "ich" deb buyurdi. Selim qadahni yarimlaganda Xongirey:

- Polkovnikni tanidingmi? - deb so'radi.

Kutilmaganda berilgan bu savoldan Selim qalqib ketib, yo'taldi. Labiga sochiqni bosib, o'ziga kelgach, "taniyapman", dedi.

- Shunday ajoyib qahramon bilan tanishligingni bizga aytmovding? Nega aytmovding, a?

Selim "bilmadim", deganday yerga qaradi.

- To'g'risini ayta, sen buni o'lib ketgan deb o'ylagansan, a? Ha, umuman... to'g'ri o'ylagansan. Polkovnik sen tiqib qo'ygan

qamoqxonada o'lgan edi. Biz uni tiriltirib olib chiqdik. Buni qaraki, polkovnik seni o'lgan, deb yurgan ekan. Sen qanday qilib tirik qolding, bunga aytib ber. Axir tobutni ochganingda portlab ketuvding-ku, to'g'rimi?

Selim aybdor bola kabi yerga qaradi.

- Tobut portlaganmidi, deb so'rayapman?!

- Ha...

- Sen buni qamatding, qamoqda o'lib ketadi, deb o'ylading, bu esa tobut minalashtirilganini senga aytmedi. Ikkoving ham g'irrom o'yin qilgansanlar. Birinchi galda sen o'lishing kerak. Nafsi nahangnikidan battar ablah o'lsa, yer ham mazza qiladi.

Selim asta qaddini ko'tardi, so'ng stulni surib tashlab, tiz cho'kdi-da, jazavaga tushib, tavba qila ketdi. Uning bu qiligi Xongireyga yoqmay, Mamatbeyga qarab qo'ygan edi, u Selimning gardanidan ushlab turg'izib, joyiga o'tqazdi. Xongirey unga nafrat bilan tikildi. Selim uning tilidan o'lim xabarini kutib, nafas yutdi. Xongirey uni lol qoldirib, hukmini oshkor qilmadi, Gamlet bilan ko'z urishtirib olgach, o'rmidan turdi. Gamlet bu qarashning ma'nosini anglab, qadahini yarimatgan holda tashlab ketgisi kelmay, bir ko'tarishda bo'shatdi-da, u ham o'rnidagi turib mezbonga ergashdi. Ular chiqib ketishgach, endigi taqdiri nima bo'lishini bilolmayotgan Selim polkovnikka qaradi. Polkovnik xumorbosdi qilolmaganidan garangmidi, har holda esi og'ib qolgan odam kabi o'tirardi.

Selim uni dastlab shu holda ko'rganidayoq qoradorisiz turolmaydigan toifadan ekanini sezgan edi. Hordiq chiqarish maqsadida Qora dengiz sohiliga kelgan Selim mehmonxonaning eng yaxshi, eng qimmatbaho xonasida maishat qilardi. Afg'onistondagi qahramonona xizmatlari uchun ta'vil berilgan polkovnik ham sanatoriya'dagi davolanishini tugatgach, iziga qaytishga shoshilmay, mehmonxonaga joylashib, ayshini surib yurgan edi.

Taqdirning o'yinini qarangi, dahlizning bir tomonidagi eshik Selimniki, ro'parasidagi esa polkovnikniki edi. Ular dastlab ayni shu dahlizda uchrashdilar. Ikkovi ham kun yoyilgan mahalda, ayni bir xil yumush bilan - tungi mehmon "qushcha"ni kuzatgani eshikni ochgan edilar. O'sha kuni peshinda restoranda uchrashdilar. Keyin bir-birlariga ro'para kelganlarida salomlashdilar. Shu zaylda bo'lajak hamkorlikning eshigi qiya ochila boshladi. Bir kuni kechasi polkovnik Selimning eshigini taqillatdi. Ko'zlari kirta-yib, bezgak tutganday titrayotgan polkovnikni boshqa odam ko'rsa "bechoraning tobi qochib qolibdi", deb o'ylashi mumkin edi. Lekin bunaqa xolatlarni ko'p uchratgan Selim uning maqsadini darrov angladi. Polkovnik u damda Selimning qoradori bilan shug'ullanishini bilmas edi. U tunda qoradori ilinjida emas, pul so'rab chiqqandi. Selim "yarim tunda pulni nima qilasz?" deb o'tirmay, so'raganini berdi. Qoradorini shu mehmonxonaning o'zidan topish mumkinligini bilgani uchun ham gapni aylantirmadi. Ertasiga peshinga yaqin polkovnikning eshigini taqillatdi. Ichkaridan javob bo'lavermagach, xonasiga qaytib, telefon qildi.

Go'shakda polkovnikning uyqusiragan ovozini eshitib:

- Polkovnik, yaxshi damlarni uyqu bilan o'tkazib yuborish gunoh, eshikni oching, - dedi.

Polkovnikda bir oz karaxtlik sezilsa ham, tundagi ahvoliga nisbatan ancha tetik edi. Bitta olma bilan, yarim shisha aroq ko'tarib kirgan Selim qadahlarni to'ldirib, bittasini so'zsiz, iltifotsiz tarzda ko'tardi. Polkovnik esa qadahni afsun qilayotganday tikilib turgach, u ham bir ko'tarishda bo'shatdi. Selim tungi chorlovdan gap ochmadi. Aksincha, bu yerdagi maroqli kunlarni ta'riflab o'tirdi-da, polkovnik uchun sira kutilmaganda gapni qoradoriga burib yubordi:

- Polkovnik, afg'ondagi ko'p yigitlar nashavand, giyohvand bo'lib qolarkan, shu rostmi? - deb so'radi.

Polkovnik "rost, mening ahvolimni ko'rmayapsanmi", deganday unga so'zsiz qarab turgach, asta ochila boshladi. Selim polkovnikning qitq patini to'g'ri topgan edi. U afg'ondagi zobitlarning ayrimlari hech tap tortmasdan qoradori olib o'tishayotganini bilardi. Uning mo'ljalicha, bu polkovnik ham shundaylardan edi. Chunki polkovnikning maishati uchun o'nta zobitning maoshi ham kamlik qilardi. Selimning mo'ljalicha, polkovnik bu yerga qoradori bilan kelgan, bir qismini sotgan pulini sovurib yuborgan. O'ziga olib qo'yganining tugab qolganiga ahamiyat bermay, tunda xumorning jazavasidan uyg'ongan...

Polkovnikdan sir olish uchun uni yana ikki kun mehmon qilishga to'g'ri keldi. Ular bir-birlaridan hadiksiragan holda asta-sekin bir-birlariga yaqinlashdilar. Oqibat shu bo'ldiki, polkovnik Selim yashaydigan joyga yaqin bir qishloqdagi qabrda katta boyligi borligini bildirdi. Jangda halok bo'lgan yigitning jasadini temir tobutga solishdan oldin uning qorniga o'n kilodan mo'lroq qoradori joylaganini ayt-di. Marhumning ismi-nasabini, qabrning tartib raqamini ham yashirmadi. Bu boylikka teng sherik bo'lish haqidagi og'zaki ahdnomaga qo'l tashlashdi.

Hosil boyvachcha Selimni qayirib olmoqchi bo'lganida "Sen mayda baqqolsan, katta ishlarga fahming yetmaydi", deb yanglishmagani edi. Polkovnikdan sir olgach, befahmligi tufayli shoshib qoldi. Ahdnomadagi boylarning yarmiga qanoat qilmay, barchasiga ega chiqqisi keldi. Bu ishni osongina uddalash mumkinday tuyulib, polkovnikning jomadoniga qoradori solib qo'ydi-yu, o'sha zahoti militsiyaga qo'ng'iroq qildi. Qo'llari kishanlangan polkovnikning olib ketilishini eshik tirqishidan kuzatib, "Xudoga shukr", deb qo'ydi.

Xonasiga militsiya bostirib kirib, jomadondan qoradori topgach, polkovnik kim tomonidan xoinlik bo'lganini darrov angladi. Shu bois ham qo'li kishanlangan holda dahlizga chiqqanida Selimning tirqishdan mo'ralab turganini sezganday, ayanchli ravishda kulimsirab qo'ygan edi.

Selim bu kulimsirashning ma'nosini keyinroq tushundi.

U shoshqinch ravishda uyiga qaytib, aytilgan mozoristonga bordi, aytilgan qabrni topib, quvonchdan yuragi toshib ketay dedi. U katta boylukdan bir quloq yuqorida turardi, temir tobut qazib olinsa bas... Boylikdan emas, o'limdan sal nari turganini u keyinroq bildi.

Qo'shni shaharga borib bir mayxo'r payvandchini topdi. Avval hovlisidagi tok so'rilarini yangilatdi. Ishdan keyin saxiy to'ra kabi payvandchini obdon siyladi. Payvandchi galdirab qolgan paytda katta pul va'da qilib, mozoristonga boshlab bordi. Qabr ochilib, belkurak temirga "taq" etib urilganda hovuch-hovuch tillalar cho'ntagini to'ldirib qo'yganday quvondi. Temir tobut usti tuproqdan

tozalangach, uni yuqoriga ko'tarish muammosi tug'ildi. Shunda payvandchi "tepaga chiqarib nima qilamiz, joyida ochaman, keyin ko'mib qo'yaveramiz", deb pastga tushdi. Mayitning qornini mo'l, temir tobutning o'rtasini kavsharlagichning o'tli tili bilan doira shaklida kesa boshladi.

Qishloqning kimsasiz mozoristonida, yulduz to'la osmon ostida vahshiylik deyilsa vahshiylikdan-da yuksakroq, hayvonlik deyilsa undan-da ustunroq, haromilik deyilsa undan-da tubanroq bir yumush bilan band edilar. Temir tobut bilan olovli til orasida sachrayotgan uchqunlar shaytonlar shodiyonasida otilayotgan mushak kabi edi...

Payvandchi bir oz ishlagach, yuqoriga qaradi:

- Xo'jayin, yuzta otib olmasam bo'lmaydi, qo'lansa hid tomog'imni g'ip bo'g'di, - dedi u.

- Ozingina chida, oldingga yuz shishani terib qo'yaman, ichaverasan, - dedi Selim.

Payvandchi yana ozingina ishlagan bo'ldi-yu, yana zorlandi. Uchinchi marta yalingach, Selim ko'chada qoldirib kelgan mashinasi sari yurdi. Muzoristondan chiqishga ulgurmay, kuchli portlashdan esxonasi chiqib ketdi. Qo'rquvdan o'tirib qolganini o'zi ham sezmedi. Bir necha daqiqa hushsiz o'tirdi, keyin nima voqea yuz berganini anglab, shoshilganicha mashinasiga o'tirdi-yu, qishloqni katta tezlikda tark etdi.

Qabristondagi portlash haqida turli mish-mishlar tarqaldi. Militsiya bir qancha vaqt jinoyat izini qidirganday bo'ldi. Ashyoviy dalil sifatida yig'ib olingan odamning bo'lak-bo'lak a'zolaridan biron-bir xulosa chiqarish imkoni bo'lmadi.

Oradan kunlar o'tib, Selimning vahimasi bosildi. Jonini saqlab qolgani uchun bir qo'y so'ydirib, xudoyi qildi. Bu dunyoda polkovnikning turqini ko'rmasam kerak, deb yurardi. Polkovnik bilan Gamletning bir qamoqxonada uchrashib, til topishib qolishlarini u qaerdan bilsin? Qoradori bilan qo'lga tushib qamalgan zobitda gap ko'pligini sezgan Gamletning muddaoga yetishini Selim o'ylab ham ko'rmagan edi.

Alhol, "Lebedinaya pesnya" restoranidagi dasturxonning narigi betida garangsib o'tirgan polkovnikka tikilib qolgan Selim uning bu yerda paydo bo'lishi tafsilotlarini bilmas edi. Oralarida noz-ne'matga to'la dasturxon emas, balki o'lim jari ustiga tortilgan qil ko'pri mavjudligini, bu qil ko'prikdan avval kim qulashi Xongireyning marhamatiga bog'liq ekanini uning kalta fahmi idrok etolmasdi.

Selim polkovnikning bema'no boqayotgan ko'zlariga tikila turib, unga la'nat o'qlarini yog'dirdi. Boshiga tushgan ko'rgulik uchun uni aybladi. Tobut portlagan paytda ham shu fikrda edi. O'shandan beri "bu ko'rgulikka polkovnik emas, o'z nafsini aybdor", degan haq fikr xayolini yoritmadi. Agar birov, aytaylik, Xongireymi yoki Mamatbeymi shunday desa ham bu haqiqatni tan olmagan bo'lardi. "O'liming oldidan bir so'z ayt", deb so'nggi imkon berilsa, o'shanda ham nafsini emas, polkovnikni la'natlay-la'natlay jon bergan bo'lardi.

Mamatbey "sog'inib qolgan bo'lsa maza qilib tikilib to'yib olsin", deganday indamasdan turdi. So'ng bu manzara g'ashini keltirib, eshik og'zidagi yigitga ishora qilgan edi, u polkovnikni boshlab chiqib ketdi. Shundan keyin Mamatbey Selimning qadahini yana aroqqa to'ldirdi.

- Ich, qorningni to'yg'azib ol.

Selim bir-ikki qultum ichdi-yu, qadahni yana jo-yiga qo'yib, Mamatbeyga qaradi:

- Mamatbey, axir... u paytda sizlarni yaxshi bilmasdim... Men yolg'iz ishlardim. O'tgan ish o'tib ketdi... Men sizlarga xiyonat qilmadim-ku?

- Senga birov "xiyonat qilding?" dedimi? Ol, ichib qo'y.

- Men...

- Dovdirama. Shunchalik quyonyurak ekansan, nima qilarding katta ovga osilib. Seni o'ldirmaymiz. Seni bizga Hosil sovg'a qilib ketgan. Biz sovg'ani bekordan bekorga tashlab yubormaymiz. Bundan bu yog'iga qada-mingni bilib bos.

- Men.. bolalarimdan xabar olib kelay.

- Ahmoq ekansan! Knyaz sening joningni qaytib berdi. Bu mukofot uchun xizmat qilishni o'ylamay, bolalarim, deysan, a? Sen bolalarimgi unut. Hozir izingga qaytasan.

- Bir o'zimmi?

- Agar yo'q demasang birga borardim.

Bu piching zamirida "endi sen yolg'iz yurmaysan, shunga aqling yetmadimi?" degan ma'no yotardi.

Moskvadan qaytishgan kunning ertasiga Mamatbey xo'jayiniga qo'ng'iroq qilib, undan topshiriq oldi-da, go'shakni joyiga qo'ygach, bosh chayqaganicha, afsus bilan:

- Knyaz xunuk xabar yetkazdi - polkovning o'libdi. Yuragi chatoq ekan-da, a? Aytmoqchi, sening yuraging ham bezovtalanib turadimi? - dedi.

Selim bu aytilmish gapning yopinchi'g'i ostida qanday ma'no yashirib yotganini anglasa-da, biron nima demoqqa chorasizligi tufayli tilini tiyishga majbur bo'ldi. Selim Moskvaga chorlanib, uchib borayotgan mahalidayoq, Xongirey tomonidan taqdiri hal etilib qo'yilganini bilmasdi. Iziga qaytilib, Haydar yo'qlangach, Xongireyning biron topshirig'i aytilar, deb o'ylab, yanglishmadi. Kesakpolvon kelgach, Mamatbey undan hol-ahvol so'ragan bo'ldi-da, Asadbekning aytgan gapiga zid ravishda, Xongireyning undan norozii ekanini bayon qildi. Narkokurer tanlashda asosan Kesakpolvon adashgani, Mamatbey bilan Selim unga to'la ishonib, xatoga yo'l qo'ygani uchun Xongirey tomonidan tanbehga loyiq ko'rilgani ham bildirildi.

Norasmiy xo'jayinning shoshqich ravishda Moskvaga chorlanganidan xavotirda yurgan Kesakpolvon "Selim shu maqsadda chaqirilgan ekan-da?" degan o'yda tashvishini bosdi. Mamatbey xo'jayinining marhamati tufayli bu safar hech kim jazolanmasligini aytgach, yangi narkokurer tanlashda adashish qimmatga tushajagidan ogohlantirdi. "Qani, bular o'ylashsin-chi, kimni taklif etisharkin", degan fikrda ulardan javob talab qilib, shoshirmadi. Ulardan sado chiqavermagach, ikkovini hayrat dengiziga uloqtirib:

- Xongireyning fikricha bu safar tavakkal qilmay, ikkovlaringdan birlaring borishlaring kerak,- dedi.

Bu kutilmagan taklif Selimni ham, Kesakpolvonni ham dovdiratib qo'ydi. Ayniqsa o'zini bu tomonlarning xo'jayini deb yurgan Kesakpolvon dastyorlikka tushib qolishini hazm qila olmadi. Ichida "Xongireyningni ham, o'zingni ham..." deb so'kindi-da, "Bu senbop ish ekan", degan ma'noda Selimga qaradi. Selim ham o'z navbatida "Men Xongireyning bu yerdagi vakiliman, demak, bu ishni senga yuklayman", degan ma'noda unga tikilib oldi.

Mamatbey ichki talvasadagi bu ikki odamning holatidan o'zicha kulib qo'ydi-da, ajrim chiqardi:

- Haydar bu sohani yaxshi bilmaydi. Selim, sen bunaqa ishda har qanaqa itni tiriklayin yutvoradigan bo'lib qolgansan. Knyazga bir xizmat qilib, o'zingni oqlab olmasanmi? Haydar ishonchli yigitlaridan birini senga dastyorlikka beradi.

Mamatbey muloyim ohangda gapirgan bo'lsa ham, Selim taklif emas, buyruq berilganini, itoat etishga majburligini anglab, bu fikr Kesakpolvondan chiqqanday unga o'qrayib qarab qo'ydi. Kesakpolvon beradigan yigit dastyor emas, uni bir qadam nari-beriga yurishga yo'l qo'ymaydigan qo'riqchi ekanini angladi.

3

Selimning yonida kim borishi o'ylanayotgan paytda Jamshid Tarzanni Asadbekka ro'para qilib, uchrashuv natijasini ko'chada kutib turgan edi. Xojasi atrofiga ishonchli yigitlarni to'plash niyati borligini aytmasa-da, Jamshid uning maqsadini uqib, Tarzanni ham, uning yigitlarini ham avval o'zi chig'iriqdan o'tkazib ko'rgan edi. Tarzanning Asadbekka ma'qul kelishiga ishonib, yanglishmagan ekan. Asadbek Tarzanga ijozat bergach, Jamshidni chaqirib "bu bollardan o'zing ko'z-quloq bo'lib tur, hozircha jim yurishsin. Xarajatlari mening bo'ynimda", deb tayinladi.

Jamshid otasining ahvolidan xavotirlangani uchun ruxsat so'rab uyga barvaqtroq qaytgan edi. O'gay onasi bilan ikki-uch og'iz so'zlashishga ulgurmay, Kesakpolvondan chopar keldi.

Jamshid Mamatbeyni Asadbekning to'yida ko'rganida u tanimaganday o'tib ketgan edi. Hozir esa Jamshidni o'rnidan turib qarshiladi. Uzoq vaqt ko'rmay, sog'inib qolgan ukasining diydoriga yetgan baxtiyor akaday so'rashdi. Zarur topshiriq berish uchun emas, shunchaki so'rab qo'yish uchun chaqirganday gaplashib o'tirdi. So'ng soatiga qarab oldi-da:

- Ikki soatdan so'ng Krasnoyarga uhasan, - deb unga sinovchan tikildi.

Asadbek tomonidan ogohlantirilgan Jamshid bu amrni xotirjam ravishda qabul qildi.

- "Nimaga?" deb so'ramaysanmi?

- Haydar akam "nimaga?" degan savolni yomon ko'radilar. "Xo'p", deyishni yoqtiradilar, - dedi Jamshid Kesakpolvonga qaramay.

- Bolaning tarbiyasi menga yoqdi, - dedi Mamatbey kulimsirab, so'ng o'rnidan turib, Jamshidni yon tomondagi eshik tomon boshladi-da, pardani sal tortib, qo'shni xonaga ishora qilib: "qara", dedi. Jamshid oromkursida yastanib o'tirgan Selimni ko'rdi-yu, Mamatbeyga "qaradim, endi bu yog'i nima bo'ladi, aytavering", deganday boqdi.

- Taniysanmi?

- Sal-pal.

- Yaxshi. Yo'lda durustroq tanishib olarsan. Sen shu akangni Krasnoyarga kuzatib borasan. Kiprik qoqmay kuzatasan, sal nari-beri bo'lsa, ayab o'tirmay yo'qotasan. Krasnoyarga borib, "Sibir" mehmonxonasiga joylashasanlar. Uning qo'lidagi molga ehtiyot bo'lasan. Kechasi u uxlasa uxlasin, sen uxlamaysan. Tongda ko'chaga chiqasan-da manavi raqamga telefon qilib Nikita Varshavskiyini so'raysan, - Mamatbey shunday deb unga bir parcha qog'oz berdi. - Unga "molni olib keldim, sizni qiziqtiradigan qog'oz aeroportdagi avtomat yukxonaning qirg'oltingi katagida" desang bas. O'sha zahoti temiryo'l bekati borasanu Novosibirga jo'naysan. U yerdan bu yoqqa uhasan. Qolgan gapni keyin gaplashamiz.

Mamatbey topshirig'ini aytib bo'lgach, Kesakpolvonga "chaqir", deganday qarab qo'ydi. Kesakpolvon ziyrak va chaqqon dastyor kabi o'rnidan turib eshikni ochdi-da, Selimni chaqirdi.

Yo'lda Selim o'zini mo'mintoy bola singari tutdi. Jamshidga og'irligi tushmadi. Mehmonxonaga joylashishgach, restorandan yemoq-ichmoqqa lozim narsalarni buyurib, yaqindan tanishganday bo'lishdi. Mo'ljalidan ko'proq ichib olgan Selim bu yigitga hasrat daftarini ochmoqni istadi. Portlagan temir tobut, kutilmaganda paydo bo'lib qolgan polkovnik haqida gapirib, o'zining jabrdiyda ekanini aytib rahm-shafqat uyg'otishni mo'ljal qildi. U Jamshidga berilgan topshiriqdan bexabar, ertalab mijozga qo'ng'iroq qilish bilan vazifasini uddalab iziga qaytishdan umidvor edi. Mijozning Kozlovga tegishli yigit ekani, uning allaqachon hibsga olingani esa, shubhasiz, Selimga ma'lum emasdi. Dastlab hasratini ochishni istagan Selim fikridan qaytib, tilini jilovlashga harakat qilgan bo'lsa-da, aroqning kuchi bilan chuldiray-chuldiray, gap orasida Afg'ondan kelgan temir tobutning portlaganini aytib qo'ydi. Jamshid buni muhim jiddiy gap sifatida qabul qilmadi. Uyga qaytgach, zimmasiga yangi vazifa yuklatilganda Selimning mastlikda aytib qo'ygan bu gapini o'zicha tahlil qildi.

Aroq kuchini ko'rsatib, Selimni qulatil qo'ya qoldi. Jamshid uni arang sudrab karavotiga yotqizib "rostdanam qattiq uxlayaptimi yo nayrang qilyaptimi?" degan gumonda tez-tez qarab turdi.

Jamshid belgilangan vaqtda ko'chaga otlandi. Selim qo'ldan qo'ymay ko'tarib kelgan diplomatga qarab oldi-da, uyqudan uyg'onganida ko'rajak tomoshalarni ko'z oldiga keltirib, unga achindi.

Krasnoyarda ham, Novosibirda ham Asadbekka qo'ng'iroq qilish imkoniyati bo'lsa-da, Jamshid bundan o'zini tiydi. Qaytganidan keyin ham unga uchramay, Mamatbey qo'noq tutgan joyga kelib, hisobot berdi.

Mamatbey uning gaplarini e'tiborsizlik bilan tingladi. Jamshid arzimagan yumushni bajarib qaytib, ko'pirtirib maqtanayotgan boladay o'zini noqulay sezdi. U gapdan to'xtagach, Mamatbey Kesakpolvonga qarab:

- Krasnoyardagilar qo'ng'iroq qilishdi, Selim ham qo'lga tushibdi, - dedi. Keyin arzimagan narsani eslaganday ilova qildi: - Bechoraning yuragi kasal edi, ularning qiynashlariga chidarmikin?

Jamshid ham, Kesakpolvon ham bu achinish zamirida qanday ayanchli oqibat yotganini anglab, bir-birlariga ma'nodor qarab oldilar.

Mamatbey yon cho'ntagidan qizil jildli guvoynoma chiqarib, Jamshidga uzatdi:

- Sen endi afg'on urushining faxriyisidan. Markaziy kengash a'zosi sifatida afg'onda o'lgan uch-to'rt quroldoshingning oilasidan, qabrlaridan xabar olib kelasan. Esingdan chiqmasin, ularning qabrlari atrofi obod bo'lsa ham, qarovsiz qolibdi, deb tanbeh berib kelasan, - Mamatbey stol ustida turgan gazeta parchasiga o'rog'lik pulni ko'rsatib, qo'shib qo'ydi: - Bu pullarni o'lganlarning ot-onalariga bo'lashib berasan. Kiyimlaringni o'zgartir, ularda yaxshi taassurot qoldirishga harakat qil. Yaqinda Moskvadan maxsus vakil kelishini ham ayt. "O'g'illaringga orden berilgan ekan", deb quvontirib qo'y.

Jamshid boradigan manzillarni yozib olgach, ketishga ijozat so'radi.

XXIII bob

1

Qish chillasida qaynoq qor yog'ishini kutgan kabi Asadbek ham, Manzura ham o'g'illarining sog'ayib ketishiga umid qilishardi. Chaqirilgan vrachlar aniq tashxis qo'yolmay Asadbek qarshisida mulzam bo'lishardi. To'yning ertasiga Abdurahmon tabibnikiga borib kelgan Jalil ham tayinli gap aytmadi. Tabib berib yuborgan turkana dori ozgina em bo'lganday tuyuldi, hatto Abdulhamidning betlariga qizillik yugurdi. Lekin oradan kun o'tgach, avvalgi ahvoliga qaytdi. Abdulhamid ota-onasi, ahli ayoli huzurida o'zini tetik tutishga harchand urinmasin, turaridan yotari ko'payib borardi.

Asadbek Abdurahmon tabibning kasallik haqidagi mujmal javobidan, ko'rgani kelmaganidan noxushlik isini sezib, yuragi poralandi. "Xudo xohlasa otdek bo'lib ketadi", deb Manzurani yupatsa ham, bu yupanch so'zlariga o'zi ham ishonmay borardi. Vrachlardan biri "Bu kasallik bizga noma'lum, Moskvadan do'xtir chaqirganingiz ma'qul", degach, Asadbek Ilikoga qo'n-g'iroq qildi. Tavsiya etilgan vrach Abdulhamidni ko'r-gach:

- Hamkasblarim adashishmagan, - dedi. - Bu tropik bezgak emas, lekin shu turdagi kasallikning bizda hali yaxshi o'rganilmagan turi. Moskvada sakkiz kishining og'rigani qayd etilgan.

- Tuzalishganmi? - Asadbek shunday deb so'radi-yu, keyin afsuslandi. Undan "Yo'q, hammasi o'lgan, sizniki to'qqizinchisi", degan javobni kutib, yuragi poralandi.

Vrach uning savolini eshitmaganday, javob qaytarmadi.

- Bu kasal yuqumli emas, faqat qondan o'tishi mumkin.

- Qondan? Qanday qilib?

- Masalan igna orqali... yoki biron doriga aralashib...

- Nima qilish kerak?

- Eng yaxshi dori umid, azizim, - dedi vrach. - O'g'lingiz yosh, baquvvat, kasalni o'zining quvvati bilan ham yengishi mumkin.

Olayotgan dorilarini esa davom ettirish zarur...

Moskvalik vrachni kutib olgan Bo'tqa uni izzat-ikrom bilan kuzatdi.

Asadbekning ko'ziga dunyo qorong'u bo'lib turganida Jamshid kirib keldi. U xojasining ahvol-ruhiyasini ko'riboq iziga qaytishga oshiqdi. Lekin Asadbek unga ruxsat berishga shoshilmadi. Hozir yonida sirdosh bo'lmasa ham, bir odam o'tirishini istardi. Xuddi motamni boshlab yuborganday tumtayib o'tirish o'ziga ham ta'sir qilib:

- Qayoqlarda yuribsan? - deb so'radi.

- Krasnoyarga borib keldim...

Bu gapdan keyin g'amnok Asadbek asl Asadbekka aylanganday bo'ldi. Jamshid safari haqida batafsil ma'lumot bergach, afg'onda halok bo'lganlarning qabrlarini ziyorat qilib qaytganini ham aytdi.

Bu yangiliklarni eshitgan Asadbek o'yga toldi. Qabr-lar bilan qiziqqan Xongireyning maqsadini anglaganday bo'ldi. U qoradorini shahardan shaharga, mamlakatdan mamlakatga olib o'tishning turli yo'llarini eshitgan edi. Hatto qo'ylarga nasha barglari yedirib, qumaloqlarini olib o'tuvchilarni ham bilardi. Lekin bunaqasi... Hatto o'likni tinch qo'ymasliklari... Asadbekning vujudi bir to'lg'onib oldi-yu, ammo o'zini bosishga kuch topdi.

Jamshid yangiliklarini bayon etish jarayonida Xongireyning maqsadini anglaganiga ishora qilgandi. Shu sababli Asadbek o'ylaganlarini, gumonlarini, xulosalarini unga oshkor qilmadi. Faqat "Sergak bo'lib tur", deb ogohlantirdi.

Jamshid ketgach, Asadbek uning gaplarini yana fikr tarozusidan bir-bir o'tkazdi. Uning Selim bilan yaqin salom-aligi bo'lmasa-da, qoradori bilan shug'ullanishini yaxshi bilardi. Hosilboyvachcha bilan kelisholmay yurishidan ham xabardor edi. O'tgan yilgi g'alvalardan so'ng uning izini yo'qotgan edi. Bu yil kutilmaganda paydo bo'lishi, yana Kesakpolvon bilan osh-qatiq bo'lishligi sabablarini Asadbek hali tushunib ulgurmay, ish bu tomonga aylanibdi. Mamatbey "yuragi chatoq" degan bo'lsa, demak, Selimga birinchi so'roq ham nasib etmaydi. Militsiyaga ko'p gaplarni aytishi mumkin bo'lgan odamning ko'p yashashiga yo'l berilmaydi.

Bu masalada Asadbek yanglishmagan edi.

Jamshid Novosibirdan uchgan paytda bir kishilik qamoqxonada o'tirgan Selimning baquvvat yuragi urishdan to'xtagan edi...

Selim Xongireyning qahrli nigohiga ro'para kelgan ondayoq uning ko'zlaridan o'lim hukmini o'qigan edi. Restorandagi talvasasi bejiz emasdi. Lekin Mamatbeyning gapiga ishonib, shafqatga umid qildi. Krasnoyarga jo'natilishida ham bir zulmni sezib tursa-da, yana umidga aldandi. Hatto militsiya mashinasiga o'tirayotganida, qamoq xonasiga kirganida ham umidini uzmagandi.

Xongireyning atrofida zir qaqshab yashagandan ko'ra, turmada umr kechirish unga rohatday ko'rinib, bu qismatidan rozi bo'ldi.

Boshidagi garanglik chekinib, xayoli bir oz ravshanlashgach, ko'rguliklarini idrok etmoqchi bo'ldi. U Mamatbey aytganiday, katta ovga bir martagina qo'l urmoqchi bo'luvdi. Og'zi kuyib, tavba qilib, qatiqni ham puflab ichadigan bo'lib qolsa-da, baribir hali u tomondan, hali bu tomondan turtkilayverishlariga u hayron edi. "Onangni ko'rsataman", deb yurgan Hosilboyvachchaning o'zi ko'radiganini ko'rdi. Zelixon ham o'ldirmoqchi edi, u ham nasibasiga yarashasini oldi. Endi Xongirey... U "o'ldiraman", degani yo'q... Selim shunisidan qo'rqdi...

U "So'roq qachon boshlanarkin, qiynasa ham chidashim kerak, Xongireyni sotsam, shu yerda chiritadi", deb o'ylab o'tirganida eshik ochilib, ikki yigit kirib keldi-yu, ura boshladi. Selim buni "so'roq oldidan tayyorgarlik", deb bilib, bukchayib, boshini qo'llari orasiga olganicha chidadi, ovoz chiqarmadi. Yigitlar tez charchashdimi yo birinchi galdagi "ishlov" shunday kamroq belgilanganmidi, urishni bas qilishib, chiqib ketishdi.

Selim shundan keyingina ixranishini boshladi. Shunday keyingina kaltak zarblari o'z kuchini ko'rsatdi. Ko'ngli ag'darildi. "Ichimda bir nima yorildi", deb o'yladi u. Oradan yarim soat o'tmay, yigitlar qaytib kirishdi. Selim avvalgi safar e'tibor bermagan edi, yigitlar uning yuziga tegishmay, faqat qorni, biqiniyu ko'kragini mo'l urishardi. "Selim "nega shunday?" deyishga ulgurmadi. Hushidan ketdi. Shu asnoda yana qancha tepki, qancha musht yeganini bilmadi.

...Og'riqlar vujudini tark etib, qush kabi yengil tortdi. Hatto ucha boshladi. Dalalar, tog'lar ustidan uchib o'tdi. Rohatlandi.

Farg'onadagi uyigacha bordi. Qo'ndi. Lekin... Uyg qo'ndim, deb o'ylab quvonuvdi. Yo'q... qarasa, qamoq xonasiga qo'nibdi...

Eshik og'zida kimdir turibdi. Urgan yigitlarga o'xshamaydi. Diqqat bilan tikildi: Zelixonmi? Ha, Zelixon...

- Boshingga itning kuni tushibdi-ku? - dedi Zelixon kulib.

- Men bunchalik bo'larini kutmagan edim, - dedi Selim.

- Qanaqa bo'ladi, deb o'ylovding?

- Bilmayman.

- Sen non berganlarga xiyonat qiluvding. Endi haqini to'la.

- Ayb menda emas.

- Mening bobomga, Ismoilbey og'amga kafanni o'zbeklar berishgan edi. Sen esa kafanga zor bo'lib o'lasan. Shu narsaga aqling yetadimi sening?

- Ha, tushunaman.

- Tushunmaysan. Sen nafsingga qul bo'lib yashagan eding, endi kafanliging ham nafs bo'ladi.

- Meni o'ldirasizmi?

- Ha. Esingdami, Farg'onadan qochayotganingda qayoqqa borsang ham izlab topib, otaman devdim.

- Zeli og'a, unday demang, men sizni hurmat qilaman.

- Ha... o'shanda ham shunday devding. Sen meni hurmat qilolmaysan. Chunki men o'lganman. Eshitmovdingmi?

- Eshitganman.

- Oxirgi ko'rishganimizdagi gapim esingdami? "Sen meni kutgin, bir kunmas bir kun uyingga kirib boraman. Agar bir balo bo'lib qamalib ketsam, odam yuboraman. Seni o'ldirish men uchun qiyomat qarz!" demaganmidim? Men seni topdim. Endi qarzni uzish kerak. To'pponchadagi o'q seni kutaverib zanglab ketdi.

Zelixon shunday dedi, ammo qo'lida to'pponcha ko'rinmadi. Panjalarini ochgan ravishda unga yaqinlashdi. So'ng bo'g'di...

Xaridorgir do'zax ahli qatorida umr kechirgan Selimning hayoti shu tarzda poyoniga yetdi. Shoir aytmoqchi:

Seskanmay shum nafsning xohishlaridan,

Mast bo'lib shaytonning olqishlaridan,

Qo'rqmasdan mazlumning qarg'ishlaridan

Umri ham o'tdi...

Selimning so'nggi nafasi shu tarzda kechib, "yurak xurujidan jon berdi", deb rasmiylashtirildi.

Asadbek Selimning Xongirey qarmog'iga qanday ilinganini o'ylab o'tirgan paytda "shaxsi noma'lum" deb topilgan narkokurerning jasadi kuydirishga tayyorlanardi...

2

Jalil Abdulhamidning kundan kun so'lib borayotganini ko'rib, Asadbekka bildirmay, Muhiddin otani olib keldi. "Hozir oshnamning yonida suyanadigan bir odam bo'lishi kerak. Mening tilim yomon, suyanaman, deganida bir gap aytvorib, dilini battar xira qilaman", deb qo'ydi. Otaning kelishi Asadbek uchun ayni muddao bo'ldi. Suhbatlashib o'tirgan choqlari Asadbek g'am-tashvishdan bir oz uzoqlashgan bo'lardi-yu, lekin yolg'iz qolganida iztirobli xayollar yana band etaverardi. U moskvalik vrachning kasallik haqidagi gapini ko'p o'yladi. O'ylay-o'ylay gumonlari oqimi Xongirey tomonga burilavergach, Abdusamadni chaqirib, gapga tutdi. Abdusamad xorijda ekanliklarida do'xtir zotiga yaqinlashmaganlarini ayta turib, Moskvada tut-qun bo'lgan kechasi bilak tomiridan qon olishganini aytdi. Asadbek esladi: o'shanda ham aytishuvdi, qoradori iste'mol qilinganini aniqlash uchun olishgan ekan. O'shanda bunga ishongan edi. Abdusamadning gapidan so'ng gumon haqiqatga aylanib, Asadbek Ilikoga qo'ng'iroq qildi. "O'g'limga yomon kasallik yuqqan. Moskvadagi qamoqxonada qon olishganda yuqtirishgan", deyishining o'ziyoq Ilikoga kifoya qildi. Asadbekning "ikki-uch kundan keyin borayinmi?" degan taklifini butunlay rad etdi.

Moskvalik vrach "eng yaxshi dori umid", deb bu xonadondagilarning umidiga quvvat berganday edi. Biroq, umid saroyi go'yo muzdan barpo etilganday kun sayin erib borardi.

Manzura tunu kun mijja qoqmay o'g'lining qoshida o'tirmoqni istardi. Asadbek "bolasining rangiga qarayverib kuyib kul bo'lmasin", degan fikrda uni chaqirib, turli yumushlar buyuraverardi. Xotining qo'li ishda-yu, xayoli bolasida ekanini ko'ravergach, uni o'z holiga qo'ydi.

Asadbek o'g'lining yoniga kirganida unga ko'ngil ko'taruvchi gaplarni aytishni istardi. Lekin tilga gap kela qolmasdi. Mo'ltillab o'tirish o'ziga ham yoqmay, o'qishdan gap ochaverardi. Bu safar ham shunday bo'ldi. Uning domlari haqidagi gapiga o'g'li kutilmagan javobni berdi:

- Ada, bizga berilgan ta'til cho'zilib ketdi. U tomonlarda "ha, hechqisi yo'q", deyilmaydi. Doktor Xudoyor ham ayamaydilar. Akam bilan yangamga ijozat bering, xo'p desangiz, keliningiz ham birga ketsin. Men sal o'zimga kelvolsam, yetib boraman.

Asadbek bir oz o'ylanganday bo'ldi, biroq, aniq qarorga kelmadi. O'g'lining javob kutib, tikilib yotganini ko'rib:

- O'zlari bilan maslahat qilay-chi, - deb qutulmoqchi bo'ldi.

- O'zlari bilan maslahat qilmang, - dedi Abdul-hamid. Ertaga yo'lga chiqishsa, indinga u yoqqa uchishlari mumkin. Bo'lmasa, yana bir hafta yo'qotishadi.

Asadbek "gaping to'g'ri", deganday o'g'lining boshini silab qo'ydi.

- Ada, - dedi Abdulhamid, - Moskvalik do'xtir "umid qiling", dedi, a? Agar ustozimiz doktor Xudoyor bo'lganlarida "Oллоhning rahmatidan umid qiling", derdilar. Bir sharaflı hadis bor ekan: Oллоh-taolo rahmatini yuz qismga bo'lib, to'qson to'qqiztasini o'ziga olib qolib, faqat bittasini yer yuziga tushirgan ekan. Yaralganlar, ya'ni butun odamlaru jonli zotlar bir-birlariga rahm qilishlari uchun shunday bo'lgan ekan. Ot tuyoqlarining bolasiga tegib ketishidan qo'rqib, tuyoqlarni ko'tarib yurishi uchun ham shunday ekan...

Asadbek o'g'luga "sen shunaqa gaplarni ham bilasanmi?" deganday ajablanib qaradi. Abdulhamid otasining bu qarashidagi yashirin ma'noni uqib, kulimsiradi.

- Doktor Xudoyor bizga dunyoviy ilm berardilar. Bir kuni "siz eng asosiy ilmdan uzoqsiz", dedilar. Biz ajablandik. Shunda hadis aytib berdilar. Abdulloh ibn Musavvir Hoshimiyan rivoyat qilingan ekan: Bir kishi Payg'ambarimiz huzurlariga kelib, "menga ilmning g'aroyiblaridan o'rgatmog'ingiz uchun huzuringizga keldim", debdi. Shunda unga: "Ilmning avvalida nima ishlar qilding?" debdilar. U: "Ilmning avvali nima?" deb so'rabdi. "Ulug' va qudratli Robbingni tanidingmi?" debdilar. "Ha" deb javob beribdi. "Oллоhning haqiqiga nima ishlar qilding?" deb so'rabdilar. "Oллоh hohlaganicha ishlar qildim", deb javob beribdi. Keyin "O'limni bildingmi?" debdilar. "Ha", debdi u kishi. "O'lim uchun nima hozirlik ko'rding?" debdilar. "Oллоh xohlaganicha", debdi. "Borgil va u yerda ham shu tarzda davom et, keyin kelsang, senga ilmning g'aroyiblarini o'rgataman" debdilar. Bir necha yillardan keyin u kishi yana kelganda Payg'ambarimiz unga: "Qo'lingni qalbingga qo'y, o'z nafsing uchun rozi bo'lmagan narsani musulmon birodaring uchun ham rozi bo'lma, o'zingga ravo ko'rgan narsani musulmon birodaringga ravo ko'rgin, mana shu ilmning g'aroyibidir", degan ekanlar... Abdulhamid toliqib, ko'zlarini yumdi. Qurigan labini tili bilan namlagan bo'ldi. Asadbek ilib qolgan choydan quyib ichirdi. Shundan so'ng Abdulhamid gapini davom ettirdi: - Yana bir hadisda Pay-g'ambarimiz va'z aytgan ekanlar: "Besh narsadan oldin besh narsani g'animat bil, - debdilar u zot, - qariligingdan oldin yigitligingni, bir ishga mashg'ul bo'lib qolishingdan oldin bo'sh vaqtingni, faqirligingdan avval boyligingni, o'limingdan oldin tirikligingni, kasal bo'lmasingdan oldin sog'lomliging-ni g'animat bil..." Payg'ambarimiz aytgan shu besh narsada ko'p ilmlar jam qilingan ekan...

Abdulhamid "men bu ilmlarni egallay olmadim", degan afsusini tiliga chiqarmadi. Buning o'rniga chuqur nafas oldi.

Asadbek o'g'lining armonini anglab, ko'ngliga malham bo'lguvchi so'z aytmoqni ixtiyor etdi-yu, shunday so'z tiliga kelmadi.

Buyruq berishga, ba'zan haqoratlashga o'rganib qolgan til o'z farzandiga tasalli so'zlarini aytmoqqa ojizlik qilib qoldi.

Umri kuzagining adog'iga yetib qolganini anglab yetgan Abdulhamid yolg'iz qolgan kezlari o'y o'ylab ota-onasiga ba'zi gaplarni aytmoqlikni istardi. U onasini qanday ovutishni bilmasdi. Onalik baxti nimaligini endi ko'raman, deb turgan ayol kulfat bo'roniga

duch kelganda uni qanday yupatish mumkin?

"Oyijon, mendan rozi bo'ling. Sizday onaga o'g'il qilib dunyoga keltirgani uchun Ollohga hazor-hazor shukrlar aytaman. Sizning xizmatigizni qilish qismatda yo'q ekan... Xudo sizga sabrni mo'l-mo'l qilib bergan. Oyijon, keliningizning boshi qorong'u, agar Xudo qiz bersa unga "Yodgora" deb ism qo'y manglar. O'zingizga o'xshasin, "Manzura" deb qo'ying... Keliningiz istagan yerida yashasin. Turmush qursin, meni deb yolg'iz o'tmasin, gunoh bo'ladi..."

Abdulhamid shunga o'xshash allaqancha gaplarni hozirlab qo'yardi-yu, onasi kirib kelishi bilan o'ylari bug' kabi ko'tarilib ketardi. Bu gaplaridagi har bir so'z zaharli o'qqa aylanib, onasi yuragiga sanchilib, uni yaralab, beadoq azoblarga giriftor etmog'iga aqli yetarli.

Ona o'g'lini quchoqlab, o'pib, ko'z yosh to'kardi.

O'g'il onani quchoqlab, o'pib, ko'z yosh to'kishdan o'zini tiyardi...

Dunyoga kelganida olam-olam quvonch baxsh etgan farzand onasini olam-olam anduhi furqat dengiziga g'arq qilib, tarki jon qilishga hozirlanardi.

Abdulhamid ayniqsa otasiga ko'p gaplarni aytmog'ini istardi. U otasi haqidagi mish-mishlarga uncha ishonmasa ham, bu boylik, bu e'tibor haromlik soyining oqavalari ekaniga aqli yetib turardi. Xorijga ketmasidan avval, ayniqsa doktor Xudoyorning qanoti ostiga o'tmasidan oldin bu boylik, bu shon-shuhratni Xudo tomonidan berilgan tabiiy ne'mat deb bilardi. Keyin-keyin Xudo emas, shayton alayhila'na mukofoti ekanini ang'lay borib, ko'p siqildi. O'g'il haddida turish uning uchun g'oyat og'ir kechdi. Uning ruhi ikki o't oralig'ida jizg'anak bo'ldi. Shaytonning mukofotlaridan shodon yashaganliklari evaziga Yaratganning ajri halitdan berila boshlaganini Moskvadagi turmada o'tirganidayoq his etdi u.

Abdulhamid otasiga aytar so'zlarini Muhiddin ota vositasida yetkazmog'ini xayol qildi. Muhiddin ota kirganida u o'zini ancha yengil his etardi. Xuddi doktor Xudoyor huzurida ruhiga quvvat olganday.

Asadbek o'g'lini yupatuvchi so'zlarni izlab o'tirganida Muhiddin ota kirib, mushkulini oson etdi.

- Ada, ishingizga boravering, bugun ancha tetikman. Otam bilan gaplashib o'tiraman, - dedi Abdulhamid jilmayishga harakat qilib. Jilmayishga uringan lablar bilan hayot nuri so'nayotgan ko'zlar orasidagi masofa juda qisqa, ota bilan farzandning ayriliq onlari esa bundan-da yaqin edi. Asadbekning g'ash ko'ngli nimanidir sezganday bo'l- di-yu, lekin ayriliq omburi ishga kirishganini idrok eta olmay, o'g'lining gapiga ishonadi. Hovliga chiqqanida Manzuraning odatdagiday "ahvoli yaxshimi?" degan savol nazari bilan qarshilandi.

- Ishga borib kelavering, deyapti, bugun ancha tetik, a? - dedi Asadbek.

Bir necha daqiqa avval o'g'lining huzuridan chiqqan Manzura unda tetiklik nishonasini ko'rmagan bo'lsa ham, erining gapiga ishongan bo'lib:

- Xudoga shukr! - deb qo'ydi.

Hakimlar aytadilarki: to'rt narsaning qadrini to'rt kishi bilgay: yoshlikning qadrini yoshi o'tib qolganlar, tinchlik-xotirjamlik qadrini boshiga balo tushganlar biladi. Sog'liq-salomatlik qadrini xastalanib, hech narsaga yaramay qolganlar, tiriklik qadrini o'tganlar bilgaylar. Agar bularga qo'shimcha joiz bo'lsa, farzand qadrini farzandining so'nggi nafaslarini kuzatayotganlar biladi, demoqlik balki mumkindir?

Asadbek Zaynabni sharmandali holda uchratganida otib tashlangan yigit ham kimningdir farzandi edi. Hosilboyvachcha, Elchin ham... Elchinga ro'para qilingan Shilimshiq ham, o'limga hukm qilinib, tirik qolgan Jamshid ham... O'z o'g'lining qayg'usiga bandi Asadbek bularni o'yلامasdi. Jalilning "Xudodan qaytibdi", degan gapi ham qulog'i ostida jaranglamay qolgan. Bu ko'rgulikni Xudodan emas, Xongireydan ko'radi. Undan o'ch olish rejalarini tuzadi. Ba'zan insof uyg'ongan paytlarida esa "o'g'lim tuzalib ketsa bas, hech kim bilan hisob-kitob qilmayman", deb o'zicha ont ichadi.

Abdulhamid "ishga boravering", degani bilan Asadbekning boradigan ishi yo'q edi. Shu sababli nima bilan mashg'ul bo'lishni bilmay, shiyponga chiqib o'tirdi.

Bu paytda Abdulhamid Muhiddin otaning yordami bilan yostiqlarni kamaytirib, bamaylixotir cho'zilib olgan edi.

- Umr yonayotgan shamga o'xsharkan. Bir puflasa o'charkan... dedi Abdulhamid.

- Hay-hay, bo'tam, asti bu gapni tilga olmang. Bu umrini yashab bo'lgan keksalarga atab aytilgan, - dedi Muhiddin ota.

- Tez yonib, tez o'chadigan shamlar ham bo'ladi-ku?

- Bu Ollohning irodasiga bog'liq, bo'tam. Odamning ko'ziga sham tez yonganday ko'rinishi mumkin, aslida esa o'zgacha bo'ladi.

- Siz ustozim doktor Xudoyorga o'xsharkansiz. U kishi bilan uchrashib, bir suhbat qursangiz, biz bu suhbatdan bahramand bo'lsak...

- Shunaqangi saodatli kunlarga Olloh yetkazsin.

- Doktor Xudoyor aytib beruvdilar: Olloh Yusha' ibn Nuh alayhissalomga vahiy qilibdi: "Albatta men sening qirq mingta yaxshi ummatingni o'z ixtiyori bilan xalok qilg'uvchiman va yomon ummatingdan ham oltmish mingtani!" Shunda Yusha' alayhissalom "Yomonlarni jazolashning mumkin, ya Rabbim, yaxshilarga nega bunday jazo berajaksan?" deb so'rabdi. Shunda Olloh "Ular mening g'azabim keladigan ishlardan g'azablanishmadi. O'shalar bilan birga yeyishdi, ichishdi", deb javob bergan ekan. Ota, biz shundaylardanmizmi? Biz o'zimizni yaxshilardan deiyshga haqlimizmi? Ollohning rahmatiga umid qila olamizmi?

Kutilmagan bu savol Muhiddin otaning butun vujudini zirillatib yubordi. Hushini yig'ib, javob qaytarishga ulgurmay Abdulhamid gapini davom etdi:

- Payg'ambarimiz "Albatta odamlarning bir toifasida yomonlikni yopuvchi yaxshilik kalitlari bordir, - degan ekanlar.

Odamlarning ba'zisida yaxshilikni yopuvchi yomonlik kalitlari bordir. Yaxshilik kalitlarini Olloh ularning qo'llariga tutgan kishilar qanday ham yaxshi odamlardir! Vayl bo'lgay, Olloh-taolo yomonlik kalitlarini qo'llariga tutgan kishilarga!" Bu hadisdan mening tushunganim yaxshilikka buyurib, yomonlikdan qaytaruvchilar mo'minlardan bo'lishar ekan.

Abdulhamidning tin olganidan foydalangan Muhiddin ota uni quvvatladi:

- Ustozingiz go'zal xulqlarni o'rgatgan ekanlar. Har bir ongli inson birodarini yomonlikdan qaytarishi kerak. Olloh taolo aytadiki: "Val mo'minuuna val mu'minoat ba'duhum avliyau va ba'din ya'muruna bilma'rufi va yanhavna anil-munkari..." ya'nikim, mo'min va mo'minalar bir-birlariga do'stdirlar. Ular yaxshilikka buyuradilar, yomonlikdan to'xtatadilar...

Bu gapdan so'ng Abdulhamid Muhiddin otaga yalinuvchi bolaning ko'zlari bilan tikilib qaradi. Ke-yin:

- Jon otajon, siz shunday do'stlardan bo'ling. Tavba fasli o'tib ketmasin, hech kimning boshiga Fir'avning kulfati tushmasin, - deb chuqur nafas oldi.

Uning "adamga shunday do'st bo'ling, tavbaga yetaklang, iymonsiz ketmasinlar" demoqchi ekanini Muhiddin ota tushundi. So'nggi

nafaslarini olayotgan yigit otasining zulm yo'lidan qaytishini istab, bobo qadrdoniga vasiyat qilayotganini ham angladi...

Muhiddin ota ayvonga chiqishi bilan Asadbek unga yalt etib qaradi: otaning salla o'rniga do'ppisi atrofiga bog'lab yuruvchi oq chit ro'molning yo'qligi unga yomonlikdan xabar berib, tanasidan jon chiqib ketganday bo'ldi. Qimirlashga ham, so'z aytishga ham holi qolmadi.

Mehmonxonada ivirsib yurgan Manzura ayvonga chiqib turib qolgan otani ko'riboq, "Voy, bolam!" deb yugurib qolganini o'zi ham sezmedi.

Muhiddin ota er-xotin kelgunicha joyidan jilmadi. So'ng:

- Oллоh sizlarga sabri-jamiil ato etsin. Inna lillahi va inna ilahi rojiu'n[3], - dedi-da, ilova qildi: - Oллоh farzandu arjumandingizga imon kalimasi bilan jon taslim etmoq baxtini berdi...

O'sha onda na Asadbek, na Manzura bu baxtning ma'nosini angladilar...

3

Kamalak - chiroyli, lekin isitmaydi. Astoydil yoki til uchida aytilgan hamdardlik so'zlari qanchalar ko'p bo'lsa-da, qalb yarasiga malham bo'la olmas edi. Asadbek zaif jismiga quvvat, majruh va dardli ko'ngliga sihat yetishmay bu dunyoni tashlab ketgan o'g'li hajrida o'rtangan kezlari o'zicha bir haqiqatni kashf etdi: har qancha qiyinchilikka duch kelsa bayon etarga bir mehribon do'st, boshiga har qanday qattiqchilik yetsa izhor qilarga sirdosh o'rtoqlar zarur ekan. Birgina Jalil uning yarasiga malham bo'la olmas ekan. Har kim aybsiz do'st qidirsan, do'sti kamayaverarkan, do'stlarini ranjitaversan, dushmani ko'payarkan. Asadbek shundaylardan ekaniga ishonadi. Bir kuni Jalilga hazil aralash "Sen meni yaxshi ko'rasanmi?" deganida, oshnasi jiddiy tarzda "Yaxshi ko'raman, lekin Xudoni ko'proq yaxshi ko'raman", deb uni mulzam qilgan edi.

Donishmandlar "dunyo nadir?" deb so'rashganida, u "bir ohga arzimas matoh", degan ekan. O'g'lining o'limidan so'ng butun topgan-yiqanlari yarimta ohga arzimasligini tushundi. Hayot bor joyda o'lim ham muqarrar mavjudligini barcha bilsa-da, xuddi bundan bexabarday dunyodan ko'ngil uzmay, tirishgandan tirishadi. Bilmaydiki, barcha xatolarning asli aynan shu dunyoga muhabbatdir.

Asadbek xastalanib, hayotdan umidini uzib qo'ygan paytda, aniqrog'i, Jalil Buxorodan tilla tanga olib kelgan kuni, ikki oshna hayot haqida ezilib suhbatlashishgan edi.

- Shu tilla tanga necha yuz yil avval quyilgan ekan. Nechta qo'ldan o'tgan, nechta odam shuni deb bir-birini o'ldirgan ekan. Agar hozir ko'chaga chiqarib tashlasang, yana nechta odam shuni deb bir-birining go'shtini yerkin?

- Odamlar tilla uchun olishmaydilar, aslida yashash uchun olishadilar. Bu tilla yaxshi yashashning bir vositasi, - deb javob bergandi.

- Birovni abgor qilib yaxshi yashashdan ko'ra, birovning qarg'ishiga qolmay kambag'allikda umr kechirgan a'lo emasmi? Payg'ambarimiz "kambag'alligim faxrim" degan ekanlar. Eshitmaganmisan?

- Odam o'zini majburlab kambag'allikda yashashi shartmi? Men kambag'al odamning baxtli bo'lganini ko'rmaganman.

- Unda sen baxtli ekansanda, a?

- Mening o'zimga yarasha baxtim bor.

- Ana endi o'zingga kelding. Sen baxt deb yurgan narsa, aslida baxtsizlik, oshnajo. Chunki sen hayoting-da sira ham baxt izlamading. Sen qasos izlading. Qasos izlab shu baxtsizligingni topding. Bolalikda adangni qamoqqa olib ketishayotganda "Men ularni o'ldiraman", deganing hali ham qulog'im ostida ja-ranglab turibdi.

- Qasos olishim shart edi. Boshqacha yashashim mumkin emasdi.

- Bir donishmandning gapiga qaraganda, agar kerak bo'lsa, zaharni asal, cho'chqani tog'a, eshakni amaki, deyish kerak ekan.

- Eshakni amaki deydigan dono senmisan?

- Gapni boshqa yoqqa aylantirma. Sening yana bitta xatoing do'zax azobidan qo'rqmading.

- Do'zax azobidan deysanmi?.. Jalil, oshnam, boshimga tushgan balolarni, azoblarni boshqalar bilmasa ham sen yaxshi bilasan.

Sen meni do'zax bilan qo'rqitma. U yerda odam kuysa balki kuyar, lekin "xalq dushmanining bolasi" deb aftiga tupurishmas, a? Men ko'rgan azoblar oldida do'zaxing hech gap emasdir?

- Do'zax meniki emas... Sen azob, azob, deysan-u, lekin senga dushmanlaringdan ko'ra ko'proq do'st deb yurganlaring zarar yetkazdilar. Chunki dushmanidan ehtiyot bo'lasan, ammo do'stning dushmanligidan qutulish qiyin...

- Gaping oson. Sening hayoting boshqa, meniki boshqa...

- Sen hali shuni hayot deb bilasanmi?..

O'shandagi bu suhbat osoyishta tarzda kechgan edi. O'shanda Asadbek qalbida imonga moyillik uyg'onay degandi. Lekin "tun zulmati muvaqqat, qalb zulmati abadiy" deganlaridek, Asadbek qalbi ko'r sho'rliklar toifasidan yulqinib chiqolmadi...

Nomus kuchlilik qilib, Asadbek qiziga "o'zingni os", degan maqsadda arqon tashlab chiqqanida farzand dog'i nima ekanini idrok qilolmasdi. Balki o'shanda Zaynab imillamay, ota amrini bajarganida Asadbek hozirgiday azob chekmasmidi, o'zini oqlashga bahonalar topa olarmidi...

Endi o'zini oqlay olmaydi.

Ayniqsa Iliko kelib-ketganidan keyin...

Hamdardlik bildirgani kelgan Iliko Asadbekning ahvolini ko'rib, topshirig'ining natijasini aytishni lozim ko'rmagan edi. Asadbek "iltimosim nima bo'ldi?" deb ikki qayta so'ragach, turmada qon olgan hamshiraning kim ekanini aniqlagani, lekin uning izziz yo'qolganini aytishga majbur bo'ldi. Shuning o'ziyoq Asadbekdagi gumonning to'la haqiqatga aylanishi uchun kifoya bo'ldi. Olovni olov bilan o'chirish mumkin emasligini Iliko rad etmas edi, ammo qonni qon bilan yuvish mumkinmasligini tan olishni istamasdi. Shunga qaramay, u qasos o'tida yonayotgan Asadbekni to'xtatishni xohlardi. Asadbekka bu on nasihat kor qilmasligini bilib bemaslahat bir ish boshlamay turishni so'radi.

Abdulhamidning janozasi kuni yomg'ir bir maydalab o'tganicha havo ochilib ketdi. Shundan so'ng osmon bulutdan holi bo'ldi.

Kunduzlari quyosh porlardi.

Lekin Asadbekning xonadoni zulmat ichra qolaverardi.

Kechalari Asadbek hovlisi ustidan suzib o'tuvchi Oy chehrasida motam, yulduzlar ko'zlarida esa alam zohir edi.

Odam taftini odam olishini Asadbek kunduzlari his etardi. Tun kirdi, deguncha uning isitmasi ko'tarilib, alaxsiray boshlardi.

Manzuraga farzand dog'i azobi kamlik qilib, erining tungi talvasalari ming g'amiga yana g'am qo'shardi. Manzura qaynonasining hajri qarobatga chidolmay aqlan ozganini eshitgan edi. Erining kech kirishi bilan o'zgarishi uni tashvishga solib, Jalilga aytdi.

Jalilning ko'nglidan ham "onasiga o'xshab jinni bo'lsa-ya?" degan tashvish o'tsa-da, sir boy bermay "tashvishlanma, bu o'tkinchi narsa", deb qo'ydi. Do'stining yonida yotib qolishini aytganida Muhiddin ota "bo'tam battar qiynaladilar", deb shashtidan qaytardi. O'zi esa Asadbekning qorovul bo'lish haqidagi taklifini qabul qilgan bo'lib, masjidga ko'chib chiqdi.

Asadbek o'ziga ham xayrixohlik, ham tashvish bilan tikilayotgan ko'zlarni his etib turardi. Ammo tungi talvasadan qutulishga o'zida kuch topolmasdi. Qorong'u tushishi hamon qorasoch kecha kokillari bilan uni bo'g'a boshlardi. Uyga kirdi, degunicha burchakda ko'zoynakli ilon lunjini shishirib turgandek bo'laverardi. Sukunatdan panoh topish umididagi Asadbekni sharpalar ta'qib etar, kimdir uning orqa tomoniga kelib olib, "ux" tortaverardi. Avvaliga "onamlarmikin", deb o'yladi. Keyin bolaning tovushi keldi.

- Samandar! - deb chaqirib, orqasiga o'girildi: hech kim yo'q...

Yana xo'rsindi. Yana bola...

Kim bu? Abdulhamidmi? Yuragi potrayotgan Asadbek yana o'girildi: hech kim yo'q...

So'ng... ko'zoynakli ilon o'rnida otasini ko'rib, u tomon yurdi. "Adajon!" deb quchoqladi.

- Menman, toychoq, men keldim, - dedi otasi.

- Adajon, sizdan tuproq isi kelyapti.

- Nega ajablanasan? Axir men qabrdan chiqib kel-yapman-ku?

- Ada, siz menga yog'och chana yasab qo'yuvdingiz, bolamni olib ketdingiz...

- Bolangni olib ketuvchi men emasman... - Otasi shunday deb stol ustidagi ne'matlardan yeya boshladi.

- Qorningiz ochdimi, ada?

- Ochdi. O'lik to'ysa - tirik to'yadi. Arvohlarni ziyofat qilmaysanmi?

- Albatta, albatta mehmon qilamiz. Hammani chaqiring. - Asadbek shunday deb ochiq deraza yoniga kelib chaqirdi: - Manzura,

tez kel, adamlarni mehmon qilamiz... Ada, keliningizning qo'lidan bir piyola choy iching. Nevara kelinlaringizni ham chaqiraymi?

..

Birdan hammasi yo'qoldi: otasi ham, ilon ham, stol ustidagi ne'matlar ham... Atrofnii zulumot bosdi...

Bomdod azonini eshitib, ko'zlarini ochdi: shiyponda yotibdi. Yonida qayg'uli ko'zlaridan yosh to'kayotgan Manzura. Asadbek nima voqea yuz berganini idrok etolmay xotiniga tikilib yotdi.

Masjid tomondan Muhiddin otaning tovushi eshitildi:

- Hayya alal falax...

Najotga chorlangan Asadbek joyidan jilolmadi.

Kun yorishganda Jalil bilan Muhiddin ota kirib kelishdi.

- Isitmang bor-ku, ukaxon, - dedi Jalil, Asadbek bilan ko'risha turib, - shamolladingmi, deymen?

- Shunaqaga o'xshaydi, - dedi Asadbek.

Kichik xontaxta atrofida nonushta qilishdi.

- Jalil, tushimda adamlarni ko'ribman, - dedi Asadbek, dasturxonaga fotiha o'qilgach.

- Tushida o'lik ko'rgan, o'ngida tirik ko'radi. Sog'ingan odaming kelib qoladi, - dedi Jalil.

- Arvohlarni ziyofat qilish kerak...

- Nima?! Nima deding? - Jalil "isitma aralash valdirayaptimi?" degan ma'noda Muhiddin otaga qarab oldi.

- Shunaqa gap bor-ku? - deb izoh berdi Asadbek.

- Gap bo'lsa, bu bir bid'at! Nima dedingiz, otaxon?

- Ha, bo'tam, arvohlarni yo'qlash duo bilan bo'ladi.

- Meni adam anchadan beri chaqirar edilar, aslida men ketishim kerak edi.

- Bas qil, go'rdan chiqib, go'rga kiradigan gaplarni aytma.

- Ha... to'g'ri aytding, go'rga kiradi...

- Bo'tam, Ollohga tavakkul qiling, Ollohdan najot so'rang.

- Hadeb Olloh, Olloh deysiz... Ollohga so'zingiz o'tsa, ayting, o'g'limni qaytarsin.

Bu gapni eshitgan Muhiddin ota beixtiyor ovozi ko'tarib "Astag'firulloh!" deb yubordi. Jalil esa "Voh!" deb nido qilganicha - boshqa gapirmasin, degan maqsadda uning og'ziga kaftini qo'ydi:

- Tavba qil, bunaqa ahmoq gapni ayta ko'rma, tavba qil!

- Bo'tam, shaytonga bo'sh kelmang, shaytonni yenging, - dedi Muhiddin ota. - Shaytoni mag'lub etishning eng oson yo'li - masjidga chiqing. Masjid qurdirishning o'zi kifoya emas, unga kirib, sajdaga bosh qo'ying.

Asadbek do'stining qo'lini chetga surib, Muhiddin otaga qaradi. Uning ko'zlari g'alati javdiradi:

- Ota, mening Xudo bilan shartnomam bor: endi men uning uyiga qadam bosmayman, u menikiga kirmaydi.

Bu gapdan Muhiddin ota seskanib ketdi. Jalil esa shapaloq tortib yubordi. So'ng yelkasidan ushlab silkidi:

- Tavba qil, ahmoq! Darrov tavba qil!

Jalilning vajahatini ko'rgan Muhiddin ota o'rnidan turib, uni ajratdi-da, Asadbekning yelkasini siladi.

Bu bosh, bu yelka necha yillar mobaynida silovchi bir mehribon qo'lga muhtoj edi. Shirin so'z nondek arzanda bo'lgan kezlari haqorat eshitdi. Otaning mehribon qo'llari silashi kerak bu betlarga "xalq dushmani"ning o'g'li deb tupurildi. Hozir silanayotgan yelka ne malomatlarini, ne tashvish tog'larini ko'tarmadi. Jalilning o'zi ba'zan do'stining bu dunyo alamlariga dosh berishiga qoyil qolib, "o'rtog'im tuproqdan emas, temirdan yaralgan", deb qo'yardi. Hozir o'sha ta'rifni eslab, "temirligi rost, yuragi ham temirga aylanib qolibdi", deb afsuslandi. Temir yurakni eritish yo'lini bilolmay o'zining boshini changallab, tebranib o'tirdi.

Bu manzarani ko'rib turgan Manzura shiypon tomonga bir intildi-yu, qizi bilan kelinlarining ham shu yoqqa tikilib turganlarini ko'rib, joyida qotdi.

Vujudida mehribon qo'lning taftini sezgan Asadbek ota qadrdonining ko'ksiga bosh qo'yishni, to'yib-to'yib yig'lashni istadi. Ammo yolg'izligida bostirib keluvchi yig'i bu safar unga xiyonat qildi.

- Sabr qiling, bo'tam, toqatliga tog'lar bosh egarkan. Ollohning "ey Odam farzandi, sabrli bo'l va o'zingni past tut, seni o'zim oliy darajaga ko'taraman", degan va'dasi bor. Bu ko'rgulik siz bilan biz uchun Oldohning bir sinovi.

"Faqat sinov emas, qilgan gunohlari uchun olgan mukofoti" deb o'yladi Jalil. Muhiddin ota esa yig'loqi bolani yupatayotganday mehribonlik bilan davom etdi:

- Olloh biz, g'ofil bandalarga aytadiki: "men bir mo'min kishini biron musibat yetkazib imtihon qilsam, u menga hamd aytib,

mening imtihonimga sabr qilsa, gunohlardan onasi tuqqan kunidagidek pok bo'lib turadi..." Oллоhning shu marhamatiga yetishmoq siz bilan bizga nasib etgan.

Jalil bu gapdan so'ng armon bilan bosh chayqadi-da, yalindi:

- Jon oshna, bir marta "tavba" deb qo'ygin...

- Ha, bo'tam, "astag'firulloh" deng...

Ular Abdurahmon tabibnikida shifo topayotgan Asadbekning iymonga kirishiga ishonib, Yaratganga shukrlar aytishgan edi. Undan sal ilgariroq gap talashib qolishganda Asadbek iymonga da'vat etilishiga javoban yarim hazil, yarim chin ohangida "Ko'ramiz, sening iymoning kuchlimikin yoki mening shaytonim qudratliroqmikin?" deb javob qaytarib, Jalilning dilini xufton qilgan edi. O'shanda ham Jalil tavbaga undagan, biroq do'sti gapni hazilga burib yuborgan edi. Bu gap Jalilning yuragiga qirrali toshcha kabi o'rmashib qolib, gohi-gohida qo'zg'olib azob berardi. Tabibning uyida do'stining ruhi ham shifo topayotganini bilgan ondan bu toshcha eriy boshladi. Jalil uni butunlay erib bitdi, deb yanglishgan ekan. Asadbekning hozirgi gapidan so'ng toshcha yana qo'zg'olib, shaytanatdan diyonatga o'tmoq oson emasligiga imon keltirdi. Bu safar qirrali toshcha Jalilning yuragini qattiq tildi. Uning ruhi qaqshagandan qaqshadi. Agar oshnasi dard iskanjasida ezilmayotganida uni do'pposlab qolishdan qaytmasdi, xumordan chiqish uchun ham do'pposlardi.

Agar bu onda Oллоhning kalomini mukammal biluvchi olim ular huzurlariga kelib:

- Siz shayton yetovidagi shu muhabbatsiz qalbga achinyapsizmi? G'aflat uyqusidagi bu bandaning iymon sari yurishi aldamchi manzara edi. U Islomdan faqat foyda ko'zladi. U iymon yo'li bilan tijorat yo'lini chalkashtirib yubordi. Manfaat va ziyon tarozusiga qarab yurmoqni ixtiyor etdi. Siz bilmaysizmiki, Oллоh: "Odamlardan Oллоhga bir tomonlama ibodat qiladiganlari ham bor. Agar unga yaxshilik yetsa, ko'ngli to'lur. Agar unga balo yetsa, yuz o'girib ketur. U dunyoda ham, oxiratda ham ziyon ko'rur. Ana o'sha ochiq-oydin ziyondir[4]", deganida aynan shu birodarimiz kabilarni nazarda tutgan, - desa Jalil ham, Muhiddin ota ham unga zid gap aytolmagan bo'lishardi.

Muhiddin ota ikkinchi marta tavbaga da'vat etganidan so'ng Asadbek xayolini jamlab, aytgan gapining ma'nosini angladi-yu, o'zi ham qo'rqib ketib, tavba kalimasini aytmoqni ixtiyor qildi. Biroq, "Azzz..." dedi-yu, u yog'iga tili aylanmadi. Buni sezgan Muhiddin ota uni quvvatladi:

- Xudoyim o'zing kechir, deng, bo'tam.

Asadbek duduq bola kabi aytdi.

Jalil bundan bir oz yengil tortib, o'rtog'iga qaradi-yu, uning terga botganini, og'zida ko'pik paydo bo'lganini ko'rib qo'rqib ketdi. Muhiddin ota ham cho'chib, shoshilganicha unga dam soldi.

XXIV bob

1

Asadbek dastlab Halimjonni tanimadi, uni fotihaga kelganlardan, deb o'yladi. Ozib ketgan, ko'zlari kirtaygan, yuzlari, qo'llariga toshgan yaralar hali butkul tuzalmagan bu yigitdan "boshingdan qanday savdolar o'tdi?" deb so'rashga hojat bo'lmasa-da, Asadbek:

- Ancha mazangni qochirishibdi-ku? - dedi.

- "Kurort"ning qanaqaligini o'zingiz bilasiz-ku?- dedi Halimjon, keyin Asadbekning "Men qayoq-dan bilaman, bir-ikki marta qamalibmidim?" degan ma'nodagi qarashiga javoban izoh berdi: - Tergovni birdan to'xtatib, jinnixonaga o'tkazishdi. Keyin chiqarib yuborishdi.

- Seni men chiqartirmadim, - dedi Asadbek.

Halimjon "unda kim?" deb so'ramoqchi bo'ldi-yu, botinmadi. Unga Asadbekning o'zi izoh berdi:

- Men bunaqa ishlarga aralashmayman. Sen qanaqa laqmasan, o'zing? Mol olib bor, desa indamay ko'tarib ketaverasanmi?

- O'ylab ko'rishinga ham fursat berishmadi, - Halimjon bo'lib o'tgan voqealarni so'zlab berdi. Asadbek uning gaplarini diqqat bilan eshitsu-da, "bu yigit militsiyaning odamimi yo yo'qmi?" degan gumonini ajrim qilolmadi. O'zining "odamga butunlay ishongandan ko'ra, ishonmayroq turilgani ma'qul", degan aqidasisiga amal qilib, ko'p so'rab-surishtirmadi. Halimjon hikoyasini tugatgach, faqat:

- Haydar akangga uchrashgandirsan, nima deyapti?- deb so'radi.

- Hozircha dam ol, - dedilar.

- To'g'ri aytibdi. Endi ko'zingni ochib yur, bola. Ularga o'chakishma. Ko'rganlaringni xatto xotiningga ham aytma. Seni qozonga solib bir qovurib, tortib olishibdi. Keyingi safar qozonda jizg'anak bo'lib qolib ketishing ham mumkin.

- Xizmat bo'lsa aytavering.

- Damingni ol.

Halimjon Asadbekning ehtiyotkor bo'lib qolganini sezdi. Garchi qamoqda barcha azoblarga chidab, birovning nomini tilga olmagan bo'lsa-da, Kesakpolvon ham unga ishonqiramay qaradi. Halimjon aynan mana shunga tushunmadi. Bekorga azob tortibmanda, degan xayol bilan Asadbekning uyini tark etdi.

Asr namozini masjidida o'qigan Jalil Muhiddin ota bilan kelayotganda darvozadan chiqib ketayotgan Halimjonga duch keldi.

Abgor holatdagi yigitning salomiga alik oldi-yu, orqasidan ajablanib qaradi.

Tunov kungi tavbadan so'ng Asadbek o'zini qo'lga ola boshlagan bo'lishiga qaramay, ular xavotirlaridan qutulmagan edilar. Kunda bir xabar olish odatlariga xilof qilmay kirib keldilar. Ular hol-ahvol so'rashishga ulgurmay darvozaxonada avval Kesakpolvon, so'ng Xongirey bilan Mamatbey, keyin Jamshid ko'rinishdi.

- Obbo, kaltakessaging keldi-ku, ko'zing uchib turuvdimi? - dedi Jalil. - Kimlarni boshlab kelyapti?

Asadbek darvozaxona tomon qarab, bir titrab oldi. Yuzlari uchdi. Mushtumini qisdi. Undagi o'zgarishni Jalil ham Muhiddin ota ham sezishdi. Shuning uchun Asadbekni mehmonlar bilan yolg'iz qoldirishmadi.

Xongirey kelib, Asadbek bilan quchoqlashib ko'rishib, hamdardlik bildirdi. Asadbek uni shu onning o'zida bo'g'ib o'ldirgisi keldi, hatto uni bir oz qisdi ham. Lekin ilojisizligini bilib, Xongireyning o'lim topadigan baxtiyor kunini nariga ko'chirdi. Xongirey Asadbekning qattiqroq quchganini sezdi, buni yomonlik emas, yaxshilikka yo'yib, xushnud bo'ldi. Mamatbey, uning izidan Kesakpolvon ham quchoqlashishdi. Kesakpolvondan aroq hidi gupurib, Asadbek yuzini chetga burdi. Jamshid salom berib so'rashdi-yu, iziga chekinib, uch-to'rt qadam narida, amrga mahtal mulozim kabi qo'l qovushtirib turdi.

Xongirey qadrdonining boshiga tushgan kulfatdan g'oyat alamda ekanini, otasi o'lganida ham bunchalik qayg'urmaganini, vaqtda

kelolmagani uchun hijolatda ekanini aytayotganida Asadbek uning so'zlarini eshitmas, ma'nosiz boqayotgan ko'zlarini ro'paradagi atirgul g'unchasiga qadab olgan edi.

Birovlarning yuragida ilon mudraydi, birovlarning yuragida sher na'ra tortadi. Asadbekning yuragida esa bularning barchasi mujassam: ilon uyg'onsa, sher hamlaga intiladi. Ularni jilovlash uchun Asadbekdan qanchalar kuch talab etilayotganini o'tirganlarning hech biri xis etolmasdi.

Asadbekning baxtiga mehmonlar uzoq o'tirishmadi. Xongirey o'rnidan turib "sog' bo'l", deb qo'l uzatdi. Uning bu tilagi Asadbekning qulog'iga "yo'q bo'l" kabi eshilib, vujudiga titroq yugurdi.

Kesakpolvon "sizlar o'tiraveringlar, o'zim kuzataman", deb mehmonlarni boshlab ketdi. Asadbek orqasiga o'girilayotgan Jamshid bilan ko'z urishtirib olishga ulgurdi. Bir hafta bo'ldimikin, Jamshid daraksiz edi. Bular bilan boshlashib kirib kelishidan Asadbek bir balo boshlanayotganini sezdi.

Muhiddin ota mehmonlarning tashrifi mezbonga yoqmaganini sezdi. Bosh egganicha sukutga berilgan Asadbekni turli xayollar oqimidan tortish maqsadida so'z qotdi:

- Haydar oshnangiz ko'p icharkan, chamasi, a?

- Ko'p emas, tinmay ichadi, u haromi, - dedi Jalil. - O'tgan yili ramazondan oldin "baliq yeb, xalqumni tozalayapman", devdi. "Sen Qora dengizning barcha baliqlarini pishirib yesang ham halquming toza bo'lmaydi", dedim.

- Hay-hay bo'tam, bandani bunday haqoratlamang.

- Men uni haqoratlamadim. Siz uning qiliqlarini bilmaysiz. Agar Abu Jaxl tirilib kelib shu kaltakessakka ro'para bo'lsa, "olamda mendan o'tadiganlar ham bor ekan-ku", deb ko'ngli ancha taskin topardi.

Muhiddin ota "hay-hay, astag'firulloh", deb Asadbekka qarab oldi. Jalil bir kuni Kesakpolvon bilan jig'illasha turib "senlar ko'p qon to'kkansanlar", deganida uning tirjayganicha "qon yorug'lik, akaxon", deb javob berganini ham aytmoqchi bo'ldi-yu, oshnasiga gap yoqmayotganini bilib, indamadi.

Asadbek Jalil bilan Muhiddin ota uning gaplariga be'etibor edi. Agar xayoli joyida bo'lganida "Abu Jaxl deganing kim?" deb so'rar, Jalil esa chala ilmimi jamlab, musulmonlarga, xususan Oллоhning rasuliga qilingan yomonliklardan gapirib berarmidi...

Ular shom yaqinlashganini bahona qilib o'rinlaridan turishdi.

- Shomni machitda o'qib, o'shanaqasi uyimga ketaman. Menda gaping yo'qmi? - deb so'radi Jalil.

- Samad olib borib qo'yadi, - dedi Asadbek.

Jalil odatiga ko'ra "avtobusda ketaveraman, onam meni mashinada tug'maganlar", demoqqa og'iz juftladi-yu, mavridi emasligini fahmlab, "Rahmat, oshna", deb qo'ydi.

Asadbek Jamshidni shu kecha kelib qolar, deb kutdi. Lekin undan darak bo'lmadi. Ertasiga ham kelmadi. Tunlarni bedor o'tkazib, vujudining qaqshab og'rishidan xorigan Asadbek tongga yaqin mizg'ib olardi. Xongireyning tashrifidan so'ng bu ham yo'qqa chiqdi. Bu safar subhi kozibda ham, subhi sodiqda ham Asadbek bedor edi. Tong otdi, ammo uning vujudidagi zulmatga nur oralamadi.

Peshinga yaqin Jamshid keldi. Asadbek maydalab so'rab-surishtirmasa ham, bir haftaga yaqin nima uchun ko'rinmaganini tushuntirib berdi. Gapni Xongireyning atayin fотиha o'qish uchun kelmaganidan boshladi.

2

"Polkovnikning yuragi kasal ekan, o'ldi", deb Xongirey navbatdagi yolg'onini ishlatgan edi. Polkovnikning o'lishi yoki tirik qolishi o'zi uchun ahamiyatsiz bo'lgani sababli Mamatbey bu gapning chin yoki yolg'onligini surishtirib ko'rmagan ham edi. Xongireyni kutib olgani chiqqanida yonida polkovnikni ko'rib, "ie, o'lgan edi-ku?" deb ajablanmadi ham. Kesakpolvon "Xongirey avval fотиha o'qigani borar", degan maqsadda "oshnasining g'oyatda qayg'uda o'tirgani"ni aytdi. Xongirey mamnun holda Mamatbey bilan ko'z urishtirib olgach:

- Oldin ishni qilaylik. Fотиha qochmaydi, - degach, shaharda qolmay, yo'lga tushishdi.

Jamshid ularni Afg'on urushidan o'liklari kelgan askarlardan birining uyiga boshlab bordi. Marhumning ota-onalari maskovlik aziz mehmonlarni izzat-ikrom bilan kutib olishdi. Polkovnik "internatsional burchini bajara turib qahramonona halok bo'lgan vatan o'g'lioni orden bilan mukofotlanganini, tushunmovchilik tufayli orden vaqtida topshirilmaganini" aytib uni SSSR Mudofaa vaziri nomidan topshirdi. Yaralari yangilangan ota-ona farzandi yuzini silaganday ordenni silashdi. Ular bilishmasdiki, Moskvaning Arbat deb atalmish eski ko'chasidan bunaqangi ordendan istaganchasini sotib olish mumkin, guvohnomasini esa kompyuter degan beminnat dastyor aslidan ham yaxshiroq qilib tayyorlab berardi.

Ordenni topshirish paytida Mamatbey bilan Kesakpolvon qabristonda edilar. Izma-iz yetib kelgan odamlari yuk mashinasidan qabrtoshni tushirishdi. Ish shoshqich ravishda amalga oshirilib, qabr ochilib, temir tobut teshilganini go'rkov ham sezmay qoldi. Polkovnik temir tobut minalashtirilmaganiga qa-sam ichgan bo'lsa ham Mamatbey unga yaqinlashishga qo'rqdi. Qabriston darvozasi yonidagi chog'roq xonada go'rkovni gapga solib o'tirdi. Oq marmardan ishlangan qabrtosh tuproq ustiga o'rnatilib, ish bir soatga qolmay yakunlandi. Ana shundan keyin Mamatbey marhumning uyiga xabar yubordi.

Shu tarzda boshqa qishloqlarga ham borishgach, ishning zo'r darajada uyushtirganlari uchun Mamatbey, Kesakpolvon, Jamshid xo'jayinlaridan olqish eshildilar.

- Qabrtosh o'rnatishni zo'r topibmanmi? - dedi Xongirey, - o'lik bo'lishsa ham ular bizning sheriklarimiz. Men sheriklarimning o'ligini ham hurmat qilaman.

Ish oxiriga yetgach, Asadbeknikiga fотihaga kelishdi.

So'ng Mamatbeyning qarorgohida ziyofat bo'ldi.

Ziyofatdan keyin Jamshid polkovnikni mehmonxonaga boshlab ketdi. Polkovnik u yerda ham aroqxo'rliğini davom ettirdi.

Jamshidga uni tashlab kelish emas, ertalabgacha yonidan jilmaslik topshirilgan edi. Yarim kechagacha polkovnikning jag'i tinmadi. Afg'ondagi ishlarini aytib, maqtanib, shuning orasida o'zi bilmagan holda temir tobutlarga qoradorini qanday mahorat bilan joylashtirganini ham oshkor etib qo'ydi.

- Sen kim bilan ishlayotganingni bilasanmi? - dedi polkovnik Jamshidning bo'yniga qo'l tashlab olib.- Xongirey! U haqiqiy erkak! Selimni bilarmiding? U meni laqillatmoqchi bo'ldi. Men esam unga minalashtirilgan tobutni ro'para qildim. Menga qara, ahmoqqa o'xshaymanmi, a? Ha! Men o'ljaga bir to'da odamning tashlanishini bilardim. Xongirey mardlik qildi. Selim bilan teng sheriklikka kelishuvdim. Xongirey o'ttiz foiziga ko'ndi. Menga yetmish foiz tegadi. Tushunyapsanmi? Men eng boy polkovnik bo'laman.

O'sha yetmish foiz hisobidan Xongirey menga Shaxovskiydagi uyini berdi. Men seni o'sha yoqqa birga olib ketaman, uyni

yuvamiz...

Tun yarimlaganda Mamatbey qo'ng'iroq qilib, polkovnikning ahvoli qandayligi bilan qiziqdi. Jamshidning "ichib, sayrab o'tiribdi", degan javobini eshitib amr qildi:

- Ziyrak bo'lib tur, mazasi qochsa, "tez yordam" chaqir. To'rtinchi kasalxonaga olib borasan.

Oradan bir soat o'tmay, polkovnik yuragi qattiq sanchayotganini aytgach, Jamshid "tez yordam"ni chaqirdi. Bemor kasalxonaga yetkazilganidan so'ng ham Jamshid iziga qaytmadi. Ertalabga yaqin vrach chiqib, polkovnikning "uzilgani"ni aytgach, Mamatbeyga qo'ng'iroq qildi-da, "o'sha yerdan jilma", degan buyruq oldi...

Jamshid shu voqealarni Asadbekka batafsil bayon qilgach:

- Polkovnik uchun maxsus tobut yasatibdi. Uni Xongireyning o'zi olib ketdi, - dedi. - Nazarimda yig'ilgan qoradorilarning yarmi shu tobutda ketdi. Polkovnikning ixtirosi o'zining boshini yedi.

- Yarmi ketganini qaerdan bilasan, ko'rdingmi?- deb so'radi Asadbek.

- Ko'rmadim, meni bu ishga yaqinlashtirishmadi. Qaerga yashirishganini ham bilmayman. Xongirey ketadigan paytda Mamatbeyga "qolgan yarmi uchun boshing bilan javob berasan", deganini eshitdim.

- Nima uchun hammasini olib ketmadi?

- Tobut og'ir bo'lib ketarmikin?

- Yo'q... unday emas... Mamatbey shu yerda bo'lsa, demak, ishning chalasi bor.

- Bu ishning bir uchini Halimga aytaymi?

- Nega?

- Agar xitlarga xizmat qilishi aniq bo'lsa, darrov xabar yetkazadi. Ular Moskovga darak berishadi. Maskovliklar o'likni ochib ko'rishadi.

- Keyin-chi?

- Keyin?... - Jamshid "bilmayman" deganday yelka qisdi.

- Keyin Xongirey senga yopishadi. Hozircha indama...

Asadbek bedor tunda o'ylay-o'ylay, chekinib xatoga yo'l qo'yganini anglab yetgan edi. Harna bo'lsa ham o'rnida mahkam turmagani uchun o'zini la'natladi. Endi paysalga solmay xujumga o'tishni mo'l, qarorgohini shahar markazidan Eski jo'vadagi vassajuftli uyga ko'chirishga ahd qilgan edi. Hozir o'sha ahdiga binoan Jamshidga topshiriq berdi: Eski jo'vadagi uyni qanday topishni tushuntirib, Tarzanni yoniga olishni buyurdi.

3

Elchin aravachada yurib o'zini o'zi eplab qolgani uchun Zaynab kunduzlari onasining yonida bo'lardi. Tunda esa otasi kabi qiynalib chiqardi. "Men hayotdan to'ygan edim, jonimni olmading. Akam yashashi kerak edi, o'limni yubording", deb u ham Yaratganga da'vo qilardi. Da'volari tilga ko'chmagani sababli uni tavbaga da'vat etuvchi yo'q edi.

Zaynab otasining xohishiga ko'ra, peshinga qiymali sho'rva qildi. Ovqatlanib bo'lishgach, Asadbek Abdusamadni chaqirdi-da, "kelinlar uyda siqilib o'tiraverishmasin, shaharni aylantirib kel", dedi. Ular ketishgach, Zaynab onasi bilan birga shiypinni yig'ishtirdi. Ko'rpachalarni qoqib, qayta solishayotganida Asadbek chiqib, ona-bolaga "o'tiringlar", dedi.

- Kecha kechqurun doktor Xudoyor qo'ng'iroq qiluvdi, - dedi Asadbek Zaynabga qarab.

Manzuraga bu ma'lum edi. Doktor Xudoyorning nima deyishi mumkinligini ham bilardi. Shuning uchun kechadan beri "u kishi nima dedilar?" deb so'rashga yuragi betlamayotgandi. Asadbek esa Manzuraning so'rashini kutayotgandi. Xotinidan sado chiqavermagach, Zaynabga qarab gap boshlagan edi.

- Doktor Xudoyor sal xafa bo'lib gapirdi.

- Nega? - dedi Manzura.

- Senga nima deb tayinlaganidi? Bir oyda qaytishsin, deganmidi?

- Voy, adasi... - Manzura e'tirozini boshlay olmadi, Asadbek uning gapini shart uzdi:

- Ularga bahonang o'tmaydi... Men Hamidni... aytmadim. Shu hafta bularni jo'natishga va'da berdim.

- Shu hafta? - eri bilan bahslashishga odatlanmagan Manzura chorasizlikdan bosh egdi.

- Hamid ham aytuvdi... Ozigina chidagin endi... o'qishlari chala qolmasin.

Keyingi gapni Asadbek yalinish ohangida aytib, Manzuraning ko'nglini battar vayron qildi. Asadbek - Asadbekligini qilib, qat'iy tarzda xohishini bayon etganida Manzura ham, Zaynab ham ezilishmas edi. Manzura piqillay boshlaganidan keyingina avvalgi Asadbekning ovozi chiqdi:

- Bo'ldi qil.

- Kelin ham ketadimi?

- Ularning ham o'qishi bor-ku? Xohlasang birga keta qol.

- Voy... - Manzura "o'g'limning arvochini chirqiratib tashlab ketamanmi?" deganday eriga qaradi. Asadbek xotining bir qadam nariga jilmasligini bila turib, bu taklifni aytgan edi. Shu sababli uning qarashiga e'tibor bermadi.

Abdusamadning ham, kelinlarning ham shahar aylanadigan kayfiyatlarini yo'q edi. O'talarining xohishiga ko'ra chiqqanlari uchun uzoq yurishmadi. Ular qaytib kelishgach, Zaynab akasini xoli xonaga chaqirib, adasining gaplarini yetkazdi.

- So'rashga uyalib yuruvdim, yaxshi bo'libdi, - dedi Abdusamad.

- Ketishni xohlayapsizmi? - dedi Zaynab.

- O'qishni chala tashlashim kerakmi?

- Adam bilan oyimni shu holda tashlab ketaverasizmi?

- Sen borsan-ku?

- Ketmang.

- Nega?

- Adamni yolg'iz qo'yish mumkinmas.

- Nega?

- "Nega, nega?" deyaverasizmi?! Tushunmayapsizmi? Hamid akam o'zlaricha kasal bo'ldilarmi?

- Nima deyapsan?

- Hamid akamni adamning dushmanlari o'ldirishgan...

Abdusamadda ham shunday fikr bor, ammo bu gumon aniq tasdig'ini topmagani uchun ishonmaslikka harakat qilardi. Singlisidan bu haqiqatni eshitib, lol qoldi.

- Kimdan eshitding?

- Birovdan eshitishim shartmi? Men aniq bilaman. Siz bosh o'g'ilsiz, qasos olish kerak!

- Zaynab, senga nima bo'ldi, bunaqa gaplarni gapirma.

- Qasos olmasak, Hamid akam go'rida tikka turadi.

Zaynabning xuddi otasi kabi keskin gapirishi Abdusamadga ta'sir etdi. Singlisiga bir nima demoqqa qiynaldi. So'ng so'z topishga urindi:

- Zaynab, bunaqa demagin. Agar dushmanlarning ishi bo'lsa ham adam nima qilishni o'zlari biladilar. Bizni bunaqa ishlarga baribir yaqinlashtirmaydilar. Agar aralashishimizni istasalar bizlarni o'qitmasdilar. Sen bilan men nimani bilamiz? Limonad tsexlari bor, taksi kooperativlari bor. Yana nima? Qolgan gaplarni mish-mishlar orqali bilamiz. Adam bizning oldimizda ishdan hech gapirmaganlar. Demak, bizni bosh-qa odam bo'lishimizni istaydilar.

- Qanaqa odam?

- Masalan, olim bo'lishimizni...

- Qasos-chi?

- Bu gapni xayolingdan chiqarib tashla.

- Hech qachon! Agar siz ketsangiz, o'rningizga o'zim qolaman!

Zaynab shunday deb chiqmoqchi edi, Abdusamad yo'lini to'sdi. Kesakpolvon "Asadbekning asl qizi", deb yanglishmagandi.

Yumshoq ko'ngilli Abdusamad singlisining yo'lga g'ov bo'lolmadi.

Abdusamad bilan kelinlar safar tadorigini ko'rishayotganida Zaynab Jamshidni uchratish harakatida bo'ldi. Uchrashdi ham.

Maqsadini aytdi ham. Biroq, Jamshiddan o'zi kutmagan javobni eshitdi:

- Bu erkaklarning ishi. Agar men o'lsam, mening o'rnimga sen kelasan. Ungacha bu gaplarni xayolingdan chiqarib tashla. Bek akamning yonlarida men borman, ko'nglingni hotirjam qilaver.

Abdusamad ham "bu gapni xayolingdan chiqarib tashla", devdi. Zaynab chorasiz qoldi. Ahdidan otasi ogoh bo'lsa, o'zining uy qamog'iga mahkum etiluvini anglab, Jamshiddan "Adamga aytmang", deb iltimos qildi.

XXV bob

1

Oysanam Erkaevaning uyiga poyloqchi qo'yish kutilgan natija bermadi. Kesakpolvon bu uyga boshqa kelmadi. Asadbekning davrasidagi bo'lak odamlardan ham darak bo'lmadi. Shundan so'ng Zohid mo'ljalidagi ikkinchi ishni amalga oshirishdan oldin haydovchi Eshpo'latovning uyiga borib, uning xotini bilan gaplashdi. Avvaliga Zohid uchun yangilik bo'luvchi biron yangi gap chiqmadi. Oldingi tergovchining bayonnomasidagi gaplardan nariga o'tmadi. Shunda Zohid so'radi:

- Eringizni tuhmat bilan o'tiribdi, deb o'ylaysizmi?

- Unda nimaga o'tiribdilar?

- Eringizning chiqib kelishini istaysizmi?

- Voy, nega xohlamas ekanman? Bolalarim "adam qachon chiqadilar?" deb siqilib ketishdi.

- Unda yaxshilab eslang: Shokarimov yo'qolgan kunlari eringiz uyga vaqtida kelgan ekan. Keyin-chi? Kechki payt uni hech kim chaqirmadimi?

Xotin o'ylanib turib:

- Chaqirdi, - dedi.

- Kim chaqirdi?

- Qayinsinglim, Oysanam.

- Nega chaqirdi?

- Bilmadim.

- Oldin ham chaqirib turarmidi?

- Ha. Mashinasiz bir qadam yurmaydi. Sal narsaga yakshanba kuni ham chaqiraverardi. Boyaqish adamiz dam olish nimaligini bilmasdilar.

- O'shanda qaysi kiyimda borib-keldilar, eslang.

- Ishga kiyadigan kiyimlari.

Zohidning talabi bilan xotin o'sha kiyimlarni javondan olib ko'rsatdi. Zohid uning ijozati bilan boshqa kiyimlarini ham ko'zdan kechirib, ayrimlarini tekshirtirish uchun oldi. Tekshirish natijasi o'sha kuniyoq ma'lum bo'ldi: pidjakning yengidagi qon dog'i, shimdagi tuproq qoldiqlari Zohidni gumon sahosidan haqiqat vodiysi tomon boshlaganday bo'ldi. U shosh-qich ravishda tintuvga ruxsatnoma olib, qidiruv guruhi bilan Shokarimovning uyiga bordi. Yerto'ladagi kavlab, jasad ko'mib qo'yilgan joy uning barcha savollariga javob berdi.

Eringiz o'sha kuni barvaqt kelgani, so'ng orada mashmasha chiqib, katta janjalga aylangani, oqibat musht ishga tushganini

Oysanam uyda emas, qamoqning so'roqxonasida aytdi. "Men o'zimni himoya qildim. "Bo'g'aman", deb yopishganlarida itarib yubordim, yiqilib, boshlari dazmolning uchiga tegdi. Shu bilan... jonlari chiqdi", deb uvvos tortib yig'lashni boshladi.

Masala yechilgach, necha oy davom etgan ish Zohidga oddiy gapday bo'lib ko'rindi. Zaripovani ozod qilish haqidagi qarorni yozib berdi. Bir ko'ngli qarorni o'zi olib borib, bu jabrdiyda ayolni kuzatib qo'ymoqchi ham bo'ldi. Lekin bahsda yengilganini tan olib borishni istamadi. Buning ustiga respublika prokuraturasidan Said Qodirov yo'qlab qoldi.

Zohid "Ish"ning yakuni haqida hisob berganidan so'ng Said Qodirov:

- Asadbeklarning ishi yangi bosqichga kiryapti, - dedi. - Ularning orasidagi odamimiz topildi. Uni narkokurer sifatida Krasnoyarga yuborishgan ekan. Nazarimda sinab ko'rishmoqchi bo'lishgan. Uning xabariga qaraganda, Asadbek o'zining eng yaqin sherigidan uzoqlashgan. Oraga Moskva mafiyasi aralashgan. Demak, ishi yana ham qiynlashadi. Moskva jinoiy guruhining militsiya bilan aloqasi yaxshiga o'xshaydi. Biz bir yangi gap topib u yoqqa yuborsak, yo'q bo'lib ketishi mumkin. Krasnoyarda bizning odamni mol bilan qo'lga olishgan. Lekin uning uyiga tekshiruv kelmagan. Biz tomonga xabar ham berilmagan. Keyin uni qamoqdan chiqarishgan. Hozir unga ish buyurmay qo'yishgan.

- Chaqirib olish kerakdir?

- Hali vaqt bor. Asadbekning "Kesakpolvon" laqabli sherigi Moskva guruhi bilan qoradori bo'yicha katta ish boshlaganga o'xshaydi. Asadbek chetda emish. Nega? Shuni aniqlash kerak. Yana bir gap: Mirodil degan odamning xotini bizga murojaat qildi: eri yo'qmish. Mahmud Ehsanovning janozasidan keyin yo'qolgan. "KamAZ"dan tushgan odam o'shanga o'xshaydi: past bo'yli, kallasi katta. Laqabi ham shunga yarasha - Xumkalla.

- Tinchitib yuborishganmi?

- Shunaqaga o'xshaydi. Bu ishlar bo'yicha ma'lumot yuqori idoraga qadar yetib bordi. Yangi kattimiz bu masalada juda qattiq talab qilyapti. Biz sizni bu yoqqa ishga chaqirish maslahatini pishirib qo'ydik. Asadbeklar doirasiga bog'liq yopilgan hamma ishlar qayta qo'zg'otiladi. Nima deysiz?

Zohid yangi rahbarning talablari haqida mayor Soliev aytgan gaplarni eslab, "demak, asosiy ishlar endi boshlanadi", deb qo'ydi.

- Nega o'ylanib qoldingiz? Taklif yoqmadimi? Yo Qo'rquyapsizmi?

- Qo'rquyapman. Shu ishning chala qolishidan qo'rquyapman.

- Endi bundan qo'rqmang. Vaqtincha, aldovchi chekinish tugadi.

Said Qodirovning bu gapidan Zohidning ko'ngli yayrab:

- Qahva ichmaymizmi? - deb so'radi.

- Ha, albatta, endi aqlni peshlab olish kerak.

Ikki kundan so'ng Zohid Said Qodirovning yonidagi xonadan joy oldi. Ularga harakatning asosiy yo'nalishini o'n kun ichida ishlab chiqish topshirildi. Ular guruhning jinoyatlarini bir-bir bayon qilib berishlari mumkin edi. Ammo ularning zimmasida buni isbot etish, guruhning barcha a'zolarini jinoyat ustida qo'lga olish vazifasi turardi.

U damda Zohid o'zining bu urinishdagi birinchi qurbon bo'lishini bilmas edi.

2

Zohid ish joyini o'zgartirgan kuni Asadbek o'g'li, kelinlari bilan Moskvaga qarab uchdi. Uning qaroridan Kesakpolvon Xongireyni ogoh etib, "Jamshid birga kelsin", degan topshiriqni oldi. Jamshidning shaharda Tarzan bilan qiladigan ishlari bor edi. Shuning uchun Asadbek uning o'ziga xamroh bo'lishini noxushlik bilan qabul etdi.

Moskvada ularni Ilikoning o'zi kutib olib, ikki kundan so'ng Abdusamad bilan kelinlari o'zi kuzatdi.

Kuzatadigan kuni ertalabdan Asadbekning ko'ngli g'ash bo'ldi. Nazarida farzandini, kelinlarini so'nggi marta ko'rayotganday edi. "Sheremetevo-2"ga yetib borishganda bolalari tekshiruvdan o'tayotgan ekan. O'g'lini bag'riga bosib o'pganida, kelinlari Ovrupo odatiga ko'ra uning yonog'idan o'pishganda, ayniqsa Mushtariy yig'idan ovunolmagan holda asta-asta uzoqlashayotganida undagi g'ashlik alanga oldi. Chap ko'krigidan bir nima uzilganday bo'ldi. U hatto "yuragim hozir yoriladi, bu ayriliqqa chiday olmaydi", deb o'yladi. Yuragi yorilib o'lganlarni ko'p eshitgan: avval ko'z oldi qo'rong'ulashadi, nafasi qaytadi, keyin chap kuragida qattiq og'riq sezadi... Asadbek aynan shunday bo'lishini istadi. Hammasidan birato'la qutulgisi keldi. Lekin ko'z oldi qorong'ulashmadi, nafasi qaytmadi, kuragida og'riq sezmad. Faqat bo'g'ziga bir nima tiqilib, yig'lagisi keldi. Ko'zlaridan yosh oqqanini o'zi ham sezmad.

Uchoq uchib ketganidan so'ng ham Asadbek iziga qayt-gisi kelmay turdi. Iliko shu yerdagi restoranda joy tayyorligini aytgach, unga noiloj ergashdi.

Iliko "ularning parvozi bexatar bo'lsin", deb qadah ko'targach, bo'g'zida qadalib turgan narsadan qutulish uchun ham ichdi. Aroq tomog'ini kuydirib o'tdi-yu, ammo qadalib turgan narsa yo'qolmadi.

Jamshidning soatga qarab olganini sezgan Iliko:

- Ishing bo'lsa boraver, Bekni o'zim kuzatib qo'yaman, - dedi.

Jamshid "ijozatmi?" deganday xojasiga qaradi. Asad-bek uni Xongirey chaqirtirganini bilardi. Shu sababli ko'z qarashi bilan "boraver", deb ruxsat berdi.

Iliko bobosining so'nggi damlarini, Sulikoni ko'p eslaganini ayta turib:

- Seni ham ko'p yodga oldilar, - dedi.

Asadbek cholning armonlarini xayoliga keltirib:

- Bobong senga nasihat qilib qo'yishimni istagandilar, - dedi.

- Qanaqa nasihat?

- Bobong seni yo'lingdan qaytishingni, boshqacha yashashingni xohlardilar.

- Buni bilaman... o'zimga ham aytganlar. Endi or-qaga qaytish yo'q. Orqada faqat o'lim bor. Endi o'yindan chiqish mumkinmas, bu o'zingga ham ma'lum.

- Oldinda ham o'lim bor, - dedi Asadbek o'ychan tarzda.

- To'g'ri aytding. Istaymizmi, istamaymizmi, endi ikki o'lim oralig'ida "lezginka"ga o'ynayveramiz.

- Men ungacha ozgina bo'lsa ham odamga o'xshab yashab olmoqchiman. Mening oshnam bor. Bir kuni "sen baxt izlab umr kechirmading, qasos deb yashading", deb ta'na qildi menga. Umuman u to'g'ri aytdi. Endi men uchun bitta qasos qoldi. Keyin baxt izlab ko'rsammikin? - Asadbek shunday deb ayancli kulimsiradi.

Iliko sigaret tutatib, tutundan nimadir o'qiganday tikildi.

- Yo'q, - dedi u. - Endi kechikding, Bek. Bizning baxtimiz - zo'r bir dushmanning qo'lidan o'lim to-pish.

- Baxtga kechikdim... - dedi Asadbek xo'rsinib, - Qasosga kechikmasam bas.

- Qasosing - Xongireymi?

- Ha. Yana bir kishi.

- Shoshilma. Xongireyni menga qo'yib berasan. Unga eng avval men haqliman. Ish pishyapti. Yaqinda u o'lim farishtasi bilan o'pishadi. Sen menga halaqit bermay tur.

- Yo'q, Iliko, sen menga halaqit berma. Sendan ko'ra men ikki, yo'q, uch karra haqliman. O'rtada sen uchun akang bor, xolos.

Mening esa do'stim bilan o'g'lim bor. Yana tutingan ukam ham bor.

- Sen nimaga qasd qilayotganingni bilmayapsan. Bu yerda Xongireyni chivin chaqishi ham qiyin.

- Shuning uchun u biz tomonga borishi kerak. Yaqinda borganida g'aflatda edim. U yana bir boradi.

- Men bexabar qolmay.

Ilikoning kuzatuvida "Domodedovo"ga kelgan Asadbek Jamshidni kutib, hatto keyingi uchoqda uchmoqchi ham bo'ldi. Lekin Iliko bunga ko'nmadi.

Jamshid ikki kundun so'ng qaytib, ushlanib qolishi sababini aytdi.

Jamshidni yo'qlagan Xongirey oldinda katta ishlar turganligidan gapirib, Kesakpolvondan ko'ngli to'lmayotganini bildirdi:

- U bir merov, laqma ekan. Bek akang qanday qilib uni yonida olib yuribdi?

Jamshid "bilmayman" deganday yelka qisdi.

- Men uning o'rnida seni ko'rmoqchiman, - dedi Xongirey o'tkir ko'zini unga qadab.

Jamshid bu kutilmagan gapdan noqulay ahvolga tushib, undan nigohini olib qochdi.

- Mening ustozim Zelixon og'a odam tanlashni bilardi. Seni menga bekorga tavsiya etmagan. Sen noz qilib o'zingni u yon-bu yon tashlamaginu, Bekning o'rniga tayyorlan. Bek seni o'ldirmoqchi edi. Istasang uni o'ldirishing mumkin. Men uni senga sovg'a qildim.

Xongirey bu maqtovlardan so'ng Jamshidga bo'lajak vazifani tushuntirdi:

- Kecha Moskvaga polshalik talabalar kelishdi. Komsomolning "Sputnik" degan sayyohlik xizmati bor, bilasanmi? Polshaliklar shularning taklifi bilan kelishgan. Ertadan keyin ular sening yurtingga uchishadi. Ularning orasida krakovlik bir yigit bor. Sen Krakovda bo'lganmisan?

- Yo'q.

- Adashma, bo'lgansan, esingdan chiqdimi? Axir "yuksak askarlik burchingni" Krakov yaqinidagi Sovet qo'shinlari safida o'tagansan-ku?

Jamshid Xongireyning nima demoqchi ekanini ang-lab, "davom etavering, maqsadingizni tushunyapman", deb qarab turaverdi.

- Polshaliklar "Yunost" mehmonxonasiga joylashishgan. Sening xonang o'sha krakovlik yigitning ro'parasida. Yigitning ismi - Valdemar Vilchek.

Xongirey shunday deb unga surat ko'rsatdi. Keyin "Krakov" degan suratli kitobni qo'lga tutqazdi.

- Kechgacha ko'rib, o'qib, suv qilib ichib yubor. Kechqurun u bilan restoranda tanishasan. Qolgan topshiriqni Mamatbeydan vaqti kelganda olasan,- dedi Xongirey.

Xongireyning topshirig'ini, Valdemar bilan tanishib kelganini bayon qilib bo'lgach, Jamshid "Endi nima qilamiz?" deganday Asadbekka qaradi.

Jamshid "Krakov" degan so'zni tilga olganidayoq Asadbek Xongireyning Krakovga borishi haqidagi gapini esladi. Otasining vasiyati, amakisining Krakov uchun bo'lgan janglarda xalok bo'lganini Jamshidning shu shahar yaqinida xizmat qilgani bilan bir narsa ekanini tushundi. Xongireyning maqsadini fahmlaganday ham bo'ldi:

- Polkovnikning o'limini to'rtinchi kasalxonada tobutga joylashganmidi? - Asadbek shunday savol berdi-yu, javob kutmay, o'ylandi: "Polkovnik yashagan mehmonxonadan bu kasalxona uzoq. Yoshlarning mehmonxonasi esa juda yaqin... Krakovlik bola ham shu yerga tushmasmikin?.."

- Mamatbey nima qilishni aytmadimi?

- Yo'q hali.

- Bolani balki polkovnik singari mehmon qilarsan?

- Yo'g'e?

- Molning yarmi shu yerda-ku? Sen to'rtinchi kasalxonaga bor. O'likni yorgan odamni top. Siquvga ol. Ammo qochirib yuborma, bizga ham bir xizmat qilib berishi mumkin. Agar men Xongireyning o'rnida bo'lganimda qoradorini chet elga Maskov orqali yubormas edim. Chegaradan katta molni olib o'tish osonmas. Maskovga olib ketgan molni o'sha atrofda pullaydi. Chet el bilan ahdi bo'lsa - eng oson yo'l shu. Bojxonada o'lik titib ko'rilmaydi. Sen Tarzanga tayinla. Yigitlarni xitlatib qo'ymasdan Haydar akangni kuzatsin.

Asadbekning taxmini to'g'ri chiqqanini Jamshid polshaliklar Urganchdan qaytishganda bildi. Mamatbey Krakovlik yigitni yaxshilab mehmon qilishni topshirib, qo'lga ixcham yelim xaltachada kukun berdi. Jamshidning vazifasi shu kukunni musallasga solish edi xalos. Polkovnikni kuzatib borganday borishi, kutib o'tirishi lozim emasdi. Kechasi qornida kuchli og'riq turgan mehmonni "Tez yordam" eng yaqin joyga - to'rtinchi kasalxonaga olib bormog'i muqarrar edi.

3

Jamshid polshalik mehmonlar bilan uchgan kunning indiniga Xongirey xos yigitlari bilan birga Varshavaga, avtomobil safariga yo'l oldi. U hammasini aniq hisoblab chiqqan edi. Polshaliklar Urganch sayohatidan qaytishib, Jamshid Valdemarni mehmon qilayotganida Xongireyning mashinasi Brest chegara postidan o'tgan edi. Uning mo'ljalicha, Polsha yerlarida sayru-sayohat qilib Krakovga kelgunicha Valdemarning jasadi solingan tobut Krakovga keltirilib, marhum yerga topshirilishi kerak edi. Xongireyning rejasidan bexabar pan Lyubomirskiy mehmonlarni qarorgohida kutib olib, ziyofat qilgach, olib kelingan qoradorining miqdori bilan qiziqdi.

- Siz aytgandan ko'ra ko'proq, - dedi Xongirey unga ayyorlik bilan boqib.

So'ng molning qaerdaligini aytdi. Bu yangilik ko'pni ko'rgan panni ham taajjubga soldi. O'likning qorniga qoradori tiqish hatto unga ham vaxshiylik bo'lib tuyulib, qoshlarini sal chimirdi.

- U holda beriladigan pulning o'n foizini chegirib qolamiz, - dedi u.

Kashfiyoti uchun pandan olqish eshitishni niyat qilgan Xongirey uning bu gapidan ajablandi:

- Nega endi? Ahdni buzasizmi?

- Ahd buzilmaydi. Biz bir polshalik yigitni o'ldirishga ahdlashmagan edik. O'n foiz marhumning oilasiga beriladi.

- Uni biz o'ldirmadik. Ko'p meva yeb, zaharlangan.

- Yosh yigitlar bekorga zaharlanishmaydi.

Xongirey qovog'i soliq panning bir so'zli ekanini bilib:

- Xo'p, unda besh foizini beramiz, - dedi.

- Men savdolashmayman, - dedi pan keskin tarzda. - Pulni siz bermaysiz, biz olamiz.

Ortiqcha e'tirozga o'rin qolmadi. Kech kirishi bilan yo'lga o'tlanishdi. Pan Lyubomirskiy Xongireyning yigitlaridan qurollarni oldirib qo'yib, ularni qarorgohda qoldirdi. O'zi ham qabristonga bormadi. Xongirey uning yordamchilari bilan qabristonga borib tobutning chiqarib olinishini, ochilishini o'zi kuzatdi. Jasadning egnidagi kiyim yechilishi bilan yorilgan qorinni tikkan iplarga qaradi. Iplar kelishilgandek zarhal edi. Tugunlari ham belgilanganicha edi. Xongirey "demak, yo'lda ochishmabdi", deb yengil tin oldi. Biroq, murdaning qorni ochilib, qoradori o'ralgan tuguncha ko'rinmagach, ko'z oldi qorong'ulashdi. Pan Lyubomirskiyning

yordamchisi "nega aldading?" yoki "senga kim pand berdi?" deb so'rab o'tirmadi. Yigitlariga imo qilishi bilan Xongireyning qo'llari orqasiga qayrilib, kishan urildi.

Pan Lyubomirskiy ham "nega unday bo'ldi?" deb surishtirmadi.

- Sen bilan ish pishmasligini sezgan edim. Gamlet hadeb maqtagani uchun ishonibman. Sen katta ish qilolmas ekansan. O'zingning bu yoqqa kelishing, sening eng katta ahmoqliging. Rejangning nima uchun amalga oshmagani bilan mening ishim yo'q. Bu sening masalang. Bundan bu yog'iga sen Lvovga ham yaqinlashmaysan. O'lgan yigitning xunini esa baribir to'laysan. Yigirma kilo dorining hisobidan berasan. Pul kelguncha yigitlaring shu yerda turishadi. Bir hafta ichida pul kelmasa, bularning o'liklarini olib ketasan. Ha, olib ketasan. Bu yerga ko'mdirmayman ularni.

Katta boylik havasida yo'lga chiqqan Xongirey orqasidan tepki yeb xorlangan it kabi Moskvaga qayt-di-yu, Kesakpolvonni chaqirtirdi. Xongireyning rejasini o'zicha to'g'ri o'qigan Asadbek aynan shu yerda yanglishdi: Xongirey nima gap bo'lganini surishtirish uchun o'zi kelmay, aybdorlarni chaqirtirishni ma'qul ko'rdi.

4

Moskvaga shoshqich chaqirtirilganlarining boisini Mamatbey ham, Kesakpolvon, Jamshid ham bilishmas edi. Xongirey ularning har biri bilan alohida, alohida gaplashdi. Unga qadar Kesakpolvon ham, Jamshid ham zindon kabi qop-qorong'u va zax yerto'lada mahbus kabi saqlandilar.

Jamshid o'z vazifasini bexato bajargan edi. U polshalikning vafotidan keyingi bo'lajak voqealardan bexabar edi. Keyingi ishlardan faqat Mamatbey bilan Kesakpolvongina xabardor edi. Shuning uchun Jamshidning boshi ustidagi gumon buluti tarqalib, Kesakpolvon tomonda quyuqlashdi.

Polkovnikning tobuti yonida ham, krakovliknikida ham Kesakpolvon turgan edi. U tobut qopqog'ini mahkam mixlatib, qotirib ketgandi. Ketishi bilan Tarzanning kelishi, tobut ochilib, qoradori olinishi, marhumning qorni avvalgiday tikib qo'yilishini u yetti uxlab, bir tushida ko'rmagan edi. Masalaga qorinni yorgan do'xtir oydinlik kiritishi mumkin edi. Ammo Xongirey Kesakpolvonga bunday imkoniyat bermadi. Jamshid bilan qaytgan Mamatbey o'sha odamni qidirdi. Biroq, topolmadi.

Xongirey "Asadbekka sovg'a", deb bir quti berib yuborgan edi. Jamshid unda nima borligini taxminan bilganligi uchun ko'rsatgisi kelmasi. Lekin sovg'a olib kelganini bildirdi.

- Ko'rsat,- deb talab qildi Asadbek.

Jamshid uni uyga olib kirishni istamadi. Asadbek ko'chaga chiqqach, mashina yukxonasini ochib, quti bog'langan shoyi tasmani yechdi.

Jamshidning taxmini to'g'ri edi - qutida Kesakpolvonning kallasi yotardi. Asadbek unga uzoq tikilmadi. Bir paytlar uning yuziga tupurgan lablar go'yo alam bilan qimtilgan edi. Chaqchayib qolgan ko'zlar esa go'yo "Men o'lmaganman, tirikman, men o'lmayman" deya-yotganday edi. Asadbek bu o'lik basharaga tupurgisi, tupurib xumordan chiqqisi keldi. Biroq o'zini tutdi.

Qutining qopqog'ini yopdi-da:

- Ko'mdirib qo'y, - dedi.

- Qaerga? - deb so'radi Jamshid.

- Malla go'rkovga ayt, Hosilning go'riga qo'ysin.

Jamshid mashinaga o'tirayotganida Asadbek uni to'x-tatdi:

- Mallaga tayinla, ko'zlarini yumdirib, keyin qo'ysin.

Go'rkov xarchand urinmasin, qotib qolgan mijjalari yumilmadi. Shundan so'ng u ochiq ko'zlar ustiga bir hovuch tuproq to'kdi-da, lahad ustidan tuproq tortdi.

Bu dunyoga sig'ishmay, talashgan ikki odam bir lahadda jam bo'lishdi...

Bir haftadan so'ng pochta Asadbeknikiga qalin xatjild tashlab ketdi. Asadbek birovga xat ham yozmasdi, maktub ham olmasdi.

Shuning uchun ajablanib, jild-ni ochdi. Undan gazeta chiqdi. Yarim betga yaqin joyni egallagan maqola o'rtasida Xongireyning rasmi bor edi. Yo'g'on harflar bilan "XX asr: Girey xonning hojatxonada o'ldirilishi" deb sarlavha qo'yilgan maqola "O'tgan kuni Moskvada "Xongirey" nomi bilan mashhur qonundagi o'g'ri hojatxonada chavaqlab tashlandi..." degan satrlar bilan boshlanardi.

Asadbek maqolani oxirigacha o'qimadi.

Iliko uni dog'da qoldirgani uchun armon bilan xo'rsindi.

Xongireyning o'limini eshitgan Iliko ham shunday armon bilan xo'rsinganda, Xongireyni tomsklik Balabuxaning yigitlari o'ldirib ketishganidan u bexabar edi.

Asadbek uyga sig'may, ko'chaga chiqdi.

Nima uchundir ko'cha gavjum edi.

Asadbek nima uchundir odamlar oqimiga qarshi yurib borardi...

Bu voqeadan bir yil o'tib, O'zbekistonning pokiza osmonida ozodlik bayrog'i hilpiradi...

Aytar So'zimizning Intihosi

Vasl tugab, firoqqa yetishildi.

Uzoq yillar mobaynida behisob satrlar orqali tanishganimiz yaxshi-yomon odamlar bilan xayrlashish fursati yetdi.

Hazrat Navoiy "Munshaot"larida "Mashaqqat esa ibtidosi aning, murod o'lg'usi intihosi aning", deb yozmish ekanlar.

Oллоh barchalarimizni mashaqqat sahosidan kechib o'tib, murodga yetishganlardan qilsin.

Dastlabki satrlarni bitishdan oldin Yaratganga munojot etib, bayonlarimda Haq yo'ldan toydirmasligini tilagan edim, yana iltijo etaman: Yo, Rab, bizlarni, to qiyomatga qadar zurriyodlarimizni ham adashganlardan qilmagin.

Tangri taologa behisob-behisob va yana behisob shukronalarimiz bo'lsinkim, o'zining madadi ila shuningdek, Siz aziz kitobxonlarning duolari tufayli mo'ljalimizdagi yana bir bayon nihoyasiga yetdi. Tangri tilagimizni ravo aylab, ajoyib bir baxt bag'ishladi. Bundayin baxt siz azizlarga, xususan, hamasrlarimizga ham nasib etsin! Endigi tilagimiz: bajargan ishimiz xayrli bo'lg'ay. Omiyn ya Rabbil-olamiyn. Shubhasizki, bu bayonlarda qalamning o'zligi sababli yo'l qo'yilgan xatolar ham uchrar.

Buning uchun tavbalar qilganimiz barobarinda Siz, azizlardan uzr so'raymiz.

Yana hazrat Navoiy debdilarkim:

This is not registered version of TotalDocConverter

Insho'ning qiyomatiga qaytib kelib, aydinlikni
Vasl davroni aro mag'rur bo'lmang asru ham.

Bizning bayonimizdagi ko'p odamlar dunyo vasliga mag'rur bo'lib, oqibatda alamga bandi bo'ldilar. Ular Yaratganning ogohlantirishini eshitmaslik uchun quloqlariga go'yo qo'rg'oshin quyidilar. Rahmonning eslatmalarini o'qimaslik uchun go'yo ko'zlariga nil tortib, ko'r bo'lib oldilar. Bu dunyoda qul bo'lishga arziydigan matohning o'zi yo'qligini fahmlamadilar. Oqibat, Olloh o'zining va'dasiga ko'ra, ularga shaytonlarni hamroh qilib qo'ydi. Shayton ularni to'g'ri yo'ldan to'sdi. Qachonki qiyomat chinqirig'i yangrab, bundaylar Ollohning huzuriga borishgach, afsus chekadilar va umrlari bo'yi jonajon hamroh bo'lgan shayton alayhila'naga qarab "Qani edi, men bilan sening oramizdagi masofa mag'rib va mashriqchalik uzoq bo'lsa. Sen eng yomon hamrohsan"[5], der ekanlar.

Olloh hech qaysimizni - o'zimizni, zurriyodlarimizni, qavmu qarindoshlarimizni, birodarlarimizni, tanish-bilishlarimizni bundaylardan qilmasin, inshaolloh!

Barcha, barchaga, hatto o'zimizga dushman deb bilgan kimsalarga ham hidoyat bersin.

Barchaga hidoyat nasib etsa bu dunyo qanchalar go'zal bo'lar edi, vallohi a'lam!

AvvalgiIII- qismB Keyingi

В† Moskovskiy ugolovniy rozisk - jinoyatga doir qidiruv bo'limi.

В† Moskvadagi restoran nomi.

В† Ma'nosi budir: "Biz barchamiz Ollohnikimiz va unga qaytguchimizdir.

В† "Haj" surasining 11-oyatidan ma'no tarjima. ("Tafsiri hilol"-dan)

В† Zuhruf surasining 39-oyatidan ma'no tarjima.